

เอกสารคำสอน

วิชาสัมมนาปรัชญาการศึกษา

Seminar on

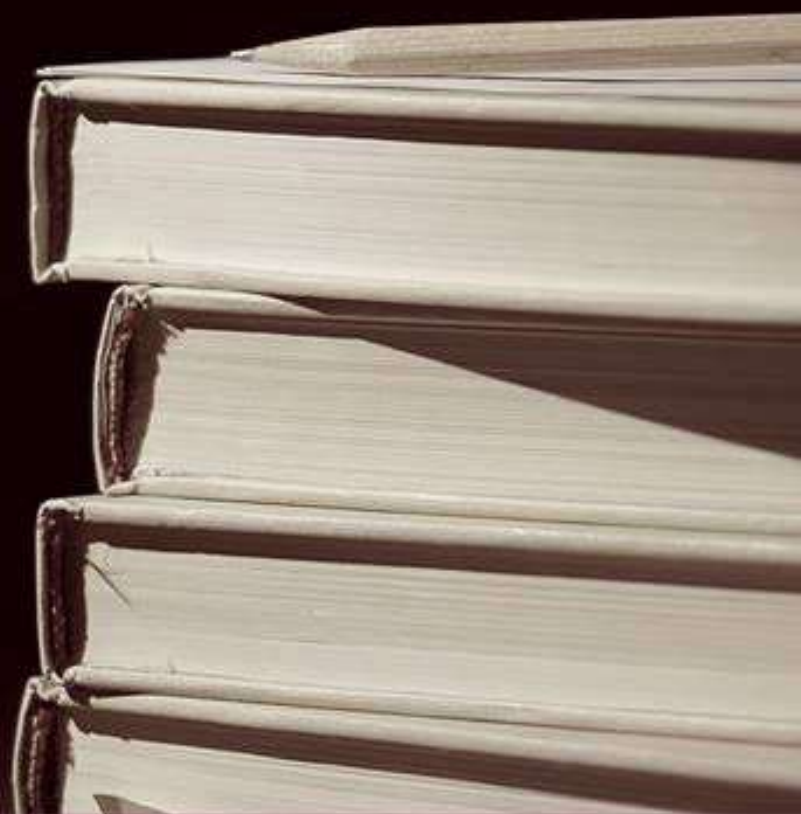
GS 62415

PHILOSOPHY OF EDUCATION

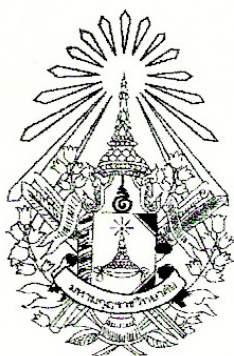
2561

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมทามขรินทร์ ปุริสุตฺตโม (ผศ.ดร.)

เอกสารคำสอน
วิชาสัมมนาปรัชญาการศึกษา
(Seminar on Philosophy of Education)
(GS 62415)

พระมหามหาวินทร์ ปุริสสุตตโม (ผศ.ดร.)

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2561

คำนำ

เอกสารคำสอนเล่มนี้มุ่งเน้นเพื่อศึกษาวิเคราะห์และอภิปรายปรัชญาการศึกษาว่าด้วยเรื่องความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิเคราะห์ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์ เป็นต้น โดยคัดเลือกเอาแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออกมาวิเคราะห์ อภิปราย โดยเปรียบเทียบกับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธ

สำหรับการจัดทำเอกสารคำสอนครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่นำมาจากสื่อออนไลน์หรืออินเทอร์เน็ตเป็นหลักด้วยความคาดหวังจะให้ เป็นเพียงข้อมูลเบื้องต้นหรือเป็นเชื้อให้เกิดแรงจูงใจในการอ่านเนื้อหาประกอบการเรียนของนักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนวิชานี้และใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายกันในห้องเรียนระหว่างอาจารย์ผู้สอนกับนักศึกษาด้วย ส่วนถ้าจะนำไปใช้ในเชิงวิชาการเต็มรูปแบบคงต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาอีกมาก สืบเนื่องจากข้อมูลยังไม่สมบูรณ์พอและที่ทำในครั้งนี้ก็ไม่ได้มุ่งผลกำไรในทางการเงินแต่อย่างใด ดังนั้น ข้อมูลตั้งแต่บทที่ 1 ถึง 7 ในเล่มนี้ จึงย่อมมีความผิดพลาดอยู่อย่างไม่ต้องสงสัยแต่ประการใดเลย โดยอาจเป็นความผิดพลาดในเชิงเนื้อหาวิชาการหรือรูปแบบการรวบรวมเรียบเรียง ฉะนั้น ผู้รวบรวมเรียบเรียงก็ได้แต่มนโหว่งว่าจะได้รับการให้อภัยและแนะนำด้วยดีจากทุกท่าน

ขอขอบคุณเป็นพิเศษกับอาจารย์ที่มาบรรยายร่วมในวิชานี้ คือ ผศ.ดร.เนตร หงษ์ไกรเลิศ และ ดร.มนัสวี ศรีนนท์ บุคลากรที่มีคุณภาพและมีคุณค่าจากมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้ช่วยเหลือในเรื่องคำแนะนำข้อมูล และรวบรวมเรียบเรียงเขียนเป็นเล่ม จึงนับว่าทั้งสองท่านเป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงร่วมในงานทางวิชาการเล่มนี้ด้วย

ขอขอบคุณขอบใจต่อเจ้าของข้อมูลที่ผู้รวบรวมเรียบเรียงนำมาอ้างอิงศึกษาในครั้งนี้ ขอความสุภาพสุขใจจงมีแด่ผู้อ่านทั้งหลาย

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม (ผศ.ดร.)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	2
สารบัญ	3
แผนบริหารการสอนประจำรายวิชา	4
บทที่ 1 ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา	7
บทที่ 2 หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา	15
บทที่ 3 ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์	24
บทที่ 4 อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม	36
บทที่ 5 แนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก	43
บทที่ 6 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธกับแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษา ที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก	72
บทที่ 7 สรุปสัมมนาปรัชญาการศึกษา	93
บรรณานุกรม	95

แผนบริหารการสอนประจำรายวิชา

1. รหัสวิชา GS 62415 จำนวน 3 หน่วยกิต
 เวลาเรียน 48 ชั่วโมง
 สถานะรายวิชา หมวดรายวิชาเลือก

2. ชื่อรายวิชา

ภาษาไทย สัมมนาปรัชญาการศึกษา
 ภาษาอังกฤษ Seminar on Philosophy of Education

3. คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์และอภิปรายปรัชญาการศึกษาว่าด้วยเรื่องความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิเคราะห์ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์ เป็นต้น โดยคัดเลือกเอา แนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออกมาวิเคราะห์ อภิปราย โดยเปรียบเทียบกับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธ

4. วัตถุประสงค์

- 4.1 เพื่อศึกษาความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา
- 4.2 เพื่อศึกษาหลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา
- 4.3 เพื่อศึกษาอิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 4.4 เพื่อวิเคราะห์ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์
- 4.5 เพื่อศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก
- 4.6 เพื่อเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธกับแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญ

ทั้งตะวันตกและตะวันออก

5. เนื้อหาและการจัดบทเรียน

จัดบทเรียนเป็น 16 สัปดาห์ ๆ ละ 3 ชั่วโมง ๆ ละ 60 นาที รวม 48 ชั่วโมง ดังนี้

สัปดาห์/ชั่วโมง	เนื้อหาที่สอน/อาจารย์สอน	กิจกรรมการเรียนรู้/การสอน
1/1-3	บทที่ 1 ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
2/4-6	บทที่ 1 ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
3/7-9	บทที่ 2 หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
4/10-12	บทที่ 2 หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง

5/13-15	บทที่ 3 ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
6/16-18	บทที่ 3 ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์ (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
7/19-21	บทที่ 3 ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์ (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
8/22-24	บทที่ 4 อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
9/25-27	บทที่ 4 อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาที่มีต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
10/28-30	บทที่ 5 แนวความคิดของนักปรัชญา การศึกษาที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
11/31-33	บทที่ 5 แนวความคิดของนักปรัชญา การศึกษาที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
12/34-36	บทที่ 5 แนวความคิดของนักปรัชญา การศึกษาที่สำคัญทั้งตะวันตกและตะวันออก (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
13/37-39	บทที่ 6 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธกับ แนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญทั้ง ตะวันตกและตะวันออก	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น
14/40-42	บทที่ 6 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธกับ แนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญทั้ง ตะวันตกและตะวันออก (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
15/43-45	บทที่ 6 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธกับ แนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญทั้ง ตะวันตกและตะวันออก (ต่อ)	นักศึกษาอภิปรายข้อมูลที่ได้จาก ค้นคว้า/เปิดโอกาสให้ถาม-ตอบ ปัญหา/อาจารย์สรุปผล/นักศึกษา รวบรวมข้อมูลทำรายงานส่ง
16/46-48	บทที่ 7 สรุปสัมมนาปรัชญาการศึกษา	บรรยาย/ซักถามปัญหา ข้อสงสัย/แสดงความคิดเห็น

6. วิธีการสอนและกิจกรรม

- 6.1 บรรยายและอภิปรายตามเนื้อหาของรายวิชา
- 6.2 นักศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาเสนอในชั่วโมงเรียน
- 6.3 แบ่งนักศึกษาออกเป็นกลุ่ม เพื่อสัมนาย่อยในแต่ละหัวข้อที่สำคัญ
- 6.4 ทำแบบฝึกหัดและรายงานกลุ่ม

7. สื่อการเรียนการสอน

- 7.1 เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกและหนังสือปรัชญาการศึกษา
- 7.2 เอกสารคำสอนวิชาสัมมนาปรัชญาการศึกษา
- 7.3 เอกสารที่ค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด อินเทอร์เน็ต
- 7.4 เครื่องฉายข้ามศีรษะ พร้อมแผ่นใสประกอบการบรรยาย
- 7.5 คอมพิวเตอร์ พร้อมโปรแกรมสำเร็จรูปเพาเวอร์พอยต์ และเครื่องโปรเจคเตอร์

8. การประเมินผลการศึกษา

ดำเนินการด้วยการประเมินผลของแต่ละอาจารย์สอน ดังนี้

ความสนใจ	การทำงาน	การสอบแต่ละช่วงการเรียน
16	34	50
รวมคะแนนทั้งหมด		100

โดยมีเกณฑ์การประเมินผลการเรียนแบบอิงเกณฑ์ ดังนี้

สัญลักษณ์	แต้มประจำ	ความหมาย
A	4.0	ผลการประเมินขั้นดีเลิศ (Excellent)
B+	3.5	ผลการประเมินขั้นดีมาก (Very Good)
B	3.0	ผลการประเมินขั้นดี (Good)
C+	2.5	ผลการประเมินขั้นดีพอใช้ (Fairly Good)
C	2.0	ผลการประเมินขั้นพอใช้ (Fair)
D+	1.5	ผลการประเมินขั้นค่อนข้างอ่อน (Poor)
D	1.0	ผลการประเมินขั้นอ่อน (Very Poor)
F	0.0	ผลการประเมินขั้นตก (Fail)

บทที่ 1

ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา

ความหมายเกี่ยวกับการศึกษา

คำว่า “Education” ในภาษาอังกฤษ มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Educare แปลว่า บำรุง เลี้ยง อบรม รักษา ทำให้งอกงาม หรืออีกนัยหนึ่ง Educare หมายถึง การอบรมเด็กทั้งทางกายและทางสมอง ส่วนคำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยนั้น เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า สิกฺขา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม (ประภัศร เหลี่ยมหมัด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา*, 2561)

หลักการศึกษาก็คือหลักการทั่วไปสำหรับการศึกษา เป็นสิ่งที่ทุกคนนับแต่รัฐบาลจนมาถึงนักเรียน นักศึกษา ต้องทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งก่อนที่จะจัดทำหลักสูตรให้ศึกษาเล่าเรียน และก่อนที่จะตั้งหน้าตั้งตาเรียนกัน หาไม่การศึกษาของชาติอาจเข้ารกเข้าป่าไปได้ (อุดมพร อมรธรรม, *ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, 2559, หน้า 13)

การศึกษาคืออะไร จะต้องมีส่วนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบ (1) การศึกษาเป็นการแปรสภาพของคน จากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง (2) การแปรสภาพนี้เป็นไปโดยจงใจ มีการเลือกสรรภาวะอันเป็นเป้าหมายว่าเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด (3) การแปรสภาพนี้กระทำเป็นระบบผ่านองค์กรของสังคม (วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา*, 2555, หน้า 16)

ความหมายของการศึกษาแยกออกได้เป็น 2 แนวใหญ่ๆ คือ แนวแรก เป็นการพิจารณาการศึกษาในวงกว้าง ครอบคลุมถึงกระบวนการต่างๆ ของสังคมที่จะถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ ระบบพฤติกรรม ตลอดจนศิลปกรรมต่างๆ อันรวมเรียกว่าวัฒนธรรมนั้น จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การศึกษาในแนวนี้เรียกว่า การศึกษาในฐานะเป็นกระบวนการสังคมประกาศิต (Education as a socialization process) ซึ่งเกิดขึ้นในทุกสถาบัน ทุกระดับชีวิตของบุคคล แนวที่สอง เป็นการพิจารณาการศึกษาในวงแคบ มุ่งที่สถาบันสังคมเพียงสถาบันเดียวคือสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียน เป็นการทำความเข้าใจในเรื่องบทบาท หน้าที่และกระบวนการต่างๆ ในโรงเรียน การศึกษาในแนวหลังนี้เป็นการศึกษาในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม (Education as a social institution) บทบาทของปรัชญาการศึกษานั้นมีมากในการศึกษาแนวสองมากกว่าแนวแรก เพราะมีลักษณะเฉพาะเป็นวิชาชีพชัดเจน (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 13)

Susan Nieman (โตมร ศุขปรีชา แปล, *เติบโตอย่างไรไม่เจ็บปวด Why Grow Up?*, 2561, หน้า 120) การศึกษาคือจุดที่เราตัดสินใจว่าเรารักโลกนี้มากพอจะมีความรับผิดชอบต่อมันใหม่ และในอีกด้านของเหรียญ เราจะช่วยไม่ให้ความศึกษาต้องพังทลายหรือเปล่า หากเราไม่สร้างมันขึ้นมาใหม่หรือหากไม่มีคนหน้าใหม่หรือคนหนุ่มสาว การพังทลายก็เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวการศึกษาเองยังเป็นจุดที่เราต้องตัดสินใจด้วยว่าเรารักลูกของเรามากพอที่จะไม่ขับพวกเขาออกไปจากโลกของเรา แล้วทิ้งพวกเขาไว้กับเครื่องมือของตัวเอง รวมถึงไม่ถึงโอกาสที่จะได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ออกจากมือของพวกเขา สิ่งใหม่ๆ ที่ไม่มีใครล่วงรู้ แต่ต้องเตรียมลูกๆ ให้ก้าวไปสู่การสร้างสรรค์โลกธรรมดาสามัญนี้ขึ้นมาใหม่ (‘The Crisis in Education’ วิกฤติในการศึกษา จาก Between Past and Future หน้า 285)

สรุปแล้ว ความหมายการศึกษานั้นมีน้อยอยู่ 2 ประการ คือ 1. มุ่งแปลความหมายตามรูปศัพท์เท่านั้น กล่าวคือรูปศัพท์เป็นอย่างไรก็แปลเช่นนั้น มิได้สนใจในบริบทภายนอก 2. มุ่งที่ผลที่จะเกิดขึ้นจากการนำแนวคิดทางการศึกษาไปใช้เท่านั้น กล่าวคืออะไรคือผลที่จะเกิดขึ้นจากการศึกษาก็ให้หมายเป็นนัยแห่งการศึกษาเลย ดังนั้น เรื่องความหมายของการศึกษาจึงมีนัยที่กว้างเป็นอย่างยิ่ง

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ในการกำหนดความมุ่งหมายทางการศึกษา จำเป็นต้องคำนึงถึงปรัชญาการศึกษา ความต้องการของสังคม ความต้องการของผู้เรียนและความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ความมุ่งหมายทางการศึกษาจะมุ่งส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้เด็กเจริญเติบโตเป็นพลเมืองดีของชาติและมีความเจริญอกงามในทุกๆ ด้าน

ความมุ่งหมายทางการศึกษา แบ่งออกได้เป็น 6 ระดับ คือ

1. ความมุ่งหมายระดับชาติ
2. ความมุ่งหมายระดับการศึกษา
3. ความมุ่งหมายระดับหลักสูตร
4. ความมุ่งหมายระดับหมวดวิชา
5. ความมุ่งหมายระดับรายวิชา
6. ความมุ่งหมายระดับการสอน (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา*, 2561)

ส่วนวิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า สังคมแต่ละสังคมมีจุดหมายปลายทางในการให้การศึกษาแก่เยาวชนไม่เหมือนกัน จุดหมายปลายทางต่างๆ เหล่านี้แยกได้เป็นกลุ่มใหญ่ๆ 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง พุทธิศึกษา สอง บุคลิกศึกษา สาม อาชีวศึกษา

พุทธิศึกษา การให้ความรู้และความสามารถบางอย่าง แต่มิใช่ความรู้ความสามารถที่จะกระทำกิจการเฉพาะอันใดอันหนึ่งให้ได้ผล ซึ่งเป็นเรื่องของอาชีวศึกษา และก็มีใช้ความรู้เพื่อที่จะมาก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย ทัศนคติหรือจิตใจของบุคคล ซึ่งเป็นเรื่องของบุคลิกศึกษา แต่เป็นความรู้และความสามารถกลางๆ ที่คนทั่วไปควรจะมีและควรจะพัฒนาขึ้นได้ ไม่ว่าเขาจะประกอบอาชีพด้านใด หรืออยู่ในสังคมแบบใด เป็นความรู้และความสามารถที่ทุกคนควรมีในฐานะที่เป็นคน ซึ่งต้องดำรงอยู่ในโลกกายภาพ โลกสังคม และโลกส่วนตัว

บุคลิกศึกษา การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล การพัฒนาบุคคลมองกว้างๆ ได้ 3 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านทัศนคติ และด้านจิตใจ

อาชีวศึกษา การให้การศึกษาด้านอาชีวะคือการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้รับการฝึกมีความสามารถที่จะทำงานเฉพาะกิจอย่างใดอย่างหนึ่งได้ เราอาจแบ่งงานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ งานที่เกี่ยวกับการผลิต และงานที่เกี่ยวกับการบริการ (*ปรัชญาพรรณ : ปรัชญาการศึกษา*, 2555, หน้า 154-159)

ดังนั้น ความมุ่งหมายของการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหลักสืบเนื่องจากว่ามนุษย์ที่เกิดมาแล้ว จำเป็นที่สุดท้ายจะต้องได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้าน คือ ด้านจิตใจก็ต้องให้เกิดการพัฒนาเพื่อให้ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ส่วนด้านร่างกายก็ต้องให้เกิดความเติบโตอย่างเหมาะสมตามวัยเพื่อจักได้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

ลักษณะของการจัดการศึกษา

ลักษณะของการจัดการศึกษาคือการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเพื่อให้มีการพัฒนาขึ้นในทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้ที่ศึกษานั้นเป็นคนรอบรู้และเป็นคนดีควบคู่กัน

องค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษา (Education Philosophy) เป็นสิ่งที่กำหนดเป้าหมายหรือทิศทางของการศึกษา ว่าต้องการให้เกิดผลหรือคุณภาพเช่นไรแก่ผู้เรียน หรือต้องการให้ผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร
2. หลักสูตร (Curriculum) เป็นสิ่งที่กำหนดคุณลักษณะผู้เรียนที่จะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการจะต้องมีคุณสมบัติ คุณภาพอย่างไร และต้องเรียนรู้สิ่งใด
3. การสอน (Teaching) เป็นกระบวนการที่ชักนำ ปลุกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติมีคุณภาพและเรียนรู้ตามหลักสูตรกำหนด เพื่อจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยใช้วิธีสอนและจิตวิทยาเป็นเครื่องประกอบ
4. การประเมินผล (Evaluation) เป็นกระบวนการพิจารณาตีราคาหรือตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียนว่าบังเกิดคุณลักษณะต่างๆ ตามที่กำหนดมาน้อยเพียงใด
5. การวิจัย (Research) เป็นกระบวนการหาความจริงหรือสาเหตุของปัญหาต่างๆ โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นแนวทางนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนและการประเมินผลต่อไป

ความสำคัญของการศึกษาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตของเรา ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการประกอบอาชีพ จะเห็นว่าการศึกษามีความหมายคือเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ และเป็นการพัฒนาบุคคลผู้ศึกษาเองให้มีความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม ซึ่งทั้งสองมิติแห่งความหมายนี้แยกกันไม่ได้ ตรงกันข้ามจะต้องควบคู่กันไปเพราะเมื่อบุคคลหนึ่งมีความรู้ แต่มีความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม ที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม ที่จะนำไปสู่การใช้ความรู้ในทางที่ไม่ทำประโยชน์ต่อทั้งตนเองและส่วนรวมได้ (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา, 2561)

อุดมพร อมรธรรม เสนอว่า 1. การจัดการศึกษา-การให้การศึกษา ถือว่าเป็นตัวหล่อหลอมอนุชน 2. หลักการจัดการศึกษา จัดให้บูรณาการกับพุทธศาสนา 3. ความหมายของการจัดการ-ให้การศึกษา ให้รู้จักค้นพบตัวเองและพัฒนาตนได้ 4. วิธีการจัดการศึกษา จัดให้เป็นคนเก่ง ดี มีสุข 5. หน้าที่ของผู้จัดการศึกษา ต้องตระหนักในหน้าที่ จริ่งใจ ร่วมมือใกล้ชิด (ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2559, หน้า 23-34)

สรุปว่า ลักษณะของการจัดการศึกษานั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ในหลายๆ ด้าน ทั้งในด้านการพัฒนาระดับบุคคล ได้แก่ การดำเนินงานการศึกษาต้องให้เกิดประโยชน์สำหรับการพัฒนาตนเองของแต่ละคนในสังคม ด้วยว่าหากแต่ละคนในสังคมได้รับการพัฒนาแล้ว ชีวิตโดยรวมของเขาก็จะสามารถอยู่ได้อย่างปกติสุขไม่เป็นภาระของสังคม ส่วนในด้านการพัฒนาระดับสังคม ได้แก่ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อให้สังคมเจริญก้าวหน้า ไม่เป็นสังคมแห่งความมั่งงายไร้เหตุผลอีกต่อไป

ความหมายของปรัชญา

คำว่า ปรัชญา เป็นคำในภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยรูปศัพท์ 2 คำ คือ ปร ซึ่งแปลว่า ไกล สูงสุด ประเสริฐ และคำว่า ชญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ เมื่อรวมกันเป็นคำว่า ปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐ เป็นความรอบรู้ กว้างขวาง ลึกซึ้ง ประเสริฐ (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและปรัชญาการศึกษา, 2561)

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ กล่าวว่า ปรัชญานั้นเป็นสาขาวิชาหนึ่ง ซึ่งมีที่มาและมีวิวัฒนาการอันยาวนาน โดยเริ่มต้นจากการที่มนุษย์มีความสงสัยและพิศวงงงววยต่อสิ่งแวดลอมรอบข้าง แล้วก็พยายามขบคิดหาคำตอบต่อปัญหาและความสงสัยต่างๆ เหล่านั้น ในระยะแรกๆ ก็พยายามหาคำตอบต่อปัญหาในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น โลก จักรวาล ธรรมชาติก่อน แล้วจึงหันมาสนใจเรื่องของมนุษย์เองในระยะหลัง โดยเฉพาะสมัยโสกราตีสเป็นต้นมา เพื่อหาความหมายต่อสิ่งแวดลอมเหล่านั้น ในระยะแรกๆ ก็เป็นไปอย่างง่ายๆ ใช้เหตุผลไม่ลึกซึ้งซับซ้อนมากนัก เป็นการคาดคะเนตามความนึกคิดและสติปัญญาในยุคนั้นๆ ความรู้ที่ใช้ประกอบก็มีลักษณะกว้างๆ ตามที่คิดได้ในยุคนั้นๆ เช่นกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปนับเป็นร้อยๆ ปี ขึ้นไป ปัญหาและคำตอบต่างๆ เหล่านี้ก็ได้รับการพิจารณาสืบทอดและปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นระยะของความคิดนึกที่สมบูรณ์ขึ้น ผลของความพยายามสะสมเหล่านี้เองที่เราเรียกกันว่า งานทางปรัชญา (*ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 3)

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ กล่าวว่า ปรัชญาเป็นการถามคำถามระดับพื้นฐานหรือคำถามไปถึงเนื้อแท้ของหัวข้อหลักๆ ในสาขาวิชาต่างๆ ปรัชญาถามคำถามว่าศิลปะคืออะไร แต่นักวิชาการศิลปะหรือศิลปินดูเหมือนจะไม่ถามคำถามเช่นนี้ เพราะดูเหมือนว่าคำถามว่าศิลปะคืออะไรจะไม่ได้อยู่ในขอบเขตของการศึกษาศิลปะแขนงใดแขนงหนึ่ง เช่นจิตรกรรมหรือดนตรี ในทำนองเดียวกัน ดังนั้นเส้นแบ่งอย่างหนึ่งที่กำหนดความเป็นวิชาปรัชญาก็คือปรัชญาศึกษามิติพื้นฐานหรือรากฐานของเนื้อหาของแต่ละวิชา ในขณะที่แต่ละวิชาศึกษาในรายละเอียดของตนเอง (*ปรัชญาทั่วไป*, 2561, หน้า 311)

จากที่กล่าวมา ทำให้เห็นได้ว่าความหมายของปรัชญานั้นเป็นหลักการหรือเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ กล่าวคือปรัชญาเป็นแนวคิดเบื้องต้นที่จะช่วยทำให้สาขาวิชาต่างๆ มีความสมบูรณ์มากขึ้น เพราะปรัชญามักจะเข้าไปตั้งคำถามถามเรื่องต่างๆ ในสาขาวิชา จนในที่สุด สาขาวิชานั้นๆ ก็ได้คำตอบจนสามารถเกิดความเข้มแข็งเป็นหลักการที่เชื่อถือได้

สาขาของปรัชญา

- อภิปรัชญา (Metaphysics) หรือ ภาววิทยา (ontology) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความจริง (Reality) เพื่อค้นหาความจริงอันเป็นที่สุด (Ultimate reality) ได้แก่ ความจริงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ จิตวิญญาณ รวมทั้งเรื่องของพระเจ้า

- ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความรู้ (Knowledge) ศึกษาธรรมชาติของความรู้ซึ่งความรู้ว่าจะได้จากแหล่งต่างๆ (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและปรัชญาการศึกษา*, 2561)

- ตรรกวิทยา (Logic) ตรรกวิทยาศึกษากฎเกณฑ์ของการใช้เหตุผล การอ้างเหตุผลอย่างไรจึงจะเรียกว่าสมเหตุสมผล มีหลักอะไรที่จะตัดสินเช่นนั้น เหตุผลให้ความจริงเสมอไปหรือไม่ การอ้างเหตุผลมีได้กี่วิธี เหล่านี้เป็นความพยายามของตรรกวิทยาที่จะให้คำตอบ

- จริยศาสตร์ (Ethics) สาขานี้พอเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาชีวิต คือ พยายามหาความหมายของชีวิต ชีวิตที่ดีมีลักษณะอย่างไร อะไรคือสิ่งที่น่าพึงปรารถนาที่สุดของชีวิต ความดีคืออะไร เอาอะไรมาเป็นเกณฑ์วัด ดีชั่วเป็นเรื่องของจิตใจแต่ละคนหรือว่ามีอยู่จริงนอกเหนือจากอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์

ทั้ง 4 นี้ เป็นปัญหาหลักที่ปรัชญาพยายามให้คำตอบ มติที่ได้จากเรื่องเหล่านี้ย่อมนำไปประยุกต์กับกิจกรรมของมนุษย์ด้านอื่นๆ ได้ จึงเกิดปรัชญาในสาขาวิชาต่างๆ เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาการเมือง ปรัชญาศาสนา ปรัชญาศิลปะ ปรัชญาวิทยาศาสตร์ และอื่นๆ (วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาพรรณ : ปรัชญาการศึกษา*, 2555, หน้า 9) ดังนั้น สาขาต่างๆ ในปรัชญา จึงเป็นเครื่องมือหรือเป็นเนื้อหาในการศึกษาวิเคราะห์

และอภิปรายซักถามปัญหาที่เกิดขึ้นในวิชาต่างๆ จนทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและมีคำตอบให้กับปัญหาที่เกิดขึ้นนั่นเอง

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

สุมิตร คุณานุกร กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงขบวนการในการเรียนการสอน (*หลักสูตรและการสอน*, 2520, หน้า 39)

วิจิตร ศรีสอาน กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายระบบความเชื่อหรือแนวคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตนั่นเอง กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง (*ความพยายามในการแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมในมหาวิทยาลัย*, 2525, หน้า 109)

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ บทบาทที่ปรัชญาจะมีส่วนช่วยการวางแผนดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา บทบาททั้งสามข้อนี้ (ปรัชญาเสนอเป้าหมายในการศึกษา ปรัชญาวิพากษ์และวิเคราะห์ปรัชญาให้ภาพรวมที่กลมกลืน) อาจมองได้จากอีกแง่หนึ่ง คือ ในแง่เนื้อหาและในแง่วิธีการ ในแง่เนื้อหา ปรัชญามีส่วนช่วยนักการศึกษาในด้านการกำหนดเป้าหมายหรือการกำหนดสิ่งอันมีค่าสูงสุดในการดำเนินกิจกรรมการศึกษา การศึกษามีไว้เพื่อชีวิตและก็ควรต้องมีไว้เพื่อชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีที่สุดหรือที่น่าพึงปรารถนาที่สุดเป็นอย่างไร นั่นเป็นสิ่งที่นักปรัชญาเสนอคำตอบโดยการโยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ ตลอดจนถึงภาวะแห่งความจริงแท้ของจักรวาล ชีวิตมนุษย์นั้นต้องอยู่ในสังคมกับผู้อื่น ปัญหาจึงทอดไปถึงลักษณะของสังคมที่ดี อันเป็นเรื่องที่ปรัชญาการเมืองและปรัชญาสังคมแสวงหา เมื่อได้ลงมติเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้แล้ว จุดหมายของการศึกษา ก็จะหลั่งไหลออกมาเอง เมื่อได้จุดหมายอันแน่ชัดแล้ว เนื้อหาของหลักสูตร บทบาทของครูในกระบวนการศึกษา บทบาทของโรงเรียนในสังคมก็จะกำหนดให้ชัดเจนขึ้น ในแง่วิธีการ วิธีการของปรัชญาก็คือวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความโดยใช้เหตุผลตามตรรกวิทยาและด้วยการค้นหาคำตอบตามญาณทัศนะ ปรัชญามีใช้ความรู้ที่เกิดจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อเสนอของปรัชญาไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลว่าจริงหรือเท็จเหมือนวิทยาศาสตร์ แต่ปรัชญาช่วยนักศึกษาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ วิเคราะห์มูลบทของการศึกษา ตีความความหมายของคำที่ใช้ในวงการการศึกษา แล้วสังเคราะห์หรือรวบรวมข้อมูลทั้งหลายให้เข้ามาอยู่ในระบบเดียวกัน ในแง่นี้ปรัชญามีได้โต้แย้งหรือยืนยันข้อเสนอของนักการศึกษาและก็ได้เพิ่มเติมความรู้ด้านเนื้อหาแก่นักการศึกษา แต่ปรัชญาช่วยให้นักการศึกษาแน่ใจในจุดยืนของตนมากขึ้น เห็นปัญหากระจ่างชัด และที่สำคัญรู้จักตัวเองมากขึ้นว่าความเข้าใจของตนนั้นเป็นอย่างไรจริงๆ วิธีการนี้ย่อมช่วยนักการศึกษาได้มาก (*ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา*, 2555, หน้า 16-28)

สรุปแล้ว ความหมายของปรัชญาการศึกษานั้นเป็นเรื่องของการนำแนวคิดหรือหลักการที่ดีหรือเหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาให้เป็นระบบ เพราะการพัฒนามนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้นจำเป็นต้องใช้รูปแบบการคิดที่ชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาแต่ละคนให้เป็นทรัพยากรที่มีประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม ตรงกันข้าม หากมนุษย์ไร้การศึกษาแล้ว การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพและคุณค่าย่อมเป็นไปได้ยาก มิหนำซ้ำ สังคมก็จะเต็มไปด้วยมนุษย์ที่เป็นภาระให้กับสังคมเพิ่มขึ้น ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาอย่างมีระเบียบแบบแผน โดยเฉพาะมีกรอบแนวคิดทางปรัชญาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ

ปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดตะวันตก

หลักการสำคัญของแนวคิดสารัตถนิยม (Essentialism)

สารัตถนิยม (Essentialism) มาจากภาษาละตินว่า Essentia หมายถึง สาระ หรือ เนื้อหาที่เป็นหลัก เป็นแก่น เป็นสิ่งสำคัญ ปรัชญาสารัตถนิยมในทางการศึกษา คือ ปรัชญาที่ยึดเนื้อหา (Subject Matter) เป็นหลักสำคัญของการศึกษา และเนื้อหาที่สำคัญนั้นก็ต้อเน้นเนื้อหาที่ได้มาจากมรดกทางวัฒนธรรม ที่ควรได้รับการถ่ายทอดต่อไป

สารัตถนิยมเป็นการหล่อหลอมความคิดของจิตนิยม (Idealism) และสัจนิยม (Realism) มีชื่อเรียกอื่น ๆ เช่น สารนิยม สารवास ลัทธิจิตนิยม หรือ คตินิยม (Idealism) เชื่อว่า ความเป็นจริง (Reality) เป็นความนึกคิด (Mind) และเป็นจิตรภาพ (Idea) หรือ แบบ (Form) ที่มีอยู่ในจินตนาการของเรา โลกแห่งความเป็นจริงอันสูงสุด (Ultimate reality) จึงเป็นโลกแห่งจินตนาการ (A world of mind) จากพื้นฐานความจริงนี้ จึงเชื่อต่อไปว่า การล่วงรู้ความจริงได้ต้องอาศัยจิต (Mind) อาศัยปัญญา (Intellect) เพื่อเข้าถึงความเป็นจริงที่มีอยู่ในจิตรภาพ (Idea) คือ เราใช้ปัญญาและความคิดในการรับรู้ความจริง เมื่อปัญญาล่วงรู้สิ่งที่เป็ความจริงแล้ว ก็หมายถึงเรามี “ความรู้” Plato เป็นบิดาแห่งปรัชญาสาขาจิตนิยม ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุด และตรงกับปรัชญาจิตนิยมใหม่ในทัศนะของ Kant ซึ่งเห็นว่า การรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ 1. การรับรู้ (Percepts) คือ การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุต่างๆ มาโดยผัสสะ 2. การเข้าใจ หรือสัจฐาน (Concept) คือ ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในจิตของเรา ความเข้าใจนั้นต้องอาศัยการรับรู้ในการป้อนข้อมูลต่างๆ จากผัสสะ

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเกิดขึ้นจากปัญญาชนรวมตัวกันอย่างเป็นทางการภายใต้ชื่อ “คณะกรรมการสารัตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกัน” ในประเทศสหรัฐอเมริกาในปีค.ศ. 1930 สารัตถนิยมมีพื้นฐานความคิดเป็นแบบอนุรักษนิยม (Conservatism) ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ J.R. White กล่าว คือเป็นความพยายามศึกษา ทำความเข้าใจ และรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติมากกว่าที่จะคิดเปลี่ยนแปลง สารัตถนิยมคัดค้านความเชื่อของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม ซึ่งเสนอแนะให้กำจัดการเรียนการสอนแบบเก่า ที่เน้นการท่องจำและอำนาจของครู ซึ่งไม่เป็นประชาธิปไตย และเรียกร้องให้นักการศึกษาและประชาชนมาสนใจวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

หลักการสำคัญของแนวคิดนิรันตรนิยม (Perennialism)

คำว่า “นิรันตร” หรือ Perennial หมายถึง สิ่งที่ยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันตร ปรัชญาการศึกษาิรันตรนิยมเชื่อว่าการศึกษาคควรจะได้สอนสิ่งซึ่งเป็นนิรันตร ไม่เปลี่ยนแปลง มีคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด ได้แก่ คุณค่าของเหตุผลและคุณค่าของศาสนา อันเป็นหลักสำคัญของปรัชญานิรันตรนิยม

ปรัชญาการศึกษาิรันตรนิยมแบ่งแนวการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เน้นหนักในเรื่องของเหตุผล สติปัญญา ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง 2. ลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เป็นแนวคิดของกลุ่มศาสนานิกายคาทอลิก ที่สัมพันธ์เรื่องศาสนาเข้ากับเหตุผล

หลักการสำคัญของแนวคิดพิพัฒนาการนิยม (Progressivism)

พิพัฒนาการ หรือ Progressive หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การจัดการศึกษาต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง จึงได้เชื่อว่า “แนวทางแห่งความมีอิสระเสรีที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปรับปรุง วัฒนธรรมและสังคม”

พัฒนาการนิยมนำเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดและวิธีการศึกษาแบบเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก และพัฒนาเด็กแต่เพียงสติปัญญาเท่านั้น ทำให้ผู้เรียนขาดความริเริ่ม สร้างสรรค์ ไม่มีความมั่นใจในตนเอง อีกอย่างหนึ่ง เพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีใหม่ๆ ความนิยมในประชาธิปไตยและพัฒนาการใหม่ๆ ทางจิตวิทยาการเรียนรู้

จิ้ง จ้าค รุสโซ, จอห์น เฮนรี, เปสตาลอสซี, เฟรด เดอริค พรอบเบล เป็นผู้ที่มีแนวคิดทางปรัชญา การศึกษาพัฒนาการนิยมนำเป็นพวกแรกของยุโรป ค.ศ. 1870 ฟรานซิส ดับเบิลยู บาร์คเกอร์ ได้เสนอให้มีการปฏิรูประบบโรงเรียนขึ้นใหม่ แต่ยังไม่ได้รับการยอมรับ ต่อมา จอห์น ดุย ทำการทดลองเพิ่มเติมจนทั่วโลกได้รู้จักปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนำของเขานักการศึกษาาร่วมอยู่ด้วย วิลเลียม เอช คิลแพททริก, จอห์น ไชล์ค และ เฮนรี บาร์นาร์ด สหรัฐอเมริกาจัดตั้งสมาคมการศึกษาพัฒนาการขึ้นในปี ค.ศ. 1919 ได้จัดทำหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (The Life-Centered Curriculum) ขึ้นใช้ในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง

จอห์น ดุย ได้ยกย่องบาร์คเกอร์ ว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนำ ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนำ ก่อตั้งขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ราว ค.ศ. 1920) และนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากที่สุด ในยุคปัจจุบัน สำหรับวงการศึกษไทยได้ต้อนรับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนำ (แบบก้าวหน้า) อย่างกระตือรือร้น โดยรู้จักกันในนามว่า “การศึกษาแผนใหม่”

หลักการสำคัญของแนวคิดปฏิรูปนิยมนำ

ปฏิรูป หรือ Reconstruct หมายถึง การบูรณะหรือการสร้างขึ้นมาใหม่ ปฏิรูปนิยมนำจึงมุ่งการปฏิรูปสังคมขึ้นมาใหม่ เพราะถือว่าสังคมในปัจจุบันมีปัญหา ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และศิลปวัฒนธรรมเป็นเหตุต้องแก้ปัญหาอยู่เรื่อยๆ จึงต้องหาทางสร้างค่านิยมและแบบแผนของสังคมขึ้นมาใหม่

ผู้นำของปฏิรูปนิยมนำ เริ่มจากจอห์น ดุย (John Dewey) ตั้งแต่ ค.ศ. 1920 เสนอแนวคิดเพื่อปฏิรูปสังคม แต่มิได้มีบทบาทมากนัก เพิ่งได้รับความนิยมในปี ค.ศ. 1930 ขณะที่สหรัฐอเมริกาประสบปัญหาด้านภาวะเศรษฐกิจการเมืองและสังคมตกต่ำอย่างมาก ปัญหาคนว่างงาน เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม จึงได้เกิดกลุ่มนักคิดแนวหน้า นำโดย จอห์น เอส เค้าท์ส, ฮาโรลด์ ริคก หาทาทางแก้ปัญหา โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เลิกล้มระบบเก่าให้หมด หันไปมุ่งสร้างระบบสังคมขึ้นมาใหม่แบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ค.ศ. 1950 ที่ โอโดร์ บราเมลต์ เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนำเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม ในหนังสือหลายเล่ม ทำให้บราเมลต์ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนำ

หลักการสำคัญของแนวคิดอัตถิภาวนิยมนำ

เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ยิ่ง เพราะเชื่อว่ามนุษย์มิใช่วัตถุแต่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก มีความต้องการ องค์ประกอบที่สำคัญของลัทธินี้ก็คือ “ความมีเสรีภาพ ความรู้สึกรับผิดชอบและการเลือกตัดสินใจ”

ปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดตะวันออก

ปรัชญาตะวันออกเน้นเรื่องหลักการและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นน่าจะสอดคล้องกับการศึกษาของไทยมากกว่าตามความเห็นของผู้เขียน เพราะเหตุผลในเรื่องของความเป็นมนุษย์ที่ย่อมต้องมีเรื่องของจิตใจหรือจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้อง มนุษย์ที่เจริญแล้วย่อมต้องมีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาประกอบในการใช้ชีวิตประจำวัน ไม่เพียงเรื่องการศึกษาเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์

วิถีทางในการใช้ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดกรอบการศึกษาของมนุษย์ทุกคน เพราะการเรียนรู้แต่เพียงเรื่องวัตถุ ไม่ได้ได้ประกอบเข้ากับจิตสำนึกของความเป็นมนุษย์นั้นมีแต่จะนำพาให้โลกของเราเข้าสู่หายนะ หากทุกคนมุ่งความสำเร็จเฉพาะวัตถุ และหลงลืมรากเหง้าอันดีงามของสังคมไปแล้วไซ้ สังคมโลกย่อมต้องวุ่นวายอย่างที่เราท่านก็เห็นอยู่แล้ว

วิถีทางอันดีงามของคนฝากฝังตะวันออกแต่เดิมมุ่งเน้นเรื่องของจิตใจมาก่อนวัตถุ เพราะรากเหง้าของเราคือวัฒนธรรมที่ผูกโยงเข้ากับเรื่องของศาสนา ที่ถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญสูงสุดในชีวิตของคน ตะวันออก แต่เมื่อมีการศึกษาแบบตะวันตกเข้าแล้วกลับทำให้เราหลงลืมวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของเราได้สั่งสมมาอย่างยาวนานไปจนสิ้น วิชาศาสนาถูกแทนที่ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นการสืบค้นความเป็นจริงของสรรพสิ่งเพียงด้านเดียว โดยเราท่านต่างหลงลืมไปว่าชีวิตที่ไร้แล้วซึ่งจิตวิญญาณย่อมไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้โดยเป็นสุข

ความสำคัญของปรัชญาการศึกษา

การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เครื่องมือในการเตรียมประชากรให้มีคุณภาพ คือ การศึกษา การจัดการศึกษาของชาตินั้นจะต้องสอดคล้องกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงระบบทั้งสาม การจัดการศึกษาของชาติก็จะต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวทางในการจัดการศึกษาต่างกัน เพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน แนวความคิดหรือความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือปรัชญาการศึกษา ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาจะยึดแนวทางในการจัดการศึกษาหรือปรัชญาของการศึกษาต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคม และสถานการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การจัดการศึกษาของประเทศใด ถ้าไม่ยึดการศึกษาที่ถูกต้องก็ไม่มีทางที่จะทำให้ประเทศเจริญไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและปรัชญาการศึกษา*, 2561)

คุณค่าของปรัชญาการศึกษา

คุณค่าของปรัชญามีหลายประการ แต่ในที่นี้ ขอนามากล่าวแสดงเพียงตามทัศนะของไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (*ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 35-36) ดังนี้

1. **ปรัชญาการศึกษาช่วยในการตั้งคำถามที่ลึกซึ้ง** ปรัชญาการศึกษาหรือปรัชญาทั่วไปก็ตามมีหน้าที่ที่มีคุณค่ายิ่งอยู่ ก็คือการตั้งคำถาม นักปรัชญาการศึกษาหรือการเรียนปรัชญาการศึกษาคือการตั้งข้อสงสัยต่อแนวและกิจกรรมต่างๆ ของการศึกษา

2. **ปรัชญาการศึกษาช่วยให้เกิดความเข้าใจ** การศึกษาปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจต่อแนวคิดและกิจกรรมทางการศึกษาที่เป็นอยู่ชัดเจนขึ้น

3. **ปรัชญาการศึกษาขจัดความไม่สอดคล้องต้องกัน** (Removing Innconsistencies) (Phenix, 1958, p. 18) มีความขัดแย้งหรือความไม่สอดคล้องต้องกันอยู่เสมอในวงการการศึกษา

4. **ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้เห็นภาพรวม** (Seeing Relationship) ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นความสัมพันธ์และความสำคัญต่อกันของแนวคิดและกิจกรรมต่างๆ ทางการศึกษา

5. **ปรัชญาการศึกษาช่วยเสนอแนวคิดใหม่** จากการตั้งปัญหา หาภาพรวม ทำความชัดเจน และขจัดความกำกวมต่างๆ นั้น แล้วย่อมเป็นการง่ายที่จะเสนอแนวคิดและแนวทางใหม่ ปรัชญาการศึกษาจึงจะช่วยเหลือเสนอแนวคิดและกิจกรรมใหม่ๆ ให้กับวงการการศึกษาได้โดยง่าย

บทที่ 2

หลักปรัชญาพื้นฐานของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาแบบสารัตถนิยม

ปรัชญานี้มีความเชื่อว่า การศึกษาควรมุ่งพัฒนาความสามารถที่มนุษย์มีอยู่แล้ว เช่น ความสามารถในการจำ ความสามารถในการคิดความสามารถที่จะรู้สึก ฯลฯ การศึกษาควรมุ่งที่จะถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมกันมา ความเชื่อความศรัทธาต่างๆ ที่ยึดถือกันเป็นอมตะ อบรมมนุษย์ให้มีความคิดเห็นและความเป็นอยู่สมณะของการเป็นมนุษย์ (Wingo, 1974, p. 234 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม, *การศึกษาไทย*, 2541) ดังนั้น จึงควรจัดประสบการณ์ให้ได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ ค่านิยมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รู้จักรักษาและสืบทอดทางวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไว้

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

มี 2 ระดับ คือ ระดับที่กว้าง ได้แก่ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสังคมมีความเฉลียวฉลาด ในระดับที่แคบ มุ่งพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์เพื่อให้เกิดความเฉลียวฉลาด มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีงามของคนรุ่นหลัง

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ยึดเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ เนื้อหาที่เป็นวิชาพื้นฐาน ได้แก่ ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ค่านิยม และวัฒนธรรม หลักสูตรจะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ และจัดเตรียมโดยครูหรือผู้เชี่ยวชาญ โดยจัดเรียงลำดับตามความยากง่าย

2) ครู เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมาก การศึกษาจะต้องมาจากครูเท่านั้น ครูจะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ เพราะครูเป็นผู้ที่รู้เนื้อหาที่ถูกต้องที่สุด ครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมในห้องเรียน การกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ครูเป็นต้นแบบที่นักเรียนจะต้องทำตามเปรียบเสมือนแม่พิมพ์

3) ผู้เรียนหรือนักเรียน ตามปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมจะต้องเป็นผู้สืบทอดค่านิยมไว้และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง ผู้เรียนจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูหรือผู้ใหญ่ที่ได้กำหนดเนื้อหาสาระไว้ นักเรียนเป็นผู้รับฟังและทำความเข้าใจในเนื้อหาวิชาต่างๆ แล้วจดจำไว้ เพื่อจะนำไปถ่ายทอดต่อไป นักเรียนไม่จำเป็นต้องมีความคิดริเริ่ม คอยรับฟังอย่างเดียวและจดจำไว้เท่านั้น

4) โรงเรียน มีบทบาทในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคม สังคมมอบหมายให้ทำอะไรก็ให้เป็นไปตามนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า โรงเรียนเป็นเครื่องมือของสังคม ทำหน้าที่ตามที่สังคมมอบหมายเท่านั้น ไม่ต้องไปแนะนำหรือเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใดแก่สังคม มีหน้าที่อนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่และถ่ายทอดต่อไป เพราะถือว่าทุกอย่างในสังคมดีแล้ว โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศของการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญา จริยธรรม และถ่ายทอดสิ่งเหล่านั้นต่อไป นอกจากนี้ โรงเรียนยังต้องยึดกฎระเบียบให้อยู่ในกรอบที่สังคมต้องการ

5) กระบวนการเรียนการสอน ขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ ครูเป็นผู้อธิบาย ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจ วิธีการเรียนการสอนจึงเน้นการสอนแบบบรรยายเป็นหลัก นอกจากนี้ การเรียนการสอนยังฝึกฝนการเป็นผู้นำในกลุ่ม ซึ่งผู้นำจะต้องมีระเบียบวินัย ควบคุมและรักษาตนเองได้ดี เป็นแบบอย่างที่ดี จัดตารางสอน จัดห้องเรียน แแผนผังที่นั่งในห้องเรียน ครูเป็นผู้กำหนดแต่ผู้เดียว (ประภัสสร เหลี่ยมหมาด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

ค. ข้อจำกัด

ปรัชญาสาขานี้มีข้อดีหลายประการ เช่น การเรียนการสอนเป็นระเบียบ การปกครองดีง่ายและสะดวกเพราะทุกคนรู้บทบาท การบริหารเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ มีการสืบทอดวัฒนธรรมติดต่อกันไป แต่มีข้อจำกัดบางประการ คือ

1. โอกาสที่เด็กจะมีความคิดริเริ่ม เป็นตัวของตัวเองมีน้อย
2. เด็กมักจะไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ไม่กล้าแสดงออก คอยแต่รับฟัง
3. ไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็กเท่าที่ควร
4. ถึงแม้มีการเปลี่ยนแปลงได้บ้าง แต่การเปลี่ยนแปลงก็มักยึดของเดิมอยู่มาก
5. ไม่คำนึงถึงหลักการของประชาธิปไตยมากเท่าที่ควร
6. มักจะได้ประโยชน์โดยตรงกับคนกลุ่มน้อย

อย่างไรก็ตาม โดยทางปฏิบัติจริง การศึกษามักจะผสมผสานกับปรัชญาสาขาอื่นๆ ด้วย ไม่ยึดด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียวเสมอไป (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 58)

ปรัชญาการศึกษาแบบนิรันตรนิยม

ปรัชญานี้เชื่อว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดของธรรมชาติมนุษย์ คือ ความสามารถในการใช้เหตุผล ซึ่งความสามารถในการใช้เหตุผลนี้จะควบคุมอำนาจฝ่ายต่ำของมนุษย์ได้ เพื่อให้มนุษย์บรรลุจุดหมายในชีวิตที่ปรารถนา ดังที่ โรเบิร์ต เอ็มฮัทชินส์ (Hutchins, 1953, p. 68) กล่าวว่า การปรับปรุงมนุษย์ หมายถึง การพัฒนาพลังานเหตุผล ศีลธรรม และจิตใจอย่างเต็มที่ มนุษย์ทุกคนล้วนมีพลังเหล่านี้ และมนุษย์ควรพัฒนาพลังที่มีอยู่ให้ดีที่สุด การศึกษาในแนวปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม คือ การจัดประสบการณ์ให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิดที่เป็นสัจธรรม มีคุณธรรม และมีเหตุผล

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญานี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ เพราะมนุษย์มีพลังธรรมชาติอยู่ในตัว พลังในที่นี้คือสติปัญญา จะต้องพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ให้เต็มที่ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาสติปัญญาอย่างดีแล้ว ก็จะทำอะไรอย่างมีเหตุผล การจัดการศึกษาก็ควรจะพัฒนาคุณสมบัติเชิงสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ดำรงความเป็นคนดีตลอดไป ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ไม่เน้นการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร กำหนดโดยผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาทางศิลปศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มศิลปะทางภาษา ประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการอ่าน การฟัง การพูด การเขียนและการใช้เหตุผล อีกกลุ่มหนึ่ง คือ ศิลปะการคำนวณ ประกอบด้วยเลขคณิต วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ดาราศาสตร์ และดนตรี นอกจากนี้ ยังให้ผู้เรียนรู้ผลงานอันมีค่าของผู้มีอัจฉริยะในอดีต เพื่อคงความรู้เอาไว้ เช่น ผลงานอมตะทางด้านศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี รวมทั้งผลงานทางด้านวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ในปัจจุบัน ได้แก่ หลักสูตรของวิชาพื้นฐานทั่วไปในระดับอุดมศึกษา

2) ครู ปรัชญาการศึกษานี้มีความเชื่อว่าเด็กเป็นผู้มีเหตุผลและมีชีวิต มีวิญญาณ ครูจะต้องรักษาวินัยทางจิตใจ และเป็นผู้นำทางวิญญาณของนักเรียนทุกคน ครูต้องเป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ เข้าใจเนื้อหาวิชาที่สอนอย่างถูกต้องชัดเจน มีความคิดยาวไกล เป็นผู้ดูแลรักษาระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติของผู้เรียนเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดี

3) ผู้เรียน โดยธรรมชาติเป็นผู้มีเหตุผลมี สติ มีศักยภาพในตัวเองที่สามารถพัฒนาไปสู่ความมีเหตุผล ถือว่าผู้เรียนมีความสนใจใคร่เรียนรู้อยู่แล้ว ดังที่อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า All man by nature desire to know การให้การศึกษาก็ต้องพัฒนาสิ่งที่ผู้เรียนมีอยู่อย่างเต็มที่ โดยมุ่งพัฒนาเป็นรายบุคคล ฝึกฝนคุณสมบัติที่มีอยู่

โดยการสอนและการแนะนำของครู ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสเรียนเท่าเทียมกันหมด ใช้หลักสูตรเดียวกันทั้งเด็กเก่งและเด็กอ่อน ถ้าเด็กอ่อนเข้าใจช้าก็ต้องฝึกฝนบ่อยๆ หรือทำซ้ำกัน เพื่อไปให้ถึงมาตรฐานเดียวกันกับเด็กเก่ง

4) โรงเรียน ไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรง เพราะเน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลักใหญ่ เพราะถือว่าถ้าเกิดการพัฒนาในตัวบุคคลแล้วก็สามารถทำให้สังคมนั้นดีขึ้นด้วย โรงเรียนจึงเป็นเสมือนตัวกลางในการเตรียมผู้เรียนให้เกิดความก้าวหน้าที่ดีงามที่สุด มีลักษณะเคร่งครัดในระเบียบวินัยโดยเน้นการประพฤติปฏิบัติ

5) กระบวนการเรียนการสอน ใช้วิธีท่องจำเนื้อหาวิชาต่างๆ และฝึกให้ใช้ความคิดหาเหตุผลเพื่อพัฒนาสติปัญญาหรือเน้นด้านพุทธิศึกษา ที่เรียกว่า Intellectual Education

นอกจากนี้ ผู้เรียนจะต้องมีความพร้อมทางจิตใจจึงจะสามารถจดจำสิ่งต่างๆ ได้ การเรียนการสอนที่กระตุ้นและหนุนให้เกิดศักยภาพดังกล่าวจึงต้องมีการอภิปราย ถกเถียง ใช้เหตุผล และสติปัญญาโต้แย้งกัน ครูเป็นผู้นำในการอภิปราย ตั้งประเด็นให้มีการอภิปราย ผู้เรียนจะได้พัฒนาสติปัญญาของตนได้อย่างเต็มที่ ข. องค์ประกอบของการศึกษา (ประภัศร เหลี่ยมผาด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

ค. ข้อจำกัด

ปรัชญาในสาขานี้ ช่วยส่งเสริมสติปัญญาของมนุษย์อย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน คนเรานั้นไม่ได้อยู่กับเหตุผลอย่างเดียว เราอยู่ด้วยความรู้สึกรักและการกระทำต่างๆ ประกอบกัน การเน้นและส่งเสริมแต่เพียงเหตุผลและสติปัญญาอย่างเดียวจึงไม่น่าจะเหมาะสม

ข้อจำกัดอีกประการหนึ่ง คือ ลักษณะการเรียนการสอนที่เน้นสติปัญญามากนั้น จะมีลักษณะเป็นทฤษฎีมากเกินไป คนเรียนแล้วนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ทำงานในชีวิตจริงไม่ได้มากเท่าที่ควร ข้อจำกัดนี้มักจะเกิดในระดับอุดมศึกษา ในลักษณะที่เรียกกันว่าหอคอยงาช้าง (Ivory Tower) คือชาวอุดมศึกษาจะศึกษาแต่เรื่องเก่าๆ เป็นทฤษฎีเป็นหลักการแต่สภาพจริงในสังคมจะเป็นอย่างไรนั้นชาวอุดมศึกษาไม่รู้เรื่องและไม่สนใจ

การจัดการศึกษาตามแนวของปรัชญานี้ ต้องการเวลามาก ใช้ครูมากและมีตำราเรียนเพียงพอ ครูจะต้องทำงานหนัก เป็นนักคิด นักใช้เหตุผลด้วย ซึ่งทำไม่ได้ง่ายนัก (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 64-65)

ปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม

การศึกษาคือชีวิต มิใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่า การที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขจะต้องอาศัยการเข้าใจความหมายของประสบการณ์นิยม ฉะนั้น ผู้เรียนจึงควรจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่เหมาะสมแก่วัยของเขาและสิ่งที่จัดให้ผู้เรียนเรียนควรจะเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบัน และหาทางปรับตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัน (Kneller, 1971, pp. 48 – 53)

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมไม่มีจุดมุ่งหมายที่ตายตัว เพราะชีวิตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดแนวทางในการแก้ปัญหาแต่ละครั้ง และเป็นวิถีทางให้เกิดการเรียนรู้ที่ใหม่กว่าต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนผู้เรียนจะต้องพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาควบคู่กันไป เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจสามารถนำความรู้ไปปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ปัญหาได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีวินัยในตนเอง (Self discipline)

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ปรชญาต้องการให้ผู้เรียนเรียนจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เป็นประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม หลักสูตรจึงครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมในประสบการณ์การเรียนรู้ทุกรูปแบบ หลักสูตรจะเน้นวิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ทางสังคม ตลอดจนชีวิตประจำวัน เนื้อหา ได้แก่ สังคมศึกษา วิชาทางภาษา วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ แต่ความสำคัญของการศึกษาพิจารณาในแง่ของวิธีการที่นำมาใช้ คือ กระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถในการแก้ปัญหาในบทเรียน และนำเอากระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

2) ครู ไม่เป็นผู้บอกคำสั่ง แต่ทำหน้าที่ในการแนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนแล้วจัดประสบการณ์ที่ดีที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน ครูจะต้องมีความรู้และประสบการณ์อย่างกว้างขวาง รู้จักผู้เรียนเป็นอย่างดีและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และวางแผนให้เกิดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของผู้เรียน จัดสภาพในโรงเรียนและในห้องเรียนให้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียนให้ได้ประสบการณ์ตามที่ต้องการ

3) นักเรียน ปรชญาให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ถือว่าผู้เรียน โดยธรรมชาติมีอินทรีย์ที่จะสืบเสาะแสวงหาประสบการณ์และพร้อมที่จะรับประสบการณ์ (เมธี ปิลันธนานนท์, *ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู*, 2523, หน้า 90) ผู้เรียนจะได้ประสบการณ์ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by doing) ผู้เรียนจะต้องมีอิสระในการเลือกตัดสินใจและต้องทำงานร่วมกัน (Participation) เพื่อให้การเรียนการสอนตรงกับ ความถนัดความสนใจและความสามารถของผู้เรียน

4) โรงเรียน ทำหน้าที่เป็นแบบจำลองสังคม โดยเฉพาะแบบจำลองที่ตั้งงามของชีวิตและประสบการณ์ในสังคม โดยการจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม เริ่มจากการเรียนรู้พื้นฐานของสังคม ลักษณะอื่นๆ ของสังคม โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยโดยให้ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้สิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ มีความพร้อม มีความรู้จักและเข้าใจสังคมอย่างดี พอที่จะออกไปปรับปรุงและพัฒนาสังคมได้ (ศักดา ปรางค์ประทานพร, *ปรัชญาการศึกษาขั้นพื้นฐาน*, 2523, หน้า 64-65)

5) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการสอนที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child centered) โดยให้ผู้เรียนมีบทบาทมากที่สุด การเรียนเป็นเรื่องการกระทำ (Doing) มากกว่ารู้ (Knowing) การเรียนการสอนจึงให้ผู้เรียนลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ การกระทำทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ ครูต้องจัดประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนการสอนใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ (Problem solving) (ประภัสสร เหลี่ยมมัต, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

ค. ข้อจำกัด

ปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมนี้ มีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันในตัวเอง คือ เพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ก็เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงออก เลือกสรรกิจกรรมตามความสนใจผู้เรียน ในขณะเดียวกัน ก็เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มมีบทบาทในการบริหารโรงเรียนแต่ข้อจำกัดก็มีอยู่ว่า บทบาทของผู้เรียนนั้นจะมีมากน้อยแค่ไหน ตรงไหนคือความพอดี ใครจะเป็นผู้ตัดสินความพอดีนี้ ในที่สุด ก็จะหันไปหาครูอีก ครูจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด

การให้เด็กเลือกเองหรือตัดสินใจด้วยตนเองนั้น โดยหลักการและการฝึกฝนนิสัยก็เป็นสิ่งที่ดีเหมาะสม แต่ถ้ามามองว่าการเลือกและการตัดสินใจว่าสิ่งไหนมีค่าไม่มีค่านั้นโดยทั่วไปจะต้องอาศัยประสบการณ์และความสามารถที่สูงมาก โดยเฉพาะระดับผู้ใหญ่ การปล่อยให้เด็กเลือกเองก็อาจจะมีข้อจำกัดได้

ในสังคมที่ยึดระเบียบแบบแผนประเพณีอย่างมากรุนั้น ปรัชญาพัฒนาการนิยมอาจจะก่อให้เกิดปัญหา กับสังคมและตัวเด็กเองได้ เพราะถ้าในโรงเรียนส่งเสริมอิสระเสรี แต่นอกโรงเรียนยึดแต่ประเพณี เด็กก็จะเกิด

ความขัดแย้งในใจและก่อให้เกิดความสับสนเป็นอย่างมาก สังคมเองก็รู้สึกว่โรงเรียนในแนวนี้อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบ ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและด้านความรู้ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ซึ่งเป็นข้อโจมตีสำคัญอันหนึ่งในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองในวงการศึกษาศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา (ไพฑูริย์ สีนลรัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 72-73)

ปรัชญาการศึกษาแบบปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีแนวความคิดที่พัฒนามาจากปรัชญาพัฒนาการนิยมหรือปฏิบัตินิยม ซึ่งมีความเชื่อว่า ความรู้ ความจริง เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความรู้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ปรัชญาพัฒนาการนิยมเน้นความสำคัญของการพัฒนาผู้เรียน ส่วนปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีแนวความคิดว่าผู้เรียนมิได้เรียนเพื่อบ่มเพาะตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาสังคมให้สังคมเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง คำว่า ปฏิรูป หรือ Reconstruct หมายถึง บูรณะ การสร้างขึ้นมาใหม่ หรือ ทำขึ้นใหม่ เน้นการสร้างสังคมใหม่ เพราะว่าสังคมขณะนั้นมีปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาจึงมีบทบาทในการเป็นเครื่องมือสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่ดีงามขึ้นมาใหม่เป็นสังคมในอุดมคติ ที่มีความเพียบพร้อม และจะต้องทำอย่างรีบด่วน

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาจะต้องมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ระบบสังคมขึ้นมาใหม่จากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ และสังคมใหม่ที่สร้างขึ้นนั้นจะต้องอยู่บนรากฐานของประชาธิปไตย การศึกษาจะต้องส่งเสริมการพัฒนาสังคม ให้ผู้เรียนนำความรู้ไปพัฒนาสังคมโดยตรง

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรจะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่ จะเน้นวิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจในกลไกของสังคม และสามารถหาแนวทางในการสร้างขึ้นมาสังคมใหม่

2) ครูทำหน้าที่รวบรวม สรุป วิเคราะห์ปัญหาของสังคม แล้วเสนอแนวทางให้ผู้เรียนแก้ปัญหาของสังคม ครูจะต้องให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาในการแก้ปัญหาต่างๆ และเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมขึ้นมาใหม่ และเชื่อมั่นว่าจะกระทำได้โดยวิธีทางแห่งประชาธิปไตย

3) ผู้เรียน ปรัชญานี้เชื่อว่าผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมและความยุติธรรม ดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคม เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาสังคม ผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการต่างๆ ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม แล้วให้ผู้เรียนหาข้อสรุปและตัดสินใจเลือก (Kneller, 1971, p. 36)

4) โรงเรียน ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ดึงดูด โรงเรียนจะต้องไต่ถามว่าอนาคตของสังคมจะเป็นเช่นไร แล้วนำทางให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ โดยให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเพื่อพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่ และโรงเรียนจะต้องมีบรรยากาศในการเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินการวางแผนเป้าหมายของโรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชน (Community school)

5) กระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่างๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่างๆ หลายวิธี เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) วิธีการโครงสร้าง (Project

method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem solving) เป็นเครื่องมือ (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

ค. ข้อจำกัด

ปรัชญาการศึกษาสาขานี้เป็นปรัชญาที่มีอุดมคติสูง มีความหวัง ความตั้งใจสูง และเป็นความหวังความตั้งใจที่ดีงาม แต่โดยทางปฏิบัติจริงๆ แล้ว ค่อนข้างจะกระทำให้สำเร็จได้ยาก เพราะโดยทั่วไปการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นจะต้องไปสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ของสังคมอย่างมากโดยเฉพาะส่วนของการเมือง ดังนั้นถ้าระบบและบรรยากาศทางการเมืองไม่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงแล้ว ปรัชญาการศึกษาสาขานี้ก็สำเร็จได้ยาก

นอกจากนี้แล้ว โรงเรียนยังเป็นสถาบันที่สังคมตั้งขึ้นให้ทำงานตามที่สังคมมอบหมาย การที่โรงเรียนจะไปเปลี่ยนระบบค่านิยมของสังคมเองจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากมาก เว้นแต่สังคมนั้นจะมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว บทบาทสำคัญจึงไปอยู่ที่ผู้นำทางสถาบันการศึกษาและครูในโรงเรียนเสียมาก

แต่แม้จะมีข้อจำกัดดังกล่าว ลักษณะของสถาบันการศึกษานั้นมักจะมีลักษณะพิเศษอยู่ประการหนึ่ง คือเป็นสถาบันที่แนวคิดได้รับการท้าทายและความคิดเก่าได้รับการทบทวน การเปลี่ยนแปลงจึงอาจเกิดขึ้นได้ ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเหมาะสมกับสภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 78)

ปรัชญาการศึกษาแบบอัตถิภาวนิยม

คำว่า อัตถิภาวะ ตามสารานุกรมปรัชญาอธิบายว่า มาจากคำว่า อัตถิ = เป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ (กิริติ บุญเจือ, *ปรัชญาเบื้องต้น*, 2521, หน้า 280) เมื่อรวมกันแล้ว แปลว่า สภาพที่เป็นอยู่ (Existence) ดังนั้นการศึกษาตามปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิต การศึกษาจะต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนที่จะเลือกสรรสิ่งต่างๆ ได้อย่างเสรี มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตนเองว่ามีความต้องการอย่างไร แล้วพัฒนาตนเองไปตามความต้องการอย่างอิสระ เพื่อจะได้พัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองได้อย่างเต็มที่ด้วยการเลือกเรียนได้ตามความพอใจ และมีความรับผิดชอบในสิ่งที่เลือก นอกจากนี้ ยังมุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง (Self discipline)

ข. องค์ประกอบของการศึกษา

1) หลักสูตร ไม่กำหนดตายตัว แต่ต้องเป็นหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ดีขึ้น เนื้อหาของหลักสูตรจะเน้นทางสาขามนุษยศาสตร์ (Humanities) เช่น ศิลปะ ปรัชญาวรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม ศิลปะประดิษฐ์ นักปรัชญาเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะฝึกฝนผู้เรียนทางด้านสุนทรียศาสตร์ อารมณ์ และศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม วิชาต่างๆ ไม่ได้จัดให้เรียนตายตัว แต่จะให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความพอใจและความเหมาะสม เพื่อผู้เรียนจะได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง

2) ครู มีบทบาทคล้ายกับปรัชญาพัฒนาการนิยม ทำหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนตื่นตัว ให้เข้าใจตนเอง สามารถใช้ความถนัดและความสามารถเฉพาะตัวออกมาให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ครูจะให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ให้เสรีภาพ และเคารพในศักดิ์ศรีของผู้เรียน ให้ผู้เรียนรู้จักรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง และครูจะต้องเป็นผู้รู้จักจริงในเรื่องที่สอน ซื่อสัตย์และจริงใจต่อผู้เรียน

3) ผู้เรียน ถือว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการศึกษาและเชื่อว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความคิด มีความสามารถในตนเอง มีเสรีภาพอย่างแท้จริง เป็นผู้ que เลือกแนวทางที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง เพราะเป้าหมายการศึกษามีใช่เนื้อความรู้ มิใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อผู้เรียนที่จะรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ด้วยเหตุนี้

แนวทางจริยธรรมและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ เป็นเรื่องส่วนบุคคลที่จะเลือกใช้วิธีทางใด แต่ทั้งนี้จะต้องมีวินัยในตนเอง และรับผิดชอบต่อการกระทำและผลที่เกิดขึ้น (Power, 1982, 145 อ้างถึงใน อรสา สุขเปรม, 2541)

4) โรงเรียน ต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน และจัดสิ่งแวดล้อมให้ผู้เรียนเกิดความพอใจที่จะเรียน สร้างคนให้เป็นตัวของตนเองคือให้นักเรียนเลือกอย่างอิสระ ส่วนแนวทางในด้านจริยธรรม ทางโรงเรียนจะไม่กำหนดตายตัว แต่จะให้ผู้เรียนได้เลือกแนวทางของผู้เรียน

5) กระบวนการเรียนการสอน เน้นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ให้ผู้เรียนพบความเป็นจริงด้วยตัวเอง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนด้วยตนเองของเขาเอง การเรียนจะต้องเรียนรู้จากสิ่งภายในก่อน หมายถึง จะต้องให้ผู้เรียนรู้ว่าตนเองพอใจอะไร มีความต้องการอะไรอย่างแท้จริง แล้วเลือกเรียนในสิ่งที่พอใจหรือต้องการ กระบวนการเรียนการสอนจะเน้นการมีส่วนร่วมเป็นหลักสำคัญในการเรียนรู้ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาที่ทำทลายแนวความคิดของคนรุ่นใหม่ และได้แพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในประเทศไทยได้มีการนำมาทดลองใช้เป็นครั้งแรกที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี เป็นความพยายามที่จะเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีอิสระเสรีภาพในเลือกเรียนวิชาต่างๆ ปัจจุบันโรงเรียนนี้ยังดำเนินการสอนอยู่ แต่ก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมและนับได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย, 2561)

ค. ข้อจำกัด

ปรัชญาการศึกษาสาขานี้มีข้อเสียอยู่หลายประการ ซึ่งนับว่าเป็นข้อจำกัดที่ทำให้การนำแนวคิดทางการศึกษาของลัทธินี้ไปใช้ไม่ได้ผลเต็มที่ คือ

1. การใช้เสรีภาพตามลัทธิอัตถิภาวนิยมมากจนเกินขอบเขตหรือตามความพอใจของตนเองมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลที่ควรจะเป็น จะทำให้สังคมโดยรวมเกิดความเสียหายได้

2. การเปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงออกซึ่งความรู้ ความสามารถ หากขัดต่อหลักศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมที่ดีงามแล้วนั้น จะส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมเป็นอย่างมาก

3. เป็นลัทธิที่บุคคลบางฝ่ายยังให้ความนับถือในพระเจ้าและนำความเชื่อในพระเจ้าเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งความเชื่อที่นี้อาจจะใช้ได้กับสถานการณ์หนึ่ง แต่ในอีกหลายๆ สถานการณ์ไม่สามารถนำเข้ามาใช้ได้ จึงเป็นผลเสียมากกว่าผลดีในการปฏิบัติ

4. การที่บุคคลใช้ตัวตนของตนเองในการเลือกปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยไม่ผ่านมติของที่ประชุมหรือไม่ผ่านขั้นตอนของประชาธิปไตย อาจส่งผลกระทบและเกิดความเสียหายกับงานที่ปฏิบัติขึ้นได้ ทั้งนี้ เป็นเพราะการตัดสินใจปฏิบัติงานมาจากบุคคลเพียงคนเดียว ขาดการกลั่นกรองจึงทำให้งานเกิดความบกพร่องและเสียหายได้

5. ในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน หากครูผู้สอนขาดความรู้และประสบการณ์อย่างแท้จริงแล้ว ก็จะส่งผลกระทบต่อการเรียนของนักเรียนเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น กระบวนการสรรหาครูผู้สอนจึงต้องเพิ่มขั้นตอนในการสรรหาให้มากขึ้น จึงเป็นการปิดโอกาสของบุคคลบางคนที่ต้องการที่จะเข้ามาสอนได้ เพราะไม่ผ่านขั้นตอนพิเศษในการคัดเลือก

6. แนวทางจริยธรรมของอัตถิภาวนิยมจะปฏิเสธที่จะประพฤติปฏิบัติตามกฎสัมบูรณ์ (absolute law) เพราะจะทำให้เสียเสรีภาพในการเลือก ซึ่งขัดกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งบุคคลจะต้องถือปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ของประเทศชาติ ไม่เช่นนั้นสังคมก็จะเกิดความสับสนและวุ่นวายขึ้นได้

7. ด้านสุนทรียศาสตร์ ลัทธิอัตถิภาวนิยมจะให้เสรีภาพบุคคลที่จะเลือกและกำหนดคุณค่าทางสุนทรียะของตนเอง ซึ่งคุณค่านี้ไม่ได้มาจากบุคคลภายนอกหรือองค์กรภายนอก จึงขัดแย้งกับสภาพความเป็น

จริงในปัจจุบันที่จะต้องมีการพัฒนาปรับปรุงงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงจำเป็นต้องรับปัจจัยจากภายนอกเข้ามาเป็นแรงเสริม

8. อัตถิภาวนิยมเป็นลัทธิที่สนใจในสิ่งเฉพาะมากกว่าสิ่งสากล และสนใจในปัจเจกบุคคลมากกว่ามวลมนุษย์หรือมนุษย์โดยรวม ดังนั้น ผลเสียจะตกอยู่กับสภาพสังคมโดยรวมเพราะปัญหาใดๆ ที่เกิดกับสังคมส่วนรวมจะได้รับการแก้ไขภายหลัง เนื่องจากบุคคลจะมองที่ตัวตนเองเป็นหลัก ส่วนปัญหาสังคมจะเป็นปัญหาของลงไป (คลังเอกสารกลาง กระทรวงศึกษาธิการ, *หลักคิดของปรัชญา*, 2561)

ปรัชญาการศึกษาแบบพุทธศาสนา

พุทธปรัชญาการศึกษามาจากคำว่า Buddhist Philosophy of Education ซึ่งได้แนวคิดมาจากพระพุทธศาสนา (Buddhism) จากพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและปรัชญาการศึกษาอื่นๆ การศึกษาในพุทธปรัชญาคือการศึกษาเพื่อให้เข้าใจความจริง เข้าใจความหมายของชีวิต ทั้งดำรงชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความจริง

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วหรือพุทธธรรม ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจของผู้เรียนให้สมบูรณ์ เพื่อให้เข้าใจอุดมการณ์สังคมที่ผู้เรียนในฐานะเป็นพลเมืองดี เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดของผู้เรียนไปสู่การคิดที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนาศีลธรรมและจริยธรรมของผู้เรียนให้มีความสัมพันธ์อย่างสงบระหว่างสมาชิกของสังคมและโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ทักษะและเจตคติในกลุ่มสาระตามหลักสูตร และระดับชั้นเรียนตามความต้องการของแต่ละบุคคล และความแตกต่างระหว่างบุคคล

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของหลักสูตร คือ การพัฒนาขั้น 5 คือ 1. เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีร่างกาย สุขภาพพลานามัยที่แข็งแรง สมบูรณ์ สมส่วนคล่องแคล่วว่องไว มีพัฒนาการทางด้านร่างกายตามวัยและได้มาตรฐานสากล 2. เพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้สึกรู้สีกโดยใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และมีพัฒนาการไปตามลำดับขั้น 3. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีสติปัญญา ความรู้ และความสามารถ และการเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับตนเอง สังคมและโลก และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขในปัจจุบันและอนาคต 4. เพื่อพัฒนาแรงขับและคุณสมบัติทางจิตใจของผู้เรียน ได้แก่ อารมณ์ เจตคติ คุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม 5. เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีจิตสำนึกทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจ (การคิด)

เนื้อหาของหลักสูตร

1. ควรมีเนื้อหาวิชาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาด้านร่างกาย ได้แก่ วิชาคหกรรม ศาสตร์ วิชาพลานามัย วิชาสุขศึกษา เป็นต้น

2. ควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสริมสร้างและฝึกฝนร่างกายให้แข็งแรง เช่น วิชาพลศึกษา การกีฬานันทนาการ เป็นต้น

3. ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาความรู้สึกรู้สีก ได้แก่ วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา ชีววิทยา และนิเวศวิทยา เป็นต้น

4. ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาความคิดและการใช้สมอง ได้แก่ วิชาวรรณคดี คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

5. ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาอารมณ์ เจตคติ คุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

6. ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาจิตสำนึกและการใช้เหตุผลทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ ได้แก่ วิชาศีลธรรม จริยธรรม และสุนทรียภาพ สังคมศึกษา สังคมวิทยา สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติศึกษา เป็นต้น

ผู้สอน – ครู

1. เป็นผู้ให้วิทยาการ (สืบทายก) ได้แก่ การให้ความรู้ทางวิชาการและการประกอบอาชีพแก่ผู้เรียน รวมถึงต้องหมั่นค้นคว้าและหาความรู้
2. มีหน้าที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (กัลยาณมิตร) คือ สอนให้รู้จักคิด มองความหมายของสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง รู้จักแสดงออกอย่างมีเหตุผล มีความรับผิดชอบและรู้จักดำเนินชีวิตที่ดี

ผู้เรียน

1. เป็นผู้ที่มีความเคารพและศรัทธาต่อครู
2. เป็นผู้รับฟังคำแนะนำของครู
3. เป็นผู้ที่มีความพร้อมและมีวุฒิภาวะ รู้จักใช้เหตุผลและคุณธรรมในการตัดสินใจ

การวัดและประเมินผล

โดยวัดผลจากการกระทำของนักเรียน ด้วยการสังเกตพฤติกรรมด้วยการประพฤติปฏิบัติตนของนักเรียน (ประภัสสร เหลี่ยมหมัด, หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย, 2561)

ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาที่น่าพึงปรารถนาและจะให้เป็นปรัชญาการศึกษาที่อิงพุทธธรรมควรจะต้องมีจุดหมายทั้ง 3 ประการ ดังนี้

1. การศึกษาต้องเสนอแนวทางแห่งสังคม เราต้องสร้างคนให้เป็น “พลเมืองดี” กล่าวคือประกอบการทำงานที่ตนเลือกอย่างมีประสิทธิภาพ เคารพสิทธิของผู้อื่น สำนึกในสิทธิของตน รู้กลไกของสังคมถึงระดับหนึ่ง ผู้ที่เหมาะสมต้องพร้อมที่จะเป็นผู้นำของสังคม สามารถมีความสุขในการได้รับการยอมรับและความนับถือจากผู้อื่น เป็นต้น
2. การศึกษาต้องเสนอแนวทางการพัฒนาตัวบุคคลเอง และเป็นบุคคลที่จะใช้ชีวิตทางโลก กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสร้างคนให้เป็นคนที่เคารพศักดิ์ศรีของตน เป็นตัวของตัวเอง มีเหตุผลของตน เมื่อถึงคราวก็ไม่จำเป็นต้องทำตามผู้อื่น เมื่อพร้อมก็ต้องสามารถเสพความสุขทางโลกโดยชอบได้ เช่น อาคาร การท่องเที่ยว ศิลปะ เป็นต้น
3. การศึกษาต้องเสนอแนวทางของปรมัตถธรรม นี่มิได้หมายความว่าเราจะต้องยกเอาานิพพานมาตั้งเป็นจุดหมายของการศึกษา แต่หมายความว่าเราจะไม่จัดการศึกษาให้สวนทางกับพุทธธรรม และบุคคลที่ระบบการศึกษาของเราจะสร้างขึ้นนั้น เมื่อเขาเปื้อนความสุขทางโลก ก็เป็นไปได้ที่เขาจะหันเหชีวิตมาแสวงหาความสงบสุขทางใจเรื่อยขึ้นไปจนถึงโลกุตตรธรรม (วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา, 2555, หน้า 288-289)

บทที่ 3

ระบบการศึกษา ปัญหาและแนวทางพัฒนา การศึกษาที่พึงประสงค์

ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับระบบการศึกษา

ระบบการศึกษา หมายถึง การกำหนดหลักสูตร จุดมุ่งหมาย แนวนโยบาย ระบบการจัด และแนวทางในการจัดการศึกษา เพื่อให้การศึกษาช่วยพัฒนาชีวิตของคนไปในแนวทางที่พึงประสงค์

การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างและพัฒนาประชากรของประเทศให้มีพลัง มีความสามารถที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างมีสันติสุข การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือพัฒนาพัฒนาประชากรและประเทศชาติ และการที่จะดำเนินไปได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพจะต้องอาศัยกระบวนการศึกษาที่ได้รับ การพัฒนามีดีแล้ว

การศึกษามีส่วนสำคัญและจำเป็นในการพัฒนาประเทศให้รุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม และสร้างภูมิปัญญาให้แก่สังคม

ระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพต้องมีเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ มีหลักการที่ดี และจำเป็นต้องอาศัยการบริหารที่กระจายอำนาจให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด

ระบบการศึกษาได้รับการพัฒนามาตลอด แต่ยังไม่สามารถบรรลุผลตามที่กำหนดไว้เท่าใดนัก เพราะยังมีปัญหาด้านคุณภาพของผลผลิต ด้านการกระจายโอกาสทางการศึกษา ด้านการบริหารการศึกษา และด้านการระดมสรรพกำลังเพื่อจัดการศึกษา

ความจำเป็นในการปรับปรุงระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับเงื่อนไข และการเปลี่ยนแปลงด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเป็นระยะๆ เป็นสิ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องตระหนัก ทั้งนี้เพื่อจะสามารถพัฒนา ประเทศได้อย่างเหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศในอนาคต ดังนั้น การพัฒนาพลเมืองของ ประเทศให้เป็นผู้มีปัญญา มีคุณธรรม มีความสามารถพื้นฐานหรือศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป กอปรทั้งให้ความสามารถประกอบอาชีพหรือเป็นแรงงานสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจำเป็นต้องอาศัย กระบวนการศึกษาที่ดี

ระบบการศึกษาที่ดีจะต้องมีความยืดหยุ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนตามความสนใจ ความพร้อม ได้อย่าง ต่อเนื่องตลอดเวลาและตลอดชีวิต มีเครือข่ายการเรียนรู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ประเภทต่างๆ จากแหล่ง ต่างๆ ไปยังผู้เรียนได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยทั้งระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และถึงระบบโรงเรียน (ธนวัฒน์ เทพจันทร์, การศึกษา, 2561)

ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษา หมายถึง โครงสร้างของการศึกษาที่มีองค์ประกอบ เช่น ระดับชั้น และขั้นตอนของ การศึกษา ประเภทของการศึกษา และกระบวนการเรียนการสอน

ระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันมักจะเรียกย่อๆ ว่า ระบบ 6-3-3 หมายความว่ามีการจัดระบบ การศึกษาขั้นประถมศึกษา 6 ปี (6 ระดับ ชั้น) การศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (3 ระดับชั้น) และการศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี

นอกจากนี้ระบบการศึกษาไทยยังจัดเป็นระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย (การเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือตามอัธยาศัย) ยังไม่ได้นำมาพิจารณาอย่างจริงจัง

ในการจัดระบบการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะไม่พิจารณาแบ่งแยกการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่จะถือว่าการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นเพียงวิธีการเรียนการสอน หรือรูปแบบของการเรียนการสอนที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Modes of learning” ฉะนั้น แนวทางใหม่คือสถานศึกษาสามารถจัดได้ทั้ง 3 รูปแบบ และให้มีระบบเทียบโอนการเรียนรู้ทั้ง 3 รูปแบบ

ประการที่สอง ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะแบ่งการศึกษาเป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งต้องจัดอย่าง 12 ปี ซึ่งรวมถึงการศึกษাপฐมวัย ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

2. ระดับศึกษาอุดมศึกษา หรือหลังการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะแบ่งออกเป็นระดับต่ำกว่าปริญญา และปริญญา

ส่วนประเภทศึกษานั้นยังคงเปิดกว้างไว้ เช่น อาชีวศึกษา เป็นต้น

สำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาต่อเนื่อง (Continuing Education) ให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาตลอดชีวิต

มาตรา 15 การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

ในมาตรานี้ใช้คำว่าการศึกษา 3 รูปแบบ แต่ในต้นตอของแนวคิดนี้ใช้คำว่า “System” คือ “ระบบ” ได้แก่ “Formal Education System” หรือบางครั้งใช้คำว่า “Formal School System” ซึ่งคำหลังนี้น่าจะถูกต้องมากกว่า และตามมาด้วยคำว่า “Nonformal Schooling System” และคำ “Informal Education System”

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของ พ.ร.บ. ฉบับนี้จะถือว่าทั้ง 3 ระบบนี้คือรูปแบบของการจัดการเรียนการสอน และจะส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดได้ทั้ง 3 รูปแบบ แต่จะทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้ ไม่บังคับและจะให้มีการเทียบโอน ซึ่งคงไม่ใช่วิธีที่ดี คงต้องมีหลักเกณฑ์การพิจารณา เพื่อไม่ให้เกิดความลักลั่นระหว่าง

สถานศึกษาต่างๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบกำหนดมาตรฐานการศึกษาจะต้องคิดหลักเกณฑ์การเทียบโอนนี้ ให้สถานศึกษานำไปเป็นแบบของการเทียบโอน

มาตรา 16 การศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษา การศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยการศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

การใช้คำว่า “อุดมศึกษา” แทนคำว่า “การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย” ก็เพื่อให้ครอบคลุมการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา ที่เรียนภายหลังที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว เป็นการให้ความสำคัญแก่การศึกษาระดับนี้ที่ถือกันว่าเป็นกำลังคนระดับกลางและพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ

ส่วนในระดับมหาวิทยาลัยนั้น ตามแนวโน้มใหม่จะแบ่งเป็นระดับปริญญาตรีและหลังปริญญาตรี เพื่อยกระดับความสำคัญของการวิจัยค้นคว้า การสร้างองค์ความรู้ในระดับปริญญาโท-เอก จะได้จำแนกภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่เพื่อความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ก็ยังคงคิดตามแนวเดิมว่าระดับปริญญา มีเพียงระดับเดียว คือ ปริญญาโท-เอกรวมกัน

มาตรา 17 ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

การศึกษาภาคบังคับนั้นต่างจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่บังคับให้ประชาชนต้องเข้าเรียน แต่เป็นสิทธิ ส่วนการศึกษาภาคบังคับเป็นการบังคับให้เข้าเรียนถือเป็นหน้าที่ของพลเมืองตาม มาตรา 69 ของรัฐธรรมนูญ

ประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อไป คือ จะกำหนด 9 ปีตั้งแต่เมื่อไหร่ก็คงจะหนีไม่พ้นตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 1 หรือจะเรียกชื่ออย่างอื่นก็ได้ และคงบังคับเรียนจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้นตามระบบเดิม

มาตรา 18 การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

(1) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น

(2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

(3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์และสถาบันสังคมอื่น เป็นผู้จัด

มาตรา 18 ขยายความคำว่า สถานศึกษาให้ครอบคลุมทั่วถึง รวมถึงโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาด้วย และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

มาตรา 19 การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้จัดในมหาวิทยาลัย สถาบันวิทยาลัย หรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายเกี่ยวกับสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา กฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้นๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา 20 การจัดการอาชีวศึกษา การฝึกอบรมวิชาชีพ ให้จัดในสถานศึกษาของรัฐ สถานศึกษาของเอกชน สถานประกอบการ หรือโดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานประกอบการ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอาชีวศึกษาและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา 21 กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐอาจจัดการศึกษาเฉพาะทางตามความต้องการและมาตรฐานการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง (วิชัย ตันศิริ, คำอธิบาย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 ระบบการศึกษา, 2561)

ระบบการศึกษามีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษาของประเทศ ถ้าระบบการศึกษาที่กำหนดไว้ดี สอดคล้องกับสภาพ ปัญหา และความต้องการของทั้งส่วนตนและประเทศ ก็จะมีผลดีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมือง เพราะการศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนา

ก่อน สวัสดิ์พาณิชย์ และคณะ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524) ได้เสนอแนวคิดและหลักการปรับปรุงระบบการศึกษาไว้พอสรุปได้ดังนี้

เนื่องจากระบบการศึกษามีผลเกี่ยวโยงถึงด้านกำลังคนหรือกำลังแรงงานของประเทศในระดับต่างๆ เพราะระบบการศึกษาเป็นกระบวนการผลิตกำลังคนที่สำคัญยิ่ง ดังนั้น จึงควรอยู่ในกรอบแนวคิดต่อไปนี้

1) กำหนดความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา โดยเน้นความมุ่งหมายหลัก 3 ประการ คือ

(1) ต้องจัดการศึกษาเพื่อให้เป็นคนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีระเบียบวินัย และขยันขันแข็งในอาชีพการทำงาน

(2) ต้องจัดการศึกษาให้มีทักษะในวิชาชีพ และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

(3) ต้องจัดการศึกษาโดยระดมสรรพกำลังจากภาคเอกชน สถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรม

2) จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเกษตรแผนใหม่ที่ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและการจัดการที่เหมาะสม เพราะเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ ดังนั้น ระบบการศึกษาจะต้องพัฒนาบุคคลให้มีทักษะในวิชาชีพอย่างแท้จริงและนำเอาการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการฝึกปฏิบัติการมาใช้

3) จัดระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับการประกอบอาชีพ โดยการนำเทคนิควิทยามาใช้ กอปรทั้งให้รู้ถึงการจัดการ การตลาด และการวิจัยค้นคว้า

4) จัดแก้ไขปัญหาการผลิตกำลังคน โดยการขยายสวัสดิการสังคม การส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศ และการสร้างงานใหม่ๆ

5) จัดระบบการศึกษาที่ส่งเสริมการจัดวิชาชีพทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน การส่งเสริมอาชีพ ตลอดทั้งการวิจัย และส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาชนบท

ในการพิจารณาปรับปรุงระบบการศึกษานั้น ควรยึดหลักการต่อไปนี้

1) การศึกษาต้องสร้างเสริมให้บุคคลคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็นและสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างตามอัธยาศัย

2) การศึกษาจะต้องสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น และการประกอบอาชีพในท้องถิ่น

3) การศึกษาจะต้องสร้างบุคคลให้มีพื้นฐานความรู้ทางด้านวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย และระดับการศึกษา

4) การจัดการศึกษาจะต้องปลูกฝังและสร้างบุคคลให้มีความสำนึก รับผิดชอบ และมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาท้องถิ่นอันเป็นแหล่งภูมิปัญญาของตน

5) ในการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนจะต้องให้เอกชน สถานประกอบการ และท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาทางด้านวิชาชีพการเลี้ยงดูอบรมเด็ก และการรักษาคุณภาพของสังคมในด้านกำลังคน

ดังนั้น แนวการจัดระบบการศึกษาควรพิจารณาดำเนินการ ดังนี้

1) ควรจัดเป็นระบบคู่ขนานระหว่างในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนเพื่อให้โอกาสแก่ทุกคน ในทุกสถานการณ์ และสอดคล้องกับความจำเป็น

2) ควรเปิดโอกาสให้หน่วยงานและสถานประกอบการ เข้ามามีส่วนร่วมฝึกอบรมบุคลากรตามความต้องการของตน และสังคม

3) จะต้องสอดคล้องกับอาชีพของแต่ละท้องถิ่น และความเป็นจริงในสังคม

4) จะต้องเปิดเสรีในตัวเองทุกระดับ เพื่อให้คนออกสู่ตลาดแรงงานมากกว่าการเรียนต่อในระดับสูง

5) จะต้องชักจูงให้คนสามารถประกอบอาชีพส่วนตัวได้

6) จะต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งปรับปรุงตน เพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพพื้นบ้านด้วยการใช้เทคโนโลยี และวิธีการที่เหมาะสม และเป็นการศึกษาที่ควรให้ผู้เข้ารับการศึกษาอยู่ในท้องถิ่นมากกว่าตัวเมือง

7) จะต้องเป็นการศึกษาที่สามารถปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพด้วยการ พิจารณา และเริ่มต้นจากสิ่งที่เขาเป็นอยู่ และมีอยู่

8) จะต้องเน้นการปฏิบัติควบคู่ไปกับการเรียนทางวิชาการ

9) การฝึกอาชีพและการฝึกบุคคลให้เป็นพลเมืองดีจะต้องจัดทำควบคู่กันไป ไม่ควรแยกห่างจากกัน

10) ระบบการศึกษาและระบบอื่นๆ ของสังคม จะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อหนุนกัน และไม่ควรแยก ขนบทและเมืองออกจากกัน

11) ระบบโรงเรียนทุกประเภทและระดับจะต้องประสานสัมพันธ์กัน และเกื้อหนุนกัน

พนม พงษ์ไพบูลย์ (*ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติ*, 2533) ได้เสนอรูปแบบและ ระบบการศึกษาที่พึงประสงค์เพื่อสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบการศึกษาที่ดี โดยกำหนดเป็นเชิงแนวทาง หลักการในการกำหนดจุดหมาย หลักการจัดการศึกษา และวิธีจัดการศึกษา

สำหรับหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และคุณภาพควรยึดหลักการต่อไปนี้

1. หลักความกว้างขวางและเป็นธรรม เพื่อให้แต่ละคนไม่ว่าจะแตกต่างกันด้านเพศ วัย และฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคม ได้มีโอกาสได้รับการบริหารการศึกษาที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและ ความสามารถ ณ ที่ที่อยู่ของตนได้อย่างตลอดเวลาและต่อเนื่องกันตลอดชีวิต

2. หลักความสมดุล ควรจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสมดุลระหว่างปัญญา คุณธรรมและ สมรรถภาพพื้นฐานกับความรู้และทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ

3. หลักความสอดคล้อง นั่นคือสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศและของสังคม ในระดับต่างๆ ทั้งในเขตเมืองและชนบท

4. หลักความหลากหลาย การจัดการศึกษาควรจัดให้มีความหลากหลายทั้งรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการ (ธนวัฒน์ เทพจันทร์, *การศึกษา*, 2561)

วิวัฒนาการของระบบการศึกษาไทย

ในการที่จะเข้าใจระบบการศึกษาของสังคมไทย เราไม่อาจพิจารณาระบบการศึกษาอย่างใด ๆ แยกออกจากกิจกรรมหลักทั้ง 3 (กิจกรรมทางการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ การสังคมวัฒนธรรม) ดังกล่าวได้ แต่ต้องพยายามดูว่าการศึกษาสัมพันธ์กับโครงสร้างหลักทั้ง 3 นี้อย่างไร เพราะรัฐย่อมต้องใช้ระบบ การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อให้อุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมบรรลุเป้าหมาย อุดมการณ์ทาง

การศึกษาเป็นเพียงตัวเล็กที่หมุนคล้อยไปตามเฟืองตัวใหญ่เหล่านี้ ในแง่การพิจารณาการจัดการศึกษาก็จะช่วยให้เห็นภาพของอุดมการณ์ทั้ง 3 ด้านนี้ด้วย เพราะระบบการศึกษาในสังคมที่รัฐเป็นผู้ควบคุมย่อมสะท้อนให้เห็นภาพเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาก็มีชีวิตเป็นอิสระของมันเอง เมื่อถึงคราวการศึกษาก็มีส่วนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างหลักของสังคมได้ แม้จะไม่โดยตรงและถึงขั้นพื้นฐาน เหตุการณ์มิถุนายน 2475 และตุลาคม 2516 ยืนยันความจริงข้อนี้ (วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา*, 2555, หน้า 45)

ระบบการศึกษาของไทยมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 4 สมัย คือ

1. สมัยสุโขทัยจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ลักษณะของระบบการศึกษาในช่วงนี้ยังไม่เป็นแบบแผนชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสำหรับเด็กชาย ซึ่งเป็นการศึกษาหาความรู้ด้านวิชาการและศิลปะ สถานที่ศึกษามักเป็นที่วัด ราชสำนัก และบ้านเจ้านายชั้นสูง การศึกษาด้านวิชาชีพจะมีสอนและถ่ายทอดภายในวงศ์ตระกูลและในหมู่เครือญาติ ส่วนเด็กหญิงจะมีการฝึกงานบ้านในครอบครัว ราชสำนัก และบ้านเจ้านายชั้นสูง ประชาชนนิยมนำบุตรหลานไปไว้กับเจ้านายและผู้มีศักดิ์นาสูงเพื่อให้ใช้สอยและฝึกงาน เพื่อคาดหวังว่าจะได้มีโอกาสเข้ารับราชการ ได้ยศถาบรรดาศักดิ์ต่อไป

อย่างไรก็ดี ประเทศตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในการศึกษาไทยในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะประเทศโปรตุเกสเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและต่อจากนั้นก็ประเทศอื่นๆ ติดตามมา

2. สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ลักษณะการศึกษาในช่วงนี้เริ่มเป็นระบบแบบแผน แต่ยังไม่เป็นมาตรฐานนัก นับเป็นช่วงที่การศึกษาเจริญรุ่งเรืองมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาในฐานะที่เป็นรากฐานของความสำเร็จในทุกด้าน ผู้ได้รับการศึกษาในวิชาการสมัยใหม่จะสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้น จึงทรงส่งเสริมให้จัดการศึกษาแบบตะวันตก คณะสอนศาสนาชาวอเมริกันมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของไทยเป็นอย่างมาก เริ่มมีการตั้งโรงเรียนเพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไป สถาปนามหาวิทยาลัยแห่งแรกขึ้น คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในช่วงนี้มีโครงการศึกษาและแผนการศึกษาขึ้นหลายฉบับ อย่างไรก็ตาม ในแต่ละฉบับมิได้ระบุจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจน นอกจากนั้น ยังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2464 เพื่อให้ประชาชนเข้ารับการศึกษาโดยถ้วนหน้า

3. สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

ในช่วงนี้การศึกษาของไทยมีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด มีแผนการศึกษาชาติและแผนการศึกษาแห่งชาติเกิดขึ้นหลายฉบับจนถึงแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ในแต่ละแผนมีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาในแต่ละยุคแต่ละสมัย โดยทุกแผนระบุจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ชัดเจน และเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ลักษณะของการศึกษาค่อนข้างเอนเอียงไปตามแนวคิดด้านการศึกษาของอเมริกา โดยปรากฏชัดเจนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้านการศึกษามาก โดยมุ่งเน้นการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนในการออกไปปรับใช้สังคมและประเทศชาติ ซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2517 ซึ่งเน้นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ข้อเสนอของระบบการศึกษาในช่วงนี้ก็คือส่วนใหญ่นับการศึกษาในระบบโรงเรียน

เมื่อมีประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 การศึกษาจะเน้นหนักให้เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต มุ่งพัฒนาคุณภาพพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิต ทำประโยชน์แก่สังคม

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้แบ่งระบบการศึกษาเป็น 2 ระบบชัดเจน คือ

- การศึกษาในระบบโรงเรียน และ
- การศึกษานอกโรงเรียน

การศึกษาในระบบโรงเรียนมี 4 ระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยการจัดการมีลักษณะและประเภทต่างๆ เพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา

แผนการศึกษา พ.ศ. 2535 ที่ใช้อยู่ปัจจุบัน มีลักษณะที่ปรากฏหลายประการ ได้แก่

1) กำหนดหลักการ ที่สำคัญ 4 หลักการ

- หลักการสร้างเสริมความเจริญงอกงามและหลักความสมดุลระหว่างความเจริญทางจิตใจกับทางวัตถุและเศรษฐกิจ

- หลักการกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

- หลักการความก้าวหน้ากับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งควบคู่ไปกับคุณค่าทางภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและสังคมไทย

- หลักความสมดุลระหว่างการพึ่งพาอาศัยกันกับการพึ่งพาตนเอง

2) กำหนดจุดมุ่งหมาย ที่ครอบคลุมทั้งด้านปัญญา ด้านจิตใจ ด้านร่างกายและด้านสังคม

3) วางระบบการศึกษา ซึ่งให้บุคคลได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาตนเองทั้ง 4 ด้านอย่างสมดุล และสามารถสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข กล่าวคือ

- เปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองได้เหมาะสมกับวัย

- แบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา (มี 2 ตอน คือ ตอนต้นและตอนปลาย) และระดับอุดมศึกษา

- จัดการศึกษาประเภทต่างๆ ได้ตามความเหมาะสม และตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ชุมชน และประเทศ ได้แก่ การฝึกหัดครู การศึกษาวิชาชีพ การศึกษาวิชาชีพพิเศษ การศึกษาวิชาชีพเฉพาะกิจหรือเฉพาะบุคคลบางกลุ่ม การศึกษาพิเศษ และการศึกษาของภิกษุ สามเณร นักบวช และบุคลากรทางศาสนา

4) กำหนดแนวนโยบายการศึกษา ไว้ 19 ประการ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้ชัดเจน เช่น

- ให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของปวงชน

- ปฏิรูปการฝึกหัดครู และการพัฒนาครูประจำการ

- ส่งเสริมให้มีการศึกษาภาษาต่างประเทศที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างกว้างขวาง (ธนวัฒน์ เทพจันทร์, การศึกษา, 2561)

อันที่จริงหากจะพูดกันอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ประเทศชั้นนำหลายๆ ประเทศก็มีปัญหาด้านการศึกษา และมีความต้องการการปฏิรูปด้วยกันทั้งนั้น ประเทศที่เราคิดว่ายิ่งใหญ่อยู่แล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาก็มีปัญหา ประเทศที่เคยเป็นผู้นำทางความคิด เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักประดิษฐ์ ชัยชนะของโลก เช่น อังกฤษก็มีปัญหา ประเทศนี้จึงได้มีแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาอย่างขนานใหญ่ สหรัฐอเมริกาเริ่มกล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษา ในทศวรรษที่ 1980 อังกฤษก็เริ่มมีการปฏิรูปสมัยนางมากาเร็ต แทตเชอร์ เป็นนายกรัฐมนตรี ในทศวรรษที่ 1980 เช่นกัน สำหรับประเทศไทยพูดถึงการปฏิรูปตั้งแต่สมัยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 แต่กระแสอ่อนล้าไปหลัง พ.ศ. 2521 และเพิ่งมาเริ่มเกิดกระแสอีกครั้งหนึ่งในช่วงการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่

8 ประมาณ พ.ศ. 2536-37 และขบวนการดังกล่าวก็มีผลต่อการร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยเฉพาะการกำหนดให้รัฐจัดการศึกษาพื้นฐานถึง 12 ปี ให้แก่ประชาชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย (มาตรา 43) และการกำหนดให้มีกฎหมายการศึกษาและแนวทางการจัดการศึกษาในมาตรา 81 (วิชัย ต้นศิริ, *คำอธิบาย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติการศึกษาและการปฏิรูปการศึกษาไทย*, 2561)

4. สมัยปัจจุบันตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 และกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 ได้กำหนดให้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาทำหน้าที่ในการพิจารณาเสนอแผนการศึกษาแห่งชาติที่บูรณาการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬา การศึกษาทุกระดับ และด้วยเหตุที่แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552 – 2559) จะสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2559 ดังนั้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาจึงได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 ซึ่งเป็นแผนระยะยาว 20 ปี เพื่อเป็นแผนแม่บทสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาการศึกษาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ในการดำเนินการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจ การยอมรับ และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนฯ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนแผนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยได้ศึกษาสภาวะการณ์และบริบทแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการศึกษาของประเทศ ทั้งด้านความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลแบบก้าวกระโดดที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ภูมิภาค และโลก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไปสู่สังคมสูงวัย และทักษะของประชากรในศตวรรษที่ 21 ที่ทั่วโลกต่างต้องเผชิญกับความท้าทายและมุ่งพัฒนาประเทศไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยุค 4.0 และนำผลการติดตามประเมินแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 – 2559 ซึ่งครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวกับบริบทการจัดการศึกษา โอกาสทางการศึกษา คุณภาพการศึกษาประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอน การบริหารจัดการสถานศึกษา และการใช้จ่ายงบประมาณ รวมทั้งการพัฒนาการศึกษา กับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาปัญหาและความท้าทายของระบบการศึกษา ทั้งที่เกิดจากปัญหาของระบบการศึกษา และจากสภาวะการณ์ของโลกที่ประเทศต้องเผชิญ เพื่อนำมากำหนดแนวคิดของการจัดการศึกษา วิสัยทัศน์วัตถุประสงค์ เป้าหมายการพัฒนาการศึกษา บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์ เป้าหมายตัวชี้วัด และแนวทางการพัฒนา รวมทั้งโครงการเร่งด่วนที่สำคัญ และการขับเคลื่อนแผนการศึกษาแห่งชาติสู่การปฏิบัติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*, 2560, หน้า ค)

ปัญหาและแนวทางแก้ไขต่อการศึกษาไทย

การศึกษาในปัจจุบันมีปัญหา จึงทำให้เกิดวิกฤตทางปัญญา แล้วพาให้เกิดวิกฤตชาติ การแก้วิกฤตต้องทำหลายอย่าง รวมทั้งการรักษาด้วยยุทธศาสตร์ทางปัญญา และการปฏิรูปการศึกษาเพื่อความเข้มแข็งทางปัญญาโดยรอบด้านโดยเร็ว การปฏิรูปการศึกษาจึงเป็นวาระเร่งด่วนของชาติ และประเด็นสำคัญที่จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาคือการบริหารจัดการศึกษาขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล คือ ในปัจจุบันมีการบริหารรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลาง มีการจัดองค์กรซ้ำซ้อน ไม่มีเอกภาพด้านนโยบาย และมาตรฐานประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรต่ำ ขาดการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม จึงไม่ได้คนดีคนเก่งมาเป็นครู สังคมขาดศรัทธาและความเชื่อมั่นในวิชาชีพครู ขาดการพัฒนา นโยบายอย่างต่อเนื่อง ขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ และขาดความเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน

การเข้ารับการศึกษาไม่กว้างขวาง ไม่ทั่วถึง และไม่เป็นธรรม เกิดความเหลื่อมล้ำในโอกาสการเข้ารับการศึกษา และคุณภาพการศึกษาที่ได้รับก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาขึ้น รวมถึงการเรียนการสอนไม่ได้เน้นความสามารถสากลเท่าที่ควร ขาดการอบรมบ่มนิสัย ไม่ได้ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และภูมิปัญญาไทยอย่างเพียงพอ ทั้งนี้เพราะคุณภาพครูส่วนใหญ่ไม่ได้มาตรฐาน และหลักสูตรการเรียนการสอนและการประเมินผลผู้เรียน เน้นวิชาและครูเป็นตัวตั้ง ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน การเรียนการสอนไม่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เน้นการท่องจำ แต่ไม่เน้นการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำให้เด็กนักเรียนสมัยใหม่คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ไม่เป็น รวมทั้งการศึกษาแปลกแยกจากสังคม ศาสนา และวัฒนธรรม การศึกษาที่จัดอยู่ในปัจจุบันเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในสังคม อีกทั้งการศึกษาขาดการบูรณาการเชื่อมโยงกับด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้ อย่างเหมาะสม ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาอ่อนด้อยทางคุณภาพและจริยธรรม และขาดความภูมิใจในศิลปะและภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่และความมั่นคงสภาพของชาติไทย

ปัญหาการจัดการเรียนการสอนส่วนหนึ่งมีสาเหตุจากคุณภาพและประสิทธิภาพในการดำเนินงานของครู ซึ่งหากพิจารณาในภาพรวม จะพบว่าปัจจุบันครูมีปัญหาหลักใน 3 ด้าน คือ เรื่องคุณภาพการจัดการเรียนการสอน การมีหนี้สินส่วนตัว และภาวะการขาดแคลนครูสะสม โดยเฉพาะในสาขาที่สำคัญ โดยสรุปรายละเอียดของประเด็นปัญหาและแนวทางการแก้ไข ดังนี้

1) ปัญหาด้านคุณภาพของครู ที่ผ่านมากระทรวงศึกษาธิการประสบความสำเร็จอย่างสูงในการนำคนเก่ง คนดี มีความรู้เข้าสู่วิชาชีพครู โดยคัดเลือกจากนักเรียนที่เก่งที่สุดของแต่ละจังหวัดให้เข้ารับทุนเพื่อเรียนต่อด้านการฝึกหัดครู ดังนั้น ครูในยุคนี้จึงเป็นคนเก่งของประเทศ และมักประสบความสำเร็จทั้งในด้านการพัฒนานักเรียนและชีวิตส่วนตัว ต่อมาเมื่อประเทศไทยมีความต้องการครูสูงขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงเร่งผลิตครูมากขึ้นเป็นเงาตามตัวโดยปราศจากการวางแผนที่เหมาะสม ถึงกับสถาบันฝึกหัดครูทุกแห่งต่างเปิดสอนในภาคพิเศษและภาคสมทบอย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุนี้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาสาขาครูจึงมีจำนวนมากเกินความต้องการของตลาดแรงงาน ส่งผลให้ตกงานในที่สุด ดังนั้น เด็กรุ่นต่อมาจึงไม่เลือกเรียนครูหรือเลือกเป็นลำดับสุดท้าย เนื่องจากไม่มั่นใจในโอกาสที่จะได้งานทำ จึงเป็นที่กล่าวขานกันว่านักเรียนที่เรียนอะไรไม่ได้จึงเข้าเรียนครู ทำให้ภาพลักษณ์ของครูและคุณภาพการศึกษาตกต่ำลงมาก (รุ่ง แก้วแดง, *การปฏิรูปการศึกษาไทย*, 2544, หน้า 131)

นอกจากนี้ (ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ) ผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้ให้ข้อคิดเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับปัญหาครูไม่มีคุณภาพว่ามีได้เกิดจากระบบไม่ดี หากเกิดจากการที่ครูขาดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ไม่มีแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเอง รวมถึงยังขาดการจัดการความรู้ที่ดีและมิได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ระหว่างกัน ทั้งนี้ความรู้ในหลักสูตรและในหนังสือที่ประมวลมาสอนเด็กคิดเป็นเพียงร้อยละ 20 ของความรู้ทั้งหมด แต่ความรู้ส่วนใหญ่หรืออีกร้อยละ 80 กลับถูกกลืนได้แก่ความรู้ของครูที่เกยย่นอายุไป เพราะที่จริงแล้วครูเหล่านี้มีความรู้และมีประสบการณ์ที่ฝังลึก กระทรวงศึกษาธิการจึงควรนำครูดังกล่าวมาถอดแบบความรู้เพื่อที่คนทั้งสองรุ่นได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จร่วมกันและนำไปต่อยอดเพื่อสร้างคุณภาพให้แก่เยาวชนในอนาคตได้ (เลขา ปิยะอัจฉริยะ, *การเสวนาเรื่องยุทธศาสตร์และการจัดการความรู้พื้นฐานเพื่อการพัฒนาครู*, 2561)

แนวทางการแก้ไขปัญหาเรื่องคุณภาพของครูในปัจจุบันของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการดังนี้

1. การปฏิรูปการผลิตครูและสถาบันผลิตครู โดยกำหนดนโยบายการผลิตครูให้ชัดเจนด้วยการจัดทำ ยุทธศาสตร์การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา (2547-2556) และการผลิตครูแนวใหม่หลักสูตร 5 ปี ใน 8 สาขา โดยเริ่มรุ่นแรกในปี 2547

ส่วนการปฏิรูปสถาบันผลิตครู ได้มีการปฏิรูปคุณภาพคณาจารย์ในสถาบันผลิตครู การวิจัยและพัฒนา เพื่อยกระดับความเป็นเลิศทางครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์และการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารงานและ ประกันคุณภาพสถาบันฝึกหัดครู

2. การพัฒนาและส่งเสริมครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา โดยจัดตั้งสถาบันพัฒนาและ ส่งเสริมครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา และการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาครูฯ ดำเนินการ พัฒนาครูฯ รวมถึงการยกย่องครูฯ ที่มีผลงานดีเด่น

3. การพัฒนามาตรฐานวิชาชีพและการควบคุมการประกอบวิชาชีพ ได้แก่ การจัดตั้งองค์กรวิชาชีพครู การพัฒนามาตรฐานวิชาชีพครู การส่งเสริม และยกย่องผู้ประกอบวิชาชีพ และการควบคุมการประกอบวิชาชีพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, *การจัดการศึกษาเฉพาะทางในประเทศไทย ปี 2547-2548 : การผลิต บุคลากร*, 2550, หน้า 3-61-3-90)

2) ปัญหาหนี้สินครู ปัจจุบันมีครูมากกว่า 130,000 คน อยู่ในสภาพมีหนี้สินล้นพ้นตัว โดยเฉลี่ยมีหนี้ คนละ 1.1 ล้านบาท ทำให้ครูขาดขวัญกำลังใจในการทำงาน มีคุณภาพชีวิตลดลง และต้องทำงานเพื่อหารายได้ เสริม ทำให้ครูอุทิศตนต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่รับผิดชอบได้ไม่เต็มที่ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนการสอนของ ผู้เรียนลดลง (วรากรณ์ สามโกเศศ, *การแก้ปัญหาหนี้สินครู*, 2561) ทั้งนี้จากการเปิดเผยของโครงการติดตาม สภาวะการณครูรายจังหวัด (Teacher Watch) พบว่า 5 จังหวัดแรกที่มีครูเป็นหนี้้นอกระบบมากที่สุดคือ มหาสารคาม มีครูเป็นหนี้้นอกระบบถึงร้อยละ 60 มุกดาหารร้อยละ 58 สตูลร้อยละ 57.14 ยโสธรร้อยละ 53.93 และร้อยเอ็ดร้อยละ 53.10 (อมรวิทย์ นาคทรพร, *อมรวิทย์เสนอการพัฒนาครูเป็นยุทธศาสตร์แห่งชาติ*. 2561)

3) ปัญหาการขาดแคลนครูสะสม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้สำรวจภาวะการ ขาดแคลนครูในสังกัดตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกก) เมื่อต้นปี 2550 พบว่าโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศยังขาดแคลนครูประมาณ 70,000 คน (สำนักงาน เลขาธิการรัฐมนตรี, 2550) ทั้งนี้ มีสาเหตุจากหลายประการ อาทิการผลิตและบรรจุครูไม่สัมพันธ์กัน นโยบายของรัฐในการจำกัดกำลังคนภาครัฐและการคืนอัตรากำลังทดแทนขาดดุลยภาพ โครงการเกษียณอายุ ก่อนกำหนด การกำหนดเกณฑ์การคืนอัตรากำลังของสำนักงานข้าราชการครูฯ กับคณะกรรมการกำหนด เป้าหมายและกำลังคนภาครัฐไม่ตรงกัน รวมถึงนโยบายการเกลี่ยอัตรากำลังครูไม่ได้ผล ฯลฯ ทำให้ครูแต่ละคน ต้องทำงานหนัก มีเวลาในการเตรียมการสอนและถ่ายทอดความรู้ไม่เพียงพอ และบางครั้งทำให้ครูไม่มีโอกาส เข้ารับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของไทยตกต่ำลง (สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา, *สภาวะการขาดแคลนครูในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทย*, 2548, หน้า 31)

สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนครู คือ การจัดทำโครงการครูสหกิจ โดยให้ นักศึกษาครูในหลักสูตร 5 ปี ได้ฝึกสอนในโรงเรียนที่ขาดครู โดยมีค่าเบี้ยเลี้ยงตอบแทน จัดให้ครูที่สอนไม่ตรง คุณวุฒิได้อบรมด้านการศึกษาเพิ่มเติม ปรับการเรียนเปลี่ยนการสอนในโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยพัฒนาการสอนในชั้นเรียนขนาดใหญ่ขึ้น พร้อมนำสื่อเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้ เช่น e-learning และ multi media และนโยบายรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนไม่เกิน 120 คนเข้าด้วยกัน เพื่อให้มีครูครบ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมถึงประหยัดครูและงบประมาณด้วย (สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี, *กระทรวงศึกษาธิการเสนอแนวทางครูสหกิจ*, 2561)

สรุปว่าปัญหาของครูผู้สอนนับเป็นประเด็นเร่งด่วนที่อยู่ในขั้นวิกฤติ ซึ่งภาครัฐและทุกภาคส่วนต้องประสานพลังในการแก้ไขและต้องดำเนินการอย่างจริงจัง รอบคอบ และต่อเนื่อง ทั้งนี้ยุทธศาสตร์ มาตรการ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาทั้งหมดต้องพิจารณาในลักษณะองค์รวม ตั้งแต่สถานภาพครู ทิศทางการผลิตครูในอนาคต รวมถึงการประกันคุณภาพของครูเพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าครูจะมีศักยภาพเพียงพอในการขับเคลื่อนนโยบายการปฏิรูปการศึกษาไปสู่เยาวชนของชาติตามเป้าหมายของรัฐบาลได้อย่างแท้จริง (เทอดศักดิ์ ไชยสมปาน, *ปัญหาการศึกษาไทยและแนวทางการแก้ไข*, 2561)

การศึกษาที่สร้างชีวิตให้ดีและมีสุข

ประเทศไทยในอนาคต จำเป็นต้องมีการปฏิรูประบบโครงสร้าง การบริหารการเมือง การปกครอง และระบบการศึกษา เพื่อพัฒนาคนและสังคมไทยให้ยั่งยืน ถ้าหากไม่มีการปฏิรูปนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาให้เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต เป็นไปได้ว่าสังคมไทยจะเป็นสังคมที่อ่อนแอแข่งขันไม่ได้ คนไทยมีคุณภาพต่ำ การศึกษาไทยในปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาทักษะกระบวนการคิดของผู้เรียน และทักษะวุฒิทางอารมณ์ยังไม่มีคุณภาพ ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่มุ่งแข่งขันทำให้การจัดการศึกษามุ่งพัฒนาทางวิชาการเป็นสำคัญและประเมินผลการเรียนที่ความสามารถทางวิชาการ การสอนด้านคุณธรรมจริยธรรมยังไม่มีคุณภาพ วัฒนธรรมต่างชาติจะเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ทำให้คนไทยขาดความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทในกิจวัตรประจำวันหรือใช้ในการเรียนการสอนมากขึ้น ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ลดลง ส่งผลให้เกิดช่องว่างทางอารมณ์ ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวที่นับวันจะรุนแรงขึ้น

การศึกษาของไทยในอนาคตยังคงต้องมุ่งเน้นที่คุณภาพด้านวิชาการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสังคมเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันกันสูง แต่การศึกษาจะมีคุณภาพนั้นผู้เรียนจะต้อง “มีความรู้ คู่คุณธรรม” เพื่อพัฒนาคนโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ โดยอาศัยร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนา และสถาบันการศึกษา ครูจะต้องมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังให้ผู้เรียนยึดคุณธรรมเป็นพื้นฐานในกระบวนการเรียนรู้และการดำรงชีวิต ควบคู่ไปกับความรู้ทางวิชาการ ให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีจิตสาธารณะ นำความรู้ สู่สังคม ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต การศึกษาไทยในอนาคต เยาวชนไทยจะต้องเป็นคนดี มีความรู้ คู่คุณธรรม และมีความสุขเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรมมีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข คิดสร้างสรรค์และรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นผู้ที่สามารถสร้างความรู้ใหม่ ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ รักการทำงาน และมีพลวัตในตนเองสูง เป็นผู้มีความสามารถทางด้านภาษาสากล เทคโนโลยีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมนานาชาติ มีค่านิยมสากล และสามารถบูรณาการวิถีชีวิตไทยกับสังคมสากลได้อย่างมีความสุข (สุวิมล อัมพร, *การศึกษาไทยในอนาคต*, 2561)

การศึกษาที่จะช่วยให้ทุกคนมีชีวิตที่ดี มีความสุข จะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญดังนี้

1. เป็นการศึกษาที่ให้ความรู้ และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นอย่างเพียงพอ เช่น ความรู้และทักษะทางด้านภาษา การคิดคำนวณ ความเข้าใจหลักการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น สภาพปัจจุบันมีความจำเป็นต้องสนับสนุนให้ทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างน้อย 12 ปี จึงจะเพียงพอกับความต้องการและความจำเป็นที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น
2. การศึกษาทำให้คนเป็นคนฉลาด เป็นคนมีเหตุผล คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น และรู้จักวิธีแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง และเพื่อการทำงานอาชีพ
3. การศึกษาต้องสร้างนิสัยที่ดีงามให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยเฉพาะนิสัยรักการเรียนรู้และนิสัยอื่นๆ เช่น ความเป็นคนซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รับผิดชอบ เป็นต้น

4. การศึกษาต้องสร้างความมั่งคั่งทางร่างกาย มีสุขภาพพลานามัยที่ดี รู้จักรักษาตนให้แข็งแรง ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและสารพิษ

5. การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม ให้ความร่วมมือกับผู้อื่นในสังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยสร้างสังคมที่สงบเป็นสุข รักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน

6. การศึกษาต้องทำให้คนมีทักษะการทำงานอาชีพที่เพียงพอต่อการเข้าสู่การทำงานอาชีพ รู้จักการประกอบอาชีพและรู้จักพัฒนาการทำงานอาชีพ

ทั้ง 6 ประการ เป็นพื้นฐานทางการศึกษาที่จำเป็นที่คนจะต้องได้รับรู้อย่างทั่วถึงทุกคน ถ้าทุกคนได้รับอย่างครบถ้วนเพียงพอ ก็จะทำให้เกิดทักษะลักษณะและนิสัยที่พึงประสงค์ได้ การศึกษาจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นเพียงสำหรับคนบางคน แต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่ขาดความพร้อมในปัจจุบันต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพยังมีความจำเป็นมากที่สุด คนที่ขาดความพร้อมต้องการการศึกษามาก มักเป็นกลุ่มคนที่ถูกลืมตลอดเวลา การศึกษาที่ได้รับก็มักเป็นบริการที่กระต่อนกระแท่น ไม่เพียงพอกับการเรียนรู้ที่เหมาะสมไม่พอแม้เพียงเพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย ตรงข้ามกับผู้ที่มีความพร้อมพอจะช่วยเหลือตัวเองได้ กลับได้รับบริการที่มีคุณภาพและปริมาณที่ดีกว่ามาก ดังจะเห็นได้จากสถานศึกษาในเมืองกับในชนบท ที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในทุกๆ ด้าน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ การศึกษานอกจากจะไม่สามารถสร้างความพร้อมที่เพียงพอกับผู้ต้องการแล้ว ยังส่งเสริมให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนแตกต่างกันมากขึ้นด้วย เพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชาติ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับยุทธศาสตร์การศึกษาเสียใหม่ ให้หันมาให้ความสำคัญกับคนยากจนคนเสียเปรียบและคนด้อยโอกาสให้มากขึ้น ทรัพยากรของรัฐต้องนำมาใช้จ่ายเพื่อปรับปรุงบริการการศึกษาสำหรับคนยากจนให้ดีขึ้นเป็นพิเศษ ให้เพียงพอต่อการสร้างลักษณะนิสัยและความพร้อมที่จำเป็น ถ้าคนยากจน คนเสียเปรียบ คนด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่เหมาะสมและมีคุณภาพแล้ว ปัญหาต่างๆ ในบ้านเมืองก็จะลดน้อยลงไปโดยปริยาย และยังทำให้เขากลายเป็นกำลังสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างดีด้วย การศึกษานอกจากเป็นปัจจัยที่ 5 แล้ว ยังเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของชีวิต และเป็นปัจจัยเพื่อความรุ่งเรืองของประเทศชาติในอนาคตอีกด้วย (จิราภรณ์ หอมกลิ่น, *ลักษณะการศึกษา.....ที่จะช่วยให้ทุกคนมีชีวิตที่ดี... มีความสุข*, 2561)

บทที่ 4

อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

จากการที่สังคมมีลักษณะพลวัตในบางด้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น ด้านการผลิต ด้านเทคโนโลยี บางครั้งก้าวหน้าและบางครั้งถดถอยจนเข้าสู่ภาวะวิกฤติ กล่าวคือในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ประเทศไทยจะยังคงประสบภาวะแวดล้อมและบริบทของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ อาทิ กระแสการเปิดเศรษฐกิจเสรี ความท้าทายของเทคโนโลยีใหม่ๆ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรง ประกอบกับสถานการณ์ด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศในปัจจุบันที่ยังคงประสบปัญหาในหลายด้าน เช่น ปัญหาผลิตภาพการผลิต ความสามารถในการแข่งขัน คุณภาพการศึกษา ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *ทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12*, 2561) ดังนั้น การจัดการกับปัญหาและความท้าทายที่จะตามมา คือ การสร้างคุณภาพการศึกษาที่สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและผลิตพลเมืองที่เข้มแข็ง ช่วยแก้ไขวิกฤติความขัดแย้ง และพัฒนาประเทศที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนคนส่วนใหญ่ได้ ตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันที่ต้องทำให้เกิดขึ้นจริง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Changes) ในความหมายทางสังคมวิทยา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้ในลักษณะต่างๆ ของวิถีการดำรงชีวิตหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของคนแตกต่างกันไปจากที่เคยเป็นอยู่เดิม นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านวัฒนธรรมทางวัตถุและมีใช้วัตถุที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว ทำให้เกิดรูปแบบการสื่อสารของมนุษย์แบบใหม่ และผลิตงานบริการใหม่ๆ

ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมไทยอยู่ภายใต้บริบทหรือสภาพแวดล้อม ที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 บริบท คือ 1) บริบทสังคมภายในประเทศ 2) บริบทสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) และ 3) บริบทสังคมในระดับโลก โดยภาพรวมพบว่าเรากำลังเผชิญปัญหาที่วัฒนธรรมของสังคมไทยปรับตัวไม่ทันกับวัฒนธรรมทางวัตถุ (เทคโนโลยี) ที่เปลี่ยนแปลงไวกว่า จากการที่สังคมไทยผนวกเข้ากับระบบทุนนิยมยุคใหม่มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2500 ด้วยนโยบายการพัฒนาเมือง (urbanization) ความทันสมัย (modernization) และการผลิตด้วยระบบอุตสาหกรรม (industrialization) (ชัชพันธุ์ ยิ้มอ่อน, *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในยุคหลัง*, 2561) ที่ก่อปัญหาตามมามากมาย

1. บริบทสังคมไทย ณ ปัจจุบัน อยู่ในสถานการณ์ 4 สถานการณ์หลัก ได้แก่

1.1 พื้นที่ในประเทศได้รับการพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียม (Uneven development) และเชื่อมโยงกับระบบการจัดการศึกษาที่ไม่ทั่วถึงด้วย คือ การกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นยังน้อยเกินไปและไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ความเป็นเมืองศูนย์กลางเทียบกับความเป็นชุมชนท้องถิ่น และความเป็นมหานครกับจังหวัดมีความแตกต่างกันมากเกินไป นโยบายของรัฐไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเสมอภาคของประชาชนที่จะจัดสรรทรัพยากรให้ทั่วถึง โดยเฉพาะเรื่องการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ

เหลื่อมล้ำกัน กลายเป็นปัญหาความไม่ยุติธรรม และจึงเป็นที่มาของการวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้างกับความขัดแย้งทางสังคม

1.2 คุณภาพของแรงงานไทยยังมีทักษะฝีมือขั้นกลาง-ต่ำ ทำงานในสถานประกอบการที่ใช้เครื่องมือเทคโนโลยีการผลิตที่ยังไม่ก้าวหน้า เช่น การใช้แรงงานเข้มข้นในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากอุตสาหกรรมในไทยเป็นการลงทุนจากกลุ่มทุนข้ามชาติ ผลิตเพื่อส่งออก แต่ทุนของไทยยังไม่ได้พัฒนาสร้างสรรค์เครื่องมือการผลิตของแรงงานไทยให้ทันสมัย นอกจากนี้ แรงงานยังมีเงินเดือนและสวัสดิการระดับกลางถึงต่ำ เนื่องจากยังมีการใช้รูปแบบการจ้างงานที่ไม่ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะการทำงานแบบเหมาช่วง มีกระแสการเคลื่อนย้ายของแรงงานเพื่อแสวงหารายได้ที่สูงกว่า เช่น ไปทำงานต่างประเทศ แต่มีความจำกัดในการเตรียมความพร้อมด้านทักษะและกฎหมายคุ้มครองแรงงานก่อนไปทำงาน และในบริบทอาเซียนก็จะมี การเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีฝีมือและประเทศไทยอาจเสียเปรียบ

ในส่วนของการผลิตที่ก้าวหน้า แต่คุณภาพหรือสำนึกของพลเมืองไม่ได้ก้าวไปพร้อมกัน มีช่องว่างในแง่มีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย แต่การให้ความรู้และความระมัดระวังในการใช้เครื่องมือเหล่านั้นยังไม่เพียงพอก่อให้เกิดปัญหาตามมา เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือในขณะข้ามถนนในขณะขับรถ การใช้เทคโนโลยีสื่อสารออนไลน์ แพลตฟอร์ม/ข้อมูลมีมากมายหลากหลายขึ้น แต่ผู้รับสารขาดวิจารณญาณในการรับข้อมูลข่าวสาร เพราะขาดการศึกษาที่เพียงพอจึงขาดจิตสำนึก

1.3 การพัฒนาการศึกษาไทยกระทำภายใต้กรอบการปฏิรูปการศึกษาของรัฐบาล คสช. ซึ่งมีความขัดแย้งสำคัญดำรงอยู่ระหว่างการพยายามกระชับอำนาจการเมืองการปกครองกับความสับสนเนื่องในการปฏิรูปการศึกษาจากหลายรัฐบาลก่อนหน้านี้ ความพยายามในการปฏิรูปก่อนหน้านี้ อาทิเช่น การปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกันระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น สร้างเสริมวิธีการเรียนให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น ปรับปรุงคุณสมบัติครูตรงสาขาและการยกระดับคุณภาพชีวิตของครู บุคลากรทางการศึกษา เพิ่มความสอดคล้องระหว่างชั่วโมงเรียนกับกิจกรรม ที่เล็งเห็นความสำคัญของการใช้เวลาในห้องเรียนให้ได้ประโยชน์สูงสุด

จากเอกสารการปฏิรูปการศึกษาของสภาปฏิรูปแห่งชาติ 2558 โดยสรุปคือระบบการศึกษาใหม่ต้องเป็นการศึกษาเพื่อ “สัมมาชีพ คุณภาพชีวิต และการมีส่วนร่วมต่อสังคม” โดยหน้าที่การจัดการศึกษาจะไม่ใช้ของรัฐแต่ฝ่ายเดียวอีกต่อไป ปรับบทบาทรัฐให้กลายเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริมภาคส่วนต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา รวมถึงการ “กระจายอำนาจ” ไปยังสถานศึกษาและสังคมอย่างแท้จริง ให้เกิด “หลากหลายที่ หลายผู้จัด” สร้างกลไกให้สังคมเป็นผู้ร่วมจัดการศึกษาและร่วมรับผิดชอบผลหรือคุณภาพของการจัดการศึกษามากขึ้น ซึ่งนั่นหมายถึงการยกระดับประชาชนให้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา ไม่ใช่แค่ส่วนกลางเท่านั้น และเปิดพื้นที่การแสดงออกให้แก่ทุกภาคส่วน

แต่ความสับสนเนื่องในการปฏิรูปการศึกษาของรัฐบาล คสช.ดังกล่าวกระทำหรือจำกัดอยู่ในกรอบที่วิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ ให้ช่องทางในการเสนอแนะที่จำกัดและควบคุมความคิดผู้เรียนผ่านวิชาหน้าที่พลเมืองและค่านิยม 12 ประการ และเห็นชัดว่าเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมมากขึ้นกว่าเดิม ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ วิจัยการศึกษาไทยว่า แอบเอาลัทธิชาตินิยม อุดมการณ์ทางการเมือง สอนเด็กและให้มองโลกในแบบที่ครูอยากให้เป็น (วันเพ็ญ แก้วสกุล, *สองมุมคิดวิกฤติการศึกษา*, 2558, หน้า 5) แม้แต่นักเรียนบางกลุ่มยังเข้าใจว่าเป็นคือการครอบงำ ซึ่งการศึกษาควรทำหน้าที่เป็นหน้าต่างเปิดสู่ความคิดใหม่ๆ ที่กว้างและแตกต่าง

1.4 ปัญหาอาชญากรรม การใช้ความรุนแรงในบ้าน ปัญหาอุบัติเหตุบนท้องถนน การทุจริตคอร์รัปชัน อยู่ในระดับรุนแรง ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าสะท้อนวัฒนธรรมที่ผลิตผลบางประการของคนในสังคม ที่มาจาก

กระบวนการกล่อมเกลாதองสังคม หรือนโยบายของประเทศไทยที่ผ่านมา รวมทั้งสื่อต่างๆ ที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม

ดังนั้น รูปแบบการจัดการศึกษาและคุณภาพการศึกษาต้องคำนึงถึงสถานการณ์ทั้งหมดดังกล่าว โดยเฉพาะในสถานการณ์ ข้อ 1.3 การพัฒนาคุณภาพการศึกษาต้องได้รับ “สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์” จึงจะสามารถตอบสนองและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมือง โดยสร้างความสามารถในการผลิต ยุทธศาสตร์การคิดวิเคราะห์ การปกป้องคุ้มครองตนเองของผู้เรียนเมื่อถูกเอารัดเอาเปรียบ และช่วยกันพัฒนาประเทศ ในแง่ที่ให้ประชาชนมีรายได้ มีฐานะทางเศรษฐกิจ เข้าถึงการบริการของรัฐ ซึ่งจะขยายความด้วยเรื่อง “คุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21” ในส่วนที่ 2

2. บริบทอาเซียน คือ การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การยอมรับและเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศเพื่อนบ้านและในภูมิภาคเดียวกัน เปิดมุมมองโลกทัศน์ (perspectives) กว้างขึ้น การเทียบมาตรฐานการศึกษาระหว่างกัน เช่น การจัดอันดับการศึกษาในอาเซียน การสร้างโอกาสทางการศึกษา การมีงานทำ การลงทุน การแก้ไขปัญหาสังคมร่วมกันในภูมิภาคเพื่อรองรับการเป็นประชาคมอาเซียนเต็มรูปแบบ ประเทศสมาชิกจึงมุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาคนเป็นประเด็นสำคัญ การศึกษาจึงถูกจัดให้เป็นแกนและเครื่องมือสำคัญในการดำเนินการพัฒนา แต่สถานการณ์ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ระบบการศึกษาไทยอยู่ในขั้นวิกฤติด้านคุณภาพของผู้เรียน โดยในรอบสิบปีที่ผ่านมาคุณภาพของระบบการศึกษาไทยและความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยมีแนวโน้มตกต่ำลงอย่างต่อเนื่องเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ อาทิเช่น เวทีเศรษฐกิจโลก (World Economic Forum : WEF) ได้เผยแพร่ผลการจัดอันดับความสามารถทางการแข่งขันนานาชาติ (Global Competitiveness Index : GCI) ฉบับล่าสุดปี 2556 การจัดอันดับภาพรวมปีใหม่ของไทยอยู่ในอันดับที่ 37 จาก 148 ประเทศ ซึ่งดีขึ้นจากปีที่แล้วที่อยู่อันดับที่ 38 จาก 144 ประเทศ ส่วนการประเมินความสามารถการแข่งขันด้านการศึกษาของ WEF จะมี 2 ระดับ ได้แก่ ประถมศึกษา (Primary Education) และการศึกษาขั้นสูง (Higher Education and Training) อันรวมถึง มหาวิทยาลัย อาชีวศึกษาและมัธยมศึกษาและการพัฒนาแรงงาน ด้านประถมศึกษา (ซึ่งรวมสาธิตด้วย) ไทยอยู่ที่อันดับ 81 ของโลกและ อันดับ 7 ในอาเซียน ด้านการศึกษาขั้นสูงและฝึกอบรม ไทยอยู่ในอันดับที่ 66 เทียบกับประเทศในอาเซียน WEF ประเมินไทยอยู่อันดับที่ 5 (อินโดนีเซีย รัสเซีย, อันดับด้านการศึกษาไทยในเวทีโลกและอาเซียนปี 2556, 2561)

ตัวชี้วัดด้านคุณภาพของระบบการศึกษา (Quality of Education System) WEF ดูว่าระบบการศึกษาของประเทศนั้นๆ สามารถตอบสนองความสามารถในการแข่งขันของประเทศได้หรือไม่ โดยให้คะแนนให้ผู้ประกอบการในธุรกิจเลือกตั้งตั้งแต่ระดับ 7 = ตอบสนองมากที่สุด ถึงระดับ 1 = ไม่ตอบสนองเลย ในกลุ่มประเทศอาเซียน ไทยอยู่ในอันดับ 8 ในรายงานปี 2556 คุณภาพด้านการศึกษาของไทยดีกว่าเพียงเวียดนามและพม่า

ในทำนองเดียวกัน ตัวชี้วัดคุณภาพประถมศึกษา จะดูว่าคุณภาพประถมศึกษาของประเทศตนเองเป็นอย่างไร โดยให้คะแนนให้เลือกตั้งตั้งแต่ระดับ 7 = ดีมาก ถึงระดับ 1 = ไม่ดีเลย ไทยอยู่ในอันดับที่ 7 สูงกว่าเวียดนาม กัมพูชาและพม่า ตามลำดับ

ในภาพรวม เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอาเซียน 10 ประเทศ ไทยต้องรีบพัฒนาอย่างเร่งด่วน 3 ข้อ ได้แก่ อัตราเข้าเรียนประถม (อันดับที่ 9) คุณภาพระบบการศึกษา (8) คุณภาพประถมศึกษา (7) ตามลำดับ คุณภาพของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นอีกประเด็นที่ WEF เน้นย้ำว่าไทยต้องเร่งพัฒนา เนื่องจากมีคุณภาพที่ “ต่ำผิดปกติ”

โดยสรุปจากข้างต้น ในการระบุปัญหาการศึกษาไทยที่ด้อยคุณภาพในเอกสารวาระปฏิบัติการศึกษาของสภาพัฒนาการศึกษาระดับชาติ ไม่ได้ตอบว่าทำไมคุณภาพการศึกษาของไทยต่ำกว่าลาว แต่ยกตัวอย่างประเทศเกาหลีใต้ ฟินแลนด์ หรือเยอรมนี สิงคโปร์ ประเทศที่ก้าวหน้ากว่าจากบทความอื่นด้านเดียว (ประชาชาติธุรกิจ, *สิงคโปร์คว้าการเรียน ม.ปลายดีที่สุดในโลก เวียดนามแซงโค้ง ไทยอันดับ, 2561*) ในขณะที่ลาวค่อนข้างล่าช้าหลังในการพัฒนา อะไรคือคำตอบที่การศึกษาไทยด้อยกว่าลาว

หากศึกษาระบบการจัดการศึกษาบางประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียนโดยสังเขป เช่น ประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย มีลักษณะการนำการศึกษารองรับการแข่งขันทางเศรษฐกิจ นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาล วิสัยทัศน์ของผู้นำ คือ วิสัยทัศน์ของชาติที่การศึกษาต้องนำไปสู่การสร้าง ความมั่งคั่ง แต่สิ่งที่ควรเปรียบเทียบกับอีกประเด็น คือ ระบบการจัดการปกครองที่แตกต่างจากไทย เช่น สิงคโปร์เป็นประเทศเล็กมากมีรูปแบบการบริหารจัดการปกครองที่รวมศูนย์ (กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน FTA Watch, *ข้าหละมายาคติ “สิงคโปร์โมเดล” ความสำเร็จราคาแพง, 2561*) เน้นสร้างเสถียรภาพทางการเมืองมากกว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน (พิรุณวรรณ กิตติคุณ, *ลีควน ยู : ความสำเร็จของการสร้างชาติด้วยการเมือง, 2561*) แม้จะมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรสูงที่สุดในอาเซียน แต่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง คือ ค่าสัมประสิทธิ์จีเนียอยู่ที่ 0.476 เข้าใกล้ 1 มากที่สุด (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, *สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของอาเซียน, 2561*) ส่วนมาเลเซียมีประเด็นปัญหาช่องว่างความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อย เช่นชาวจีน ชาวมลายู ชาวอินเดีย (โครงการกิจกรรมการเชื่อมโยงงานวิจัยกับภาคนโยบาย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), *มาเลเซียกับความสำเร็จในการบริหารจัดการพหุสังคมและวัฒนธรรม : บทเรียนต่อจังหวัดชายแดนใต้, 2555*) ประเด็นคือจะจัดการปกครองอย่างไรที่จะทำให้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจกระจายไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึง ที่การศึกษาต้องให้ความรู้เรื่องการจัดการที่เป็นธรรมภายใต้แนวคิดประชาธิปไตยที่คนทุกคนเสมอภาคกัน

3) บริบทสากล ประเทศไทยมักถูกนำไปเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว และกับประเทศในแถบเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบเรื่องความสามารถในการแข่งขัน การจัดอันดับคุณภาพการศึกษา เช่น การจัดอันดับมหาวิทยาลัยที่ดีที่สุดในโลก การจัดอันดับการสอบแข่งขันระหว่างประเทศ (PISA) การประเมินผลสัมฤทธิ์วิชาคณิตศาสตร์-วิทยาศาสตร์ (TIMSS) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, *สภาวิชาการการศึกษาไทยในเวทีโลก ปี 2557, 2561*) การจัดอันดับประเทศที่มีร้อยละค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของค่าใช้จ่ายสาธารณะทั้งหมดในกลุ่มประเทศ OECD (Education Resources, *OECD data, 2561*) การจัดอันดับประเทศที่นักเรียนอายุ 15 ปีทำการบ้านมากที่สุดต่อสัปดาห์ (Sonali Kholi, *Students in these countries spend the most time doing homework, 2561*) การเปรียบเทียบชั่วโมงเรียนของกลุ่มประเทศ OECD เทียบกับเอเชีย

ในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน มีองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่ง คือ แรงงานผู้มีบทบาทในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยแรงงานมีทักษะฝีมือกับแรงงานที่ด้อยทักษะฝีมือ แต่แรงงานสองกลุ่มได้รับค่าจ้างและสวัสดิการแตกต่างกัน แรงงานด้อยฝีมือได้รับค่าจ้างต่ำกว่าแรงงานมีฝีมือ อันเป็นการลดต้นทุนของบริษัทที่กำลังแข่งขันกัน และส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่น แรงงานผู้อพยพลี้ภัยเข้ามาทำงานในประเทศที่เจริญกว่า ก่อให้เกิดช่องว่างความเข้าใจทางวัฒนธรรม ภาษา ที่ต่างต้องปรับทัศนคติเข้าหากัน และระมัดระวังเรื่องของการเหยียดเชื้อชาติ ซึ่งจะต้องมีการส่งเสริมการศึกษาให้แก่แรงงานอพยพและแรงงานไทยด้วยท่ามกลางกระแสที่มีการย้ายถิ่นตลอดเวลา

นอกจากนี้ ในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน ประเทศในแถบยุโรปและอเมริกาก็มีเหรียญอีกด้านหนึ่งคือการประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2551 ดังกรณีที่เกิดขึ้นกับประเทศอังกฤษ (Julia

Kollewe, *Recession Britain: It's official*, 2561) เช่น การปิดตัวของบริษัทหลายพันแห่ง ภาวะการล้มละลายของสถาบันการเงินในสหรัฐอเมริกา หรือกรณีประเทศกรีซที่ยังเผชิญปัญหาค้างคามาจนถึงปัจจุบัน จากปัญหานี้สาธารณะสูง เพราะนำเงินไปลงทุนจำนวนมากจนต้องลดค่าใช้จ่ายด้านสาธารณะ ลดสวัสดิการที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาที่ก้าวหน้าไม่สามารถประกันความเป็นอยู่ที่มั่นคงได้ เพราะการพัฒนานั้นขาดการจัดการในลักษณะเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขไปยังทุกกลุ่ม

ในช่วงภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่ผ่านมา (ปี 2551) ในประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกา มีลักษณะเป็นรูปแบบ (pattern) ของการเกิดวิกฤติ ที่ไม่ต่างจากประวัติศาสตร์ช่วงทศวรรษที่ 30 (จัสติน ยีฟู หลิน, *นโยบายรับมือวิกฤติเศรษฐกิจ*, 2561) ที่สามารถประเมินได้ในเรื่องดังต่อไปนี้

1) การผลิตลดลง ที่ไม่แตกต่างจากวิกฤติในไทยช่วงปี 2540 การหดตัวของการผลิต คำสั่งซื้ออัตรากำลังลดลงเนื่องจากการแข่งขันที่รุนแรง บริษัทปิดตัว เช่น บริษัทผลิตรถยนต์ บริษัทก่อสร้าง มีการเลิกจ้าง มีอัตราการว่างงานเพิ่ม รายได้บุคคลและประเทศลดลง การค้าปลีกหดตัว หนี้ส่วนบุคคลและหนี้สาธารณะเพิ่ม (Causes of Economic Recession, *Here's the 11 Biggest Causes of a Recession*, 2561) ซึ่งหมายถึงการปรับตัวของทุนส่งผลกระทบต่อแรงงานอย่างมาก

2) การรับมือของรัฐบาล ด้วยการตัดสวัสดิการสังคม ตัดค่าใช้จ่ายด้านสาธารณะ กู้สถาบันการเงินระหว่างประเทศ แ่แข่งค่าจ้าง การสร้างวินัยทางการคลัง ลดการบริโภค

3) การก่ออาชญากรรมมากขึ้นจากการมีคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ ยากจนลง

สำหรับการพัฒนาประเทศไทย ได้เดินตามประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกาเหนือ แต่ยังมีช่องว่างความเจริญระหว่างประเทศด้อยพัฒนา ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้วอย่างมาก การเรียนรู้บทเรียนวิกฤติเศรษฐกิจของยุโรปและอเมริกายังมีไม่มากพอ เพราะประเทศที่กำลังพัฒนาเช่นไทย ยังใช้นโยบายพัฒนาทุนอุตสาหกรรมที่ไม่สามารถกระจายความมั่งคั่งไปยังคนส่วนใหญ่ได้ ที่เรียกว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม และระบบที่ไม่เป็นประชาธิปไตยเพียงพอที่จะกระจายความมั่งคั่งให้ทั่วถึง

ดังนั้น หากผู้อ่านยอมรับเรื่องราว สถานการณ์ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ควรนำไปสู่การถกเถียงวิเคราะห์ในชั้นเรียน โดยทำความเข้าใจในหัวข้อ 1) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชีวิตประจำวัน 2) การปรับตัวและแก้ไขปัญหารายวันและในช่วงวิกฤติ 3) การบริหารจัดการที่กระจายความมั่งคั่งแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง ด้วยแนวคิดสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค เพราะสังคมไทยอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่มีการปะทะกันระหว่างความเป็นสังคมแบบแผนจารีต (สังคมเก่า) กับสังคมสมัยใหม่ที่มีลักษณะปัจเจกนิยม มีความหลากหลายทางความคิดและพฤติกรรม ที่ต้องใช้เหตุผลและความอดทนในการถกเถียงรับฟังปัญหา ยอมรับความแตกต่างระหว่างกันและกัน อันควรเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนยุคนี้ และนั่นคือคุณลักษณะของพลเมืองที่พึงประสงค์ด้วยเช่นกัน

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่สำคัญในยุคนี คือ สมรรถนะในการคิดวิเคราะห์และความคิดสร้างสรรค์ที่ต้องอยู่ในห้องเรียนที่มีบรรยากาศเปิดกว้าง มีการบูรณาการวิชาต่างๆ ได้ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา การงานอาชีพ คณิตศาสตร์ในประเด็นหัวข้อที่กำหนด ที่ผู้เรียนสามารถตั้งคำถาม ถกเถียงและช่วยกันหาคำตอบ ซึ่งคำตอบไม่จำเป็นต้องสำเร็จรูปหรือมีเพียงคำตอบเดียว และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนควรมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น คือ ลดความสัมพันธ์จากบนลงล่างหรือลักษณะอนุรักษนิยมของครูเราอาจกล่าวได้ว่าห้องเรียนนั้นคือการจำลองของระบบสังคมที่เป็นประชาธิปไตย (พจนา วลัย, *การศึกษาไทยกับการรับมือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : การสร้างประชาธิปไตยในห้องเรียน*, 2561)

ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการศึกษาไทย

การกำหนดทิศทางและนโยบายการจัดการศึกษาไทย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดทำฐานข้อมูล โดยวิเคราะห์และสกัดปัจจัยสำคัญออกมา บทความนี้นำเสนอปัจจัยภายนอก 5 ประการสำคัญที่มีผลต่อการจัดการศึกษาไทย ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมีผลต่อการกำหนดคุณสมบัติและคุณภาพของแรงงานในอนาคต เทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีการขนส่ง เทคโนโลยีการผลิต นาโนเทคโนโลยี เทคโนโลยีชีวภาพ ฯลฯ มีความก้าวหน้าขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้มีประโยชน์ในการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้องมีการเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ในหลักสูตรการเรียนการสอน และปรับปรุงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลต่อตลาดแรงงานและตลาดการศึกษา เนื่องจากการกำหนดลักษณะของแรงงานที่ต้องการ อาทิ เศรษฐกิจใหม่ จะแข่งขันกันด้วยนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งต้องอาศัยการวิจัยและพัฒนา ดังนั้น การศึกษาต้องพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานวิจัย ให้สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ที่มีคุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้า และเงินลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น ประเทศต่าง ๆ ไม่เพียงแต่ต้องลดการกีดกันการแข่งขันเท่านั้น ยังต้องแข่งขันกันด้วยสินค้าที่มีคุณภาพ ซึ่งต้องอาศัยแรงงานที่มีฝีมือ มีทักษะความสามารถที่หลากหลาย เช่น ความรู้ด้านเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ การบริหาร ฯลฯ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษาที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพ

3. ปัจจัยด้านระบบราชการ การปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาเคลื่อนไปอย่างยากลำบาก เนื่องด้วยระบบราชการเป็นอุปสรรค ซึ่งเกิดจาก ความล่าช้าในการประสานงาน เนื่องจากการทำงานตามระบบราชการไทย มักทำงานแบบต่างคนต่างทำไม่ไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีลักษณะของการรวมศูนย์ที่ส่วนกลางมากเกินไป การทำงานแบบราชการ ที่ยึดกฎระเบียบตายตัว ขาดความยืดหยุ่น และเอื้อต่อการปฏิบัติงานของผู้บริหารการศึกษาและครูบางส่วนที่ไม่ยอมปรับตัว

4. ปัจจัยด้านการเมือง กล่าวกันว่า การปฏิรูปหรือพัฒนาการจัดการศึกษาจะสำเร็จหรือล้มเหลว ขึ้นอยู่กับการเมืองมากกว่าแนวทางและวิธีการ แต่หากการเมืองไทยมีเงื่อนไขบางประการที่เป็นอุปสรรค จะส่งผลให้การปฏิรูปการศึกษาไทยไม่ก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อาทิ

การปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) บ่อยครั้งทำให้การดำเนินนโยบายการพัฒนาการศึกษาไม่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะรัฐบาลทักษิณ มีการเปลี่ยนรัฐมนตรี ศธ. บ่อยมาก คนละ 9 เดือนโดยเฉลี่ย นักการเมืองมอง ศธ. ว่าเป็นกระทรวงที่สร้างผลงานได้ยาก ตำแหน่ง รมว. ศธ. จึงนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง อาทิ เป็นรางวัลแก่ผู้สนับสนุนพรรค ผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งจึงมิใช่ผู้มีความรู้ในด้านการศึกษาอย่างแท้จริง

ความไม่สอดคล้องของเป้าหมายของการจัดการศึกษากับเป้าหมายทางการเมืองเป้าหมายของนักการเมืองหลายคนคือ ต้องการคะแนนนิยม จึงมีนักการเมืองจำนวนไม่น้อยที่ไม่ดำเนินนโยบายที่ให้ผลในระยะยาว เนื่องจากเสี่ยงที่จะทำให้ตนเองไม่เป็นที่นิยมทางการเมือง ซึ่งนั่นหมายความว่าความรวมถึงนโยบายการศึกษา ดังนั้นนักการเมืองจึงเลือกดำเนินนโยบายที่เห็นผลในระยะสั้น เพื่อทำให้ตนเองได้รับเลือกตั้งเข้ามาอีกครั้ง อันเป็นอุปสรรคยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาไทย

5. ปัจจัยด้านวัฒนธรรม สังคมไทยมีเงื่อนไขทางวัฒนธรรมหลายประการ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาไทย ดังนี้

ชาววัฒนธรรมการมีส่วนร่วม สังคมไทยในปัจจุบันขาดความเหนียวแน่น ขาดความร่วมมือร่วมใจ คนในสังคมจึงมองการศึกษาว่าเป็นเรื่องของรัฐบาลไม่เกี่ยวกับตนเอง

รักความสุขและความสบายคนไทยส่วนใหญ่สนใจความบันเทิงมากกว่าการแสวงหาความรู้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

สังคมอุปถัมภ์ สังคมไทยยังมีลักษณะสังคมอุปถัมภ์ เห็นแก่พวกพ้องมากกว่าส่วนร่วม ผู้ที่มีอำนาจมักแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง โดยที่ประชาชนไม่กล้าขัดขวาง เพราะต้องพึ่งพาอาศัย ดังนั้น เมื่อมีการกระจายอำนาจทางการศึกษา อาจกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์ให้กับผู้มีอิทธิพลได้หากควบคุมไม่ดี

ขาดการเปิดกว้างทางความคิดและการรับฟังความเห็นของผู้อื่น สังคมไทยมีค่านิยมว่า การมีความคิดที่แตกต่างหรือการเป็นแกะดำ เป็นสิ่งไม่ดี มองผู้ที่คิดแตกต่างเป็นศัตรู และพยายามหักล้างความคิดซึ่งมักกระทำโดยใช้อารมณ์มิได้ใช้เหตุผลเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้เรียนที่ปัจจุบันมุ่งสร้างคนให้คิดเป็นทำเป็น

ปัจจัยที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ล้วนเป็นปัจจัยหลักที่หน่วยงานกำหนดตรงพัฒนาระบบการศึกษาไทยจะต้องให้ความสำคัญ และนำไปใช้วิเคราะห์วางแผนกำหนดทิศทางและนโยบาย โดยเฉพาะปัจจัยด้านการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการพัฒนาการศึกษาไทย เพราะหากแม้ว่าจะมีการขยับหรือพัฒนาปัจจัยอื่นมาเพียงใด แต่หากปัจจัยการเมืองไม่ถูกพัฒนาให้เอื้อต่อการจัดการศึกษา ย่อมส่งผลให้การขยับหรือพัฒนาปัจจัยอื่นย่อมกระทำได้ยาก และอาจไม่นำพาสู่ความสำเร็จได้ หากเปรียบเทียบให้ปัจจัยทางการเมือง เปรียบเสมือนน้ำที่หล่อเลี้ยงให้ระบบการศึกษาไทยเติบโตงอกงามผลิดอกออกผลที่มีคุณภาพ แต่หากขาดการหล่อเลี้ยงน้ำที่มากเพียงพอ ย่อมจะทำให้การจัดการศึกษาเหี่ยวเฉา และไม่เจริญก้าวหน้า ดังนั้นการพัฒนาระบบการศึกษาไทย จึงขึ้นอยู่กับจุดยืนและภาวะของผู้นำประเทศและผู้นำกระทรวงศึกษาธิการที่ให้ความสำคัญ ผลักดันและสนับสนุน ให้เกิดการขับเคลื่อนในการพัฒนาระบบการศึกษาไทย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, วิเคราะห์ 5 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการศึกษาไทย, 2561)

บทที่ 5

แนวคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญในตะวันตกและตะวันออก

ปรัชญาตะวันตกเน้นการค้นหาคำความจริงของโลก หมายความว่าทุกสิ่งอย่างที่ต้องการสืบค้นจะต้องมีหลักฐานมายืนยัน ไม่ว่าจะเป็กฎเกณฑ์หรือสถิติต่างๆ ที่ผู้รู้ทั้งหลายได้ใช้เวลาเกือบก่อนชีวิตค้นหาได้ แล้วความจริงของชีวิตที่ว่าจึงกลายเป็นวัตถุที่ต้องสัมผัสรู้ได้ด้วยตาเปล่าและความรู้สึกนึกคิด โดยลืมนึกว่าจิตวิญญาณแห่งชีวิตไปโดยสิ้นเชิง จิตวิญญาณที่ว่่านั้นเป็นบ่อเกิดของชีวิต ไม่รวมถึงความหมายที่แท้จริงของชีวิตว่าเรามีชีวิตเพียงด้านที่จับต้องได้จริงหรือ ความคิดที่ว่าชีวิตที่สมบูรณ์พร้อมต้องประกอบด้วยวัตถุปัจจัยทั้ง 4 อย่างเป็นอย่างน้อยเพื่อให้เพียงพอแก่การดำรงชีพในสังคมยุคใหม่ โดยลืมนึกไปว่าเมื่อครั้งที่ไม่มีวิทยาศาสตร์ พวกเราสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยสิ่งใด หากไม่ใช่สัญชาตญาณเพื่อการมีชีวิตอยู่ บรรพบุรุษของเราต่างก็ใช้จิตวิญญาณในการนำพาหมู่มวลเพื่อนมนุษย์ให้สามารถดำรงพงศ์พันธุ์มาได้จนล่วงเข้าสู่ยุคสหประชาชาติใหม่ ชีวิตเรายังกระพือความอยากรู้อยากเห็นค้นหาโดยแท้ การสู้รบเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุที่ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ก็เพราะคนเราให้ความสำคัญกับความจริงเฉพาะด้านที่เป็นวัตถุเท่านั้น บทความนี้หาได้โจมตีว่าปรัชญาตะวันตกเน้นเรื่องวัตถุสิ่งของ แต่เพียงต้องการให้ทุกคนได้เข้าใจว่า แท้ที่จริงแล้ว ความจริงของมนุษย์ยังต้องการหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกที่ควรมากกว่า ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของปรัชญาตะวันออกที่เน้นในเรื่องดังกล่าว

ความจริงของโลกตะวันตกต้องมีหลักฐานมารองรับ จึงกลายเป็นว่าคนเราต้องสามารถทำทุกอย่างให้กระจ่างเพียงตาเปล่าเท่านั้น โดยลืมนึกถึงคุณค่าของจิตวิญญาณแห่งสรรพสิ่ง นี่คือการตอบจากผู้เขียนที่มองว่าปรัชญาตะวันตกไม่สามารถจะนำพาให้การศึกษาไทยไปสู่จุดหมายแห่งความสำเร็จได้โดยแท้

ปรัชญาตะวันออกเน้นเรื่องหลักการและวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น น่าจะสอดคล้องกับการศึกษาของไทยมากกว่า ตามความเห็นของผู้เขียน เพราะเหตุผลในเรื่องของความเป็นมนุษย์ที่ย่อมต้องมีเรื่องของจิตใจหรือจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้อง มนุษย์ที่เจริญแล้วย่อมต้องมีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาประกอบในการใช้ชีวิตประจำวัน ไม่เพียงเรื่องการศึกษาเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์

วิถีทางในการใช้ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดกรอบการศึกษาของมนุษย์ทุกคน เพราะการเรียนรู้แต่เพียงเรื่องวัตถุ ไม่ได้ประกอบเข้ากับจิตสำนึกอันสำคัญของความเป็นมนุษย์นั้น มีแต่จะนำพาให้โลกของเราเข้าสู่หายนะ หากทุกคนมุ่งความสำเร็จเฉพาะวัตถุ และหลงลืมรากเหง้าอันดีงามของสังคมไปแล้วไซ้ สังคมโลกย่อมต้องวุ่นวายอย่างที่เราท่านก็เห็นอยู่แล้ว

วิถีทางอันดีงามของคนฝักฝั่งตะวันออก แต่เดิมมุ่งเน้นเรื่องของจิตใจมาก่อนวัตถุ เพราะรากเหง้าของเราคือวัฒนธรรมที่ผูกโยงเข้ากับเรื่องของศาสนา ที่ถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญสูงสุดในชีวิตของคนตะวันออก แต่เมื่อมีการศึกษาแบบตะวันตกเข้า แล้วกลับทำให้เราหลงลืมวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของเราได้สั่งสมมาอย่างยาวนานไปจนสิ้น วิชาศาสนาถูกแทนที่ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นการสืบค้นความเป็นจริงของสรรพสิ่งเพียงด้านเดียว โดยเราท่านต่างหลงลืมไปว่าชีวิตที่ไร้แล้วซึ่งจิตวิญญาณย่อมไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้โดยเป็นสุข

ดังนั้น การศึกษาไทยยุคใหม่ควรมีการรื้อฟื้นคุณค่าแห่งปรัชญาการดำเนินชีวิตอย่างตะวันออกให้กลับมาเป็นแกนหลักในการนำพาหมู่มวลชาวเราให้เงยหน้าอ้าปากได้ หาใช่การเดินตามพวกผิวขาวอย่างที่เป็นมา การเรียนรู้อย่างพวกผู้ดี มีแต่จะดึงสัญชาตญาณดิบของบรรพบุรุษโลกให้กลับคืนมาอีกครั้ง มากกว่า

การรักตนดำรงตนอยู่ด้วยคุณงามความดีอย่างวิถีตะวันออก ที่เน้นการครองตนด้วยความงามตามธรรมชาติวิถีหาใช้วัตถุอย่างเดียวนั้น

การยึดวิถีแห่งปรัชญาตะวันออกมาเป็นแกนกลางในการนำพาการศึกษาไทยให้ก้าวผ่านช่วงเวลาอันทุกข์ยากนี้ไปได้ ความหลงอันเกิดจากการเดินตามชาติมหาอำนาจที่ไม่ได้มองถึงแก่นสารที่แท้จริงของจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์โดยแท้ ความงามอย่างตะวันออกคือเน้นคุณค่าของจริยวัตรอันงามดั่งจากภายในจิตใจ เมื่อการศึกษาเน้นคุณค่าของจิตใจเป็นหลักแล้ว ก็ย่อมจะเห็นความต้องการที่แท้จริงของลูกศิษย์ว่าชีวิตของเขาต้องการสิ่งใด บางครั้งหากยิ่งเรายัดเยียดความเป็นตะวันตกแล้วผลักไสความเป็นตะวันออกไปจากการกรอบความคิดทางการศึกษายุคใหม่ จะยิ่งทำให้แนวทางของเราเกิดการบิดเบือนไปกันใหญ่

การให้การศึกษาที่มองจากภายในจิตใจของเด็กน่าจะนำมาเป็นหลักในการจัดการศึกษาในแต่ละช่วงวัยให้เกิดความเหมาะสม มองว่าความต้องการอันใดที่เด็กประสงค์จะได้จากผู้เป็นครู เพื่อให้เขาสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างภาคภูมิมากกว่าที่ผู้เขียนต้องการจะเห็นจากแผนการศึกษาของไทย การมุ่งไปที่เด็กกับการมุ่งไปที่จิตใจของเด็กแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะการกระทำอย่างแรกเป็นการใส่สิ่งที่ผู้ใหญ่ต้องการจะให้เป็น หาใช้สิ่งที่เด็กต้องการจะได้รับจริงๆ และครูก็ไม่มีเวลาจำเป็นที่จะต้องใส่ใจในการสอน เพราะมองว่าเด็กเป็นกล่องเปล่าๆ ที่สามารถจะจับสิ่งของอะไรก็ได้ใส่เข้าไปก็เท่านั้น

การศึกษาตามแนวทางปรัชญาตะวันออกเน้นมองผู้เรียนเป็นสำคัญในการยกย่องให้เกียรติความตั้งใจจริงของผู้เรียน แต่การแสดงออกอาจจะมองดูว่าผู้เป็นครูกลั่นแกล้งศิษย์ได้รับความยากลำบาก ชาวตะวันตกจึงดูถูกการสั่งสอนแบบโบราณคร่ำครึ ที่ว่าการยกย่องครูผู้สอนว่ามีความรู้ความสามารถเป็นสิ่งดี แต่การตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ แล้วให้กลายเป็นเพียงพนักงานคนหนึ่งที่มีหน้าที่ในการสอนกับผู้จ้างวานให้สอนย่อมไม่เป็นการดีแน่ แปลกมากที่ความคิดเช่นนี้กระจ่ายไปในสังคมไทย จนไม่รู้ว่าเป็นครูความเป็นศิษย์ได้ถูกทำให้สูญสลายไปเสียแล้วจริงๆ ตั้งแต่เมื่อใดกัน ตามความเห็นของผู้เขียนคิดว่าน่าจะเริ่มตั้งแต่การเรียนสมัยใหม่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากกว่าการเรียนแบบเก่าที่มุ่งเน้นความสำเร็จของผู้เรียน ไม่ใช่มุ่งเน้นที่การจบการศึกษาเท่านั้น แต่ไม่มองถึงการใช้ชีวิตของบัณฑิตนอกรั้วโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยเลยแม้แต่น้อย

ความสำเร็จจากการเรียนที่ว่าก็คือการเป็นคนดีแม้ไม่มีใครเห็น แม้ไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม แต่พร้อมที่จะทำใหสังคมเป็นสุขได้ด้วยกำลังแรงเพียงเล็กน้อย ความสำเร็จที่ได้รับการถ่ายทอดจากจิตวิญญาณของความเป็นครูโดยแท้ต่างหากถึงจะเรียกว่านี่คือความสำเร็จจากการเรียนรู้ ไม่ใช่เพียงแค่ในตำราเรียน แต่มองกว้างไกลออกไปจนถึงชีวิตเบื้องหลังที่จบการศึกษาไปแล้ว หรือแม้แต่การที่ทำให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียนจนลมหายใจสุดท้ายของชีวิต แต่ต้องเป็นการใฝ่เรียนในสิ่งดีงาม หาใช่เรื่องชั่วช้าเลวทราม จึงจะถือว่าปรัชญาทางการศึกษาแนวตะวันออกได้บรรลุซึ่งความสำเร็จแล้วจริงๆ ความงามตามปรัชญาการศึกษานี้คือความสมัครไคร่รู้ความเป็นจริงตามวิถีทางในการดำเนินชีวิตอันสมควรแห่งบุคคล

ความพอดีคือสิ่งสำคัญในปรัชญาตะวันออก แต่ก็อาจจะไม่ดีพอในความคิดของนักปรัชญาตะวันตก เพราะเราไม่เคยมุ่งเน้นที่สำเร็จทางวัตถุ แต่เรากลับมองลึกเข้าไปยิ่งกว่านั้น ซึ่งก็คือความเป็นคนดีมีศีลธรรมมากกว่า จึงจะถือว่าเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการศึกษาตามแนวปรัชญาตะวันออก

ในทางปฏิบัติ ปรัชญาตะวันออกนำไปประกอบในการจัดการศึกษาไทยได้จริงหรือ ตามความเห็นของผู้เขียนก็อาจจะเป็นไปได้ หากผู้ใหญ่ของบ้านเมืองมีตาสว่างและเปิดใจพร้อมจะเห็นลูกหลานไทยเป็นผู้เป็นคนหาใช้เหลวเหลกอย่างเดียวนั้น ก็พอจะเห็นได้ลางๆ ว่ามีผู้ใหญ่ใจดีบางกลุ่มเริ่มให้ความสำคัญของการเรียนจากการดำเนินตามวิถีตะวันออก จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของโรงเรียนชาวนา โรงเรียนเกษตรสวิถี หรือแม้แต่มหาวิทยาลัยชีวิต เป็นแนวทางในการเรียนการสอนที่ยึดหลักการในการดำเนินชีวิตเป็นสำคัญ การนำวิถีตะวันออกมาเป็นแกนกลางในการเรียนการสอนย่อมจะเป็นการดี เพราะไม่ได้เน้นความสำเร็จทางด้านวัตถุที่

เป็นตัวเงิน แต่กลับมองเลยไปที่ความสำเร็จของชีวิตจริง ซึ่งยากยิ่งกว่าการเรียนรู้แบบนกแก้วนกขุนทองที่ใช้งานจริงไม่ได้เลย ผู้เรียนก็สามารถหาความสุขได้ง่ายๆ จากการเรียนการสอนตามแนวทางแห่งความพอเพียงนี้ (Chef Loves, *ปรัชญาการศึกษาตะวันออก*, 2561)

ส่วนปรัชญาพื้นฐานที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของประเทศตะวันตกมีหลายกลุ่ม และเนื่องจากการศึกษาตะวันตกมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน จึงควรทำความเข้าใจกับปรัชญาการศึกษาของเหล่านักปรัชญาดังกล่าว ได้แก่

1. นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาจิตนิยม (Idealism)
2. นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาสัจนิยม (Realism)
3. นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาโทมัสนิยมใหม่ (Neo-Thomism)
4. นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาประสบการณ์นิยม (Pragmatism)
5. ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาจิตนิยม

ปรัชญาจิตนิยมมีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งจิต” (The World of Mind) และมีแนวคิดที่ว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “จิตที่หยั่งรู้” (Truth as idea) แนวคิดเกี่ยวกับความดี หรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มจิตนิยมคือ “จริยธรรมเป็นการเลียนแบบความดีอันสมบูรณ์” (imitation of the absolute self) ที่มีค่าคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาหรือสถานที่ แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพคือ “สุนทรียะ เป็นเครื่องสะท้อนถึงมโนคติ” (reflection of the idea) (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ

1. พาร์มีนีดิส (Parmenides, 539-469 ก่อน ค.ศ.)

ประวัติชีวิตของ Parmenides ไม่เป็นที่รู้จักของคนมากนัก งานที่ยังเหลือให้สืบค้นได้ คืองานกวีนิพนธ์ว่าด้วยธรรมชาติ ถึงกระนั้นก็ตาม ยังมีเค้าโครงให้พอรู้ว่า งานนั้นเขียนขึ้นเพื่อโต้แย้งเฮราคลีตัส Parmenides พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ และพิสูจน์ว่า ความจริงนั้น มีหนึ่งเดียว แบ่งแยกไม่ได้ และเป็นเอกภาพ

ตอนแรกของงานกวีนิพนธ์ Parmenides พยายามหาความแตกต่างระหว่างการสืบค้นเข้าไปในสิ่งที่เป็น (what is) และสิ่งที่ไม่เป็น (what is not) Parmenides พบว่า ประเด็นสุดท้ายนั้นเป็นไปไม่ได้ (what is not) เขากล่าวว่า “เราไม่สามารถรู้สิ่งที่ไม่เป็น นั่นคือเป็นไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเอ่ยถึง เพราะว่ามันเป็นสิ่งเดียวกันที่เราสามารถจะคิดถึงได้ว่า มันเป็น เนื้อหาแห่งการให้เหตุผลแบบลึกลับ (ยากแก่การเข้าใจ) นี้ ก็คือว่า เพื่อที่จะให้รู้ถึงสิ่งซึ่งไม่เป็น เช่น ขอให้สมมติว่า “ม้าขาว” เราจะต้องคิดถึงบางสิ่ง มันจะต้องมีบางแนวคิดที่ปรากฏต่อจิตของเรา ซึ่งสิ่งนั้นอาจจะเป็นม้าขาว แต่การคิดถึงม้าขาวนั้น มันหมายความว่า ม้าขาวมีอยู่ (อาจจะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับม้าขาว) ในจิต ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่อาจจะกล่าวได้ว่า ม้าขาวไม่มี การให้เหตุผลดังกล่าวทำให้เกิดประเด็นอันสับสนสองประเด็น 1) จริงๆ แล้ว เมื่อเรากล่าวว่า “มีอยู่” คำว่า “มีอยู่” นี้หมายถึงอะไร? อะไรเป็นข้อแตกต่างระหว่างมีอยู่ในโลกและมีอยู่ในจิต? นี่คือข้อขัดแย้งซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์แห่งปรัชญาในหลายๆ ปรัชญา และที่เห็นได้ชัดคือในการให้เหตุผลเชิงภววิทยาของ Anselm แห่งพันท์อาร์รอยปีต่อมา 2) อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างความคิด คำ และสรรพสิ่ง? ถ้าหากเราเริ่มจากการให้เหตุผลของ Parmenides มันต้องเกี่ยวพันกับนักคิดโด่งดังทุกคน

เพราะ Parmenides คิดว่า การคิดถึงบางสิ่งก็คือการให้ความเหมือนแห่งการมีอยู่ต่อสิ่งนั้น ดังนั้นจึงไม่มีใครคิดถึงสิ่งใดๆ ซึ่งจริงๆ แล้วไม่มี นี่แปลว่าคนเราสามารถคิดถึงแต่สิ่งที่มีอยู่เท่านั้น สำหรับประเด็นที่

สองเป็นประเด็นเกี่ยวกับการใช้เหตุผลเชิงนิรนัย ซึ่งประเด็นนี้เป็นตัวอย่างแห่งนิรนัยที่เป็นที่รู้จักในประวัติแห่งแนวคิดของตะวันตก การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมหมายถึง การมีอยู่ของบางสิ่งซึ่งไม่มีอยู่ ถ้าหากมีบางสิ่งเขียว มันไม่ใช่แดง ถ้าหากบางสิ่งเป็นคน มันก็ไม่ใช่สุนัข ม้าไม่ใช่รถ ฯลฯ ในการให้เหตุผลโต้แย้งอันก่อน Parmenides ได้แสดงให้เห็นว่าการยืนยันถึงสิ่งที่มีอยู่เชิงลบเป็นไปไม่ได้ ดูเหมือนว่า เราไม่สามารถแสดงความแตกต่างแห่งการมีอยู่เชิงบวกได้ด้วย การทำ X ให้แตกต่างจาก Y ก็คือการพูดว่า X ไม่ใช่ Y แน่แน่นอนว่า สิ่งที่มีอยู่ยืนยันนั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่อาจสร้างความแตกต่างระหว่างสิ่งที่แตกต่างกันในโลกอย่างมีเหตุผล เราอาจจะสามารถกล่าวได้แต่เพียงว่า ทุกสิ่งมีอยู่ และบนฐานแห่งเหตุผลนี้ ธรรมชาติที่แท้จริงของความจริง ซึ่งจำเป็นจะต้องมีนั้น มันจะต้องมีแบบแบ่งแยกไม่ได้ เป็นเอกภาพ เป็นหนึ่งเดียว

Parmenides ใช้ข้อโต้แย้งในลักษณะเดียวกันเพื่อแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นไม่มีทางเป็นไปได้ ถ้าหากคนเราสามารถคิดถึงบางอย่างซึ่งจะมีในอนาคตได้ นั่นก็แปลว่า มันจะมีอยู่ในใจของคนเราเดี๋ยวนี้ด้วย ถ้าหากคนเราสามารถระลึกถึงบางสิ่ง หรือบางคนที่ได้ผ่านไปแล้ว นั่นก็แปลว่า มันจะต้องมีอยู่ในปัจจุบันในใจของคนเราผู้ซึ่งกำลังคิดถึงสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น Parmenides จึงสรุปว่า การเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปนั้นเป็นเพียงแค่มายา ความเปลี่ยนแปลงเป็นมายา ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่ง แบ่งแยกไม่ได้ ไม่เปลี่ยนแปลง และเป็นนิรันดร์

นักอ่านสมัยใหม่เข้าใจดีว่า การให้เหตุผลแบบ Parmenides นั้นมันไม่สมเหตุสมผล แนวคิดของ Parmenides นั้นได้รับความนิยมจนถึงสมัยที่นักปรัชญาทางตรรกะสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 19-20 ที่ยืนยันว่ามีข้อสมมติฐานถึงการมีอยู่เชิงลบ อย่างไรก็ดี นอกจากความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์แห่งความพยายามครั้งแรกในการใช้ตรรกะเชิงนิรนัย ต่อมาตรรกะเชิงนิรนัยนั้นได้พัฒนาอย่างสมบูรณ์ในสมัยอริสโตเติล Parmenides ถือว่าเป็นคนสำคัญในการเปิดประเด็นเรื่องความยุ่งยากและความสับสนแห่งตรรกะซึ่งมีอยู่ในข้ออธิบายว่าด้วยการมีอยู่และความสัมพันธ์ระหว่างภาษา ความคิดและความจริง (พระมหาพรตย์ สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรื่องร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 20)

2. ไสกราติส (Socrates, 469-399 ก่อน ค.ศ.)

โสกราติสมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาที่กรุงเอเธนส์มีปัญหาเรื่องความแก่งแย่งทางการเมือง จนเขากลายมาเป็นแพะรับบาปและต้องจบชีวิตไปเพราะการใส่ร้ายของพวกกระหายอำนาจ งานของโสกราติสถูกเผยแพร่โดยลูกศิษย์ของเขาชื่อ พลาโต (Plato) เพราะว่าโสกราติสเป็นนักคิดที่ไม่เคยเขียนอะไรไว้ สิ่งที่เขาทำก็คือการใช้วิธีการอภิปรายสาธารณะ และการพูด

โสกราติสแตกต่างจากนักปรัชญากรีกรุ่นก่อนตรงที่ว่า เขาไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องอภิปรายมากนัก แต่สิ่งที่เขาสนใจก็คือการตั้งคำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติว่า เราควรมีชีวิตอยู่อย่างไร อะไรเป็นชีวิตที่ดีสำหรับมนุษย์ ผลที่ตามมาก็คือ เขาถูกยกให้เป็น ผู้บุกเบิกปรัชญาสาขาจริยศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตาม เพราะความที่เขาให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องจริยศาสตร์นั่นเองจึงทำให้เขาก้าวเข้าไปสู่ความขัดแย้งกับผู้อาวุโสแห่งนครคนเหล่านั้นกล่าวหาโสกราติสว่าเป็นคนล้างหัวเยาวชนและยังเป็นปฏิปักษ์ต่อแนวคิดดั้งเดิม

ลักษณะของโสกราติสคือ เขาเป็นคนรักอิสระ ชอบเปิดประเด็นใหม่ๆ เมื่อเขาได้โอกาสสนทนา มีอยู่ครั้งหนึ่งเขาพูดว่า สิ่งที่เขาพอรู้อย่างชัดเจน คือ ข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลย งานส่วนใหญ่ของเขา จะปรากฏในลักษณะเป็นคำถาม โดยจะถามให้คนฟังให้คำนึงแนวคิดต่างๆ ไป และหาความหมายให้ได้ เช่น “ความงาม” หรือ “ความดี” “ความใจบุญ” เมื่อคนฟังได้ตอบแล้ว ไสกราติสจะชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เขาฟังพูดมานั้นมันยังไม่ตรงตามจุดประสงค์ เพราะมันยังมีข้อโต้แย้ง หรือบางทีสิ่งที่ผู้ฟังพูดมานั้นมันกำกวม นักคิดร่วมสมัยของเขามองว่า วิธีการของโสกราติสนั้น มันเหมือนตบหัวแล้วลูบหลัง (ซึ่งดูเหมือนว่า ไสกราติสรู้มากกว่าผู้ฟัง ที่ถามนั้นเป็นเพียงการเสแสร้ง) อย่างไรก็ตาม วิธีการของโสกราติส ได้แสดงให้เห็นถึงอันตรายของการไม่คิดไตร่ตรอง

ให้รอบคอบในการที่จะยอมรับความหมายใดความหมายหนึ่ง ไสคราติสมักจะเป็นปฏิกักษ์ (โดยการใช้วิธี Dialectic method) กับคนที่อ้างว่า มีความรู้แจ้งในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะวิธีการของไสคราติสนั้นเอง ปรัชญาของเราจึงได้รับการพัฒนาผ่านการใช้ภาพสะท้อนแห่งการวิพากษ์ ไสคราติส บอกให้เราทราบว่า การไม่มีการคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ (critical thought) จะทำให้ทั้งสังคมและปัจเจกชนตกอยู่ในอันตรายอย่างใหญ่หลวง

การที่ไสคราติสใช้วิธีการสอนเด็กรุ่นใหม่เช่นนั้น จึงทำให้เด็กรุ่นใหม่หลายคนห่อหมกเขาไปในทุกที่ การทำเช่นนั้น ทำให้ไสคราติสก่อศัตรูมากมายขึ้นโดยอัตโนมัติ ในปีที่เขาอายุได้ 70 เมื่อเอเธนส์ได้มีการ ผลัดเปลี่ยนผู้นำหลายคน ไสคราติสประสบโชคร้าย เพราะต้องถูกจับและนำไปไต่สวนในข้อหาที่ว่า “ล้างหัว เยาวยชน” และ “ไม่เคารพเทพเจ้าแห่งนคร” ในการนี้ ดูเหมือนว่า ข้อกล่าวหาที่พวกผู้นำไสคราติสยกขึ้นมานั้นจุดประสงค์คือต้องการให้ไสคราติสเลิกพูดในที่ชุมนุมและให้บอกชาวเอเธนส์ว่าพวกผู้นำคนใหม่นั้น ยึดมั่นในกฎและข้อบังคับของนครรัฐอย่างจริงจัง ถ้าหากไสคราติสยอมรับข้อกล่าวหาที่มี เขาอาจจะได้รับการ ปลดปล่อยตัว และสามารถใช้ชีวิตที่เหลือได้ตามปกติ อย่างไรก็ตาม ไสคราติสมีบุคลิกที่หมกมุ่น ไม่ยอมรับในสิ่งที่ ตนเองไม่ได้ทำ ไสคราติสได้บอกให้คนที่กล่าวหาเขาว่า เทพเจ้าส่งเขามาทำหน้าที่สอนปรัชญา เมื่อถูกถามถึง โทษที่ควรจะได้รับตามความผิดที่เขาก่อ ไสคราติสได้เยาะเย้ยศาลโดยแนะนำให้เก็บค่าปรับแค่ 30 มินา (minae) เสียส่วนใหญ่ให้ไสคราติสถูกประหารโดยการดื่มยาพิษ (hemlock) ไสคราติสมีได้หัวนั้หวต่อข้อตัดสินนั้น เขายอมเชื่อฟังกฎหมายของนครรัฐและห้ามไม่ให้ครอบครัวของเขาและเพื่อนๆ ไปอ้อนวอนศาลให้ปล่อยตัว เขา

เพลโตได้บันทึกการไต่สวนไสคราติส ความตายและคำพูดสุดท้ายของเขาไว้อย่างดีในรูปแบบของข้อ ถกเถียง (Dialogues) Apology, Crito and Phaedo (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 24)

3. เพลโต (Plato, 427-347 ก่อน ค.ศ.)

กล่าวกันว่า ถ้าหากไม่มีเพลโตแล้วไซ้ ผลงานของไสคราติสก็คงสูญหายไปพร้อมกับจากไปของเขา Alfred North Whitehead เคยกล่าวไว้ว่า มันไม่ใช่เรื่องที่เกินเลยหากจะกล่าวว่า ลักษณะโดดเด่นแห่งปรัชญา ตะวันตกนั้นมีรากฐานมาจากปรัชญาของเพลโต กล่าวคือ งานของเพลโตนั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดทาง ปรัชญาในยุคต่อมา เราจะหาประเด็นทางปรัชญาจากงานเขียนเดียวของเพลโตไม่ได้ (เขาเขียนหลายเรื่อง แต่ละเรื่องก็มีแนวคิดปรัชญาแตกต่างออกไป)

ดังนั้น มันจึงเป็นเรื่องยากที่จะแสดงลักษณะแนวความคิดของเพลโตที่กว้างและลุ่มลึกได้ อย่างไรก็ตาม งานส่วนใหญ่ของเพลโตได้รับการพัฒนาอยู่ในกรอบแห่งความคิดของ “โลกแห่งแบบ” (ideal forms) เพลโตกล่าวว่า โลกแห่งประสบการณ์เป็นมายา เพลโตย้าว่า มีแต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นนิรันดร์เท่านั้น เป็นสิ่งที่จริง ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวกันว่า เพลโตยืมมาจากปามินีเดส (Parmenides) ดังนั้น จากแนวคิดดังกล่าว มันจะต้องมีอาณาจักรแห่งรูปแบบ (โลก) ที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันดร์ ซึ่งเป็นพิมพ์เขียวแห่งปรากฏการณ์อัน สันซึ่งเราพบเจอผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ในเรื่องนี้ เพลโตกล่าวว่า ถึงแม้ว่าจะมีม้า แมว และหมา เฉพาะหลากหลายตัว สัตว์เหล่านั้นล้วนถูกสร้างมาจากเงาแห่งแบบสากลของ “ม้า” “แมว” “หมา” ฯลฯ คนเราก้เช่นกัน คนมีหลากหลาย แต่คนทั้งหมดก็ทำมาจากเงาแห่งแบบสากลของ “คน” อิทธิพลแห่งความคิด นี้มีผลต่อความคิดของคริสเตียนในเวลาต่อมา นั่นก็คือ แนวคิดที่ว่า คนถูกสร้างมาจากฉายาของพระเจ้า

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีแห่งแบบของเพลโต ไม่ได้จำกัดอยู่ที่วัตถุ เพลโตยังคิดว่า มีรูปแบบแห่งมโนคติ ของจักรวาลหรือมโนทัศน์เชิงนามธรรม เช่น ความงาม ความยุติธรรม ความจริงและมโนทัศน์แห่งคณิตศาสตร์

เช่น จำนวน และระดับ (Class) จริงๆ แล้ว แนวคิดของเพลโตที่มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบันนี้คือ มโนทัศน์เชิงคณิตศาสตร์ ทั้งฟรีจ (Frege) และโกเดล (Godel) ต่างก็ยอมรับ Platonism ในเรื่องนี้

ทฤษฎีแห่งมโนคติของเพลโตสร้างความโดดเด่นให้กับงานทางปรัชญาของเขาเป็นอย่างมาก (The Republic) ในการค้นหาความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและคุณค่าแห่งความยุติธรรม เพลโตได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับสังคมในอุดมคติ (Utopian Society) ซึ่งนำโดยชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าผู้ซึ่งถูกฝึกมาตั้งแต่เกิดเพื่อให้เป็นนักปกครองสังคม ส่วนที่เหลือถูกแบ่งออกเป็นทหารและคนทั่วไป ในอุดมรัฐ (Republic) ชนชั้นในอุดมคติก็คือชนชั้นผู้ซึ่งเข้าใจว่า ทำอย่างไรที่พวกเขาจะใช้ความชาญฉลาดของตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมทั้งหมดได้ดีที่สุด ในเรื่องอุดมรัฐนี้ แนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพของปัจเจกชน หรือ สิทธิปัจเจกชนมีปรากฏน้อย เพราะว่าทุกสิ่งถูกควบคุมอย่างเข้มงวดโดยผู้ปกครองความดีแห่งรัฐทั้งหมด แนวคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการกล่าวหาเพลโตว่ายอมรับแนวคิดเรื่องการปกครองเผด็จการ (an elitist and totalitarian regime) (คล้ายยุคเผด็จการ) ภายใต้แนวคิดแห่งหลักการของคอมมิวนิสต์และสังคมนิยม (คนที่กล่าวหาเพลโต ที่เห็นชัดคือ Bertrand Russell) ไม่ว่า Russell และคนอื่นที่ยกข้อวิพากษ์แย้งเพลโตจะกล่าวได้ถูกต้องหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่กล่าวมานั้นถือว่ามีค่าคู่ควรแก่การอภิปราย แต่มันก็มีความสำคัญที่จะเข้าใจเหตุผลของเพลโตว่าทำไมเขาจึงออกแบบสังคมเช่นนั้น ในทฤษฎีว่าด้วยมโนคติ อุดมรัฐนั้นถือว่าการพยายามที่จะแสดงแบบแห่งมโนคติของสังคม เพลโตคิดว่า มันจะต้องมีวิธีกึ่งแบบหนึ่งอันที่จะสร้างสังคม นั่นคือสังคมที่เราประสบนี้เป็นเพียงร่างที่ยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากมันไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดความดีแต่ประการใด เพลโตเชื่อว่า สังคมเช่นนั้นจะมีความเข้มแข็งกว่าเพื่อนบ้านของสังคมนั้น และจะไม่ปราศัยให้กับศัตรูของสังคมนั้น แนวคิดดังกล่าวมีการกล่าวถึงกันมากในเอเธนส์เนื่องจากว่า ทั้งเอเธนส์ สпарта และนครรัฐเฮเลนีสต์ต่างก็มีการสู้รบกันบ่อยๆ แต่สิ่งที่สำคัญมากกว่า ก็คือว่า สังคมเช่นนั้นดูเหมือนจะให้ความยุติธรรมกับชนของตนเองได้ทั้งหมด นั่นคือ ทั้งผู้ให้และผู้รับล้วนให้และรับจากสิ่งที่ตนเองสมควรได้รับ แต่ละคนล้วนทำงานเพื่อประโยชน์ของรัฐทั้งหมด ไม่ว่าอุดมรัฐของเพลโตจะเป็นมโนคติหรือไม่ก็ตาม หรือแม้ว่าสังคมเช่นนั้นจะเป็นสังคมที่ทำได้จริงหรือไม่ก็ตาม แนวคิดเรื่องอุดมรัฐได้ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างนักคิดตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 25)

4. อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant, 1724-1804)

ถ้าจะพิจารณาถึงนักปรัชญาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ตั้งแต่ Aristotle เป็นลำดับมา Kant อาจจะได้รับ การยกย่องว่าเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลมากที่สุดคนหนึ่ง ชั่วชีวิตของคานท์ คานท์ไม่ได้เดินทางท่องเที่ยวไปไหน นอกจากจะวนเวียนอยู่ในบ้านเกิดของตนเอง คือ ที่ Königsberg มีเรื่องเล่าว่า เพราะคานท์ไม่เคยไปไหนนอกจากไปที่ทำงานและกลับบ้าน คานท์จึงได้รับการขนานนามว่า ศาสตราจารย์แห่ง Königsberg ผู้โดดเดี่ยวนิรันดร์ (inveterate bachelor) จนกลายเป็นว่า บรรดาแม่บ้านแถวๆ นั้น จะอาศัยการปรากฏตัวของคานท์ที่หน้าต่างของพวกตนเป็นตัวตั้งเขมนาฬิกา ไม่ต้องสงสัยเลยว่า นั่นเป็นแค่เรื่องเล่า มันอาจจะไม่จริงอย่างนั้น อย่างไรก็ตาม เรื่องดังกล่าวก็ทำให้เราทราบว่ คานท์ไม่ใช่คนเฉื่อยฉึ่งที่มีชื่อเสียง คานท์แทบจะไม่มีชื่อเสียงในดนตรีหรือศิลปะ แต่คานท์ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับคณิตศาสตร์ ตรรกะ และวิทยาศาสตร์ คานท์ยืนยันว่า ตัวเองได้เปิดเผยและสร้างหลักสากลแห่งความคิดที่สามารถนำไปใช้ได้กับคนทั้งหมดไม่จำกัดกาล

อิทธิพลของคานท์ส่วนใหญ่เริ่มจากงานสองชิ้นแรกแห่งการวิพากษ์ที่มีสามชิ้นของตัวเอง คือ the mammoth and cryptic Critique of Pure Reason (1781) ซึ่งในงานดังกล่าว คานท์ได้ค้นพบและให้เหตุผลเกี่ยวกับหลักการที่แสดงให้เห็นถึงการตัดสินเชิงปรัญญาว่าด้วยความจริง (Reality) และงานที่สั้นที่สุดแต่มีความชัดเจนมาก คือ Critique of Practical Reason (1788) ซึ่งในงานดังกล่าวคานท์พยายามที่จะ

อธิบายถึงการตัดสินเชิงการให้เหตุผลสำหรับการตัดสินทางจริยธรรม The Critique of Judgement (1790) ว่าโดยหลักการแล้ว งานนี้ให้ความสนใจเกี่ยวกับแนวคิดที่ว่าด้วยความงามและวัตถุประสงค์ และงานดังกล่าว ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร

ในงานชิ้นแรกกว่าด้วย Critiques คำนท์ให้ความสนใจเกี่ยวกับการตัดสินอภิปรายในฐานะเป็นเครื่องมือที่ถูกต้องในการตรวจสอบ ในทฤษฎีของค่านท์ งานดังกล่าวทำให้เกิดข้อโต้แย้งจนหาทางออกไม่ได้ ระหว่างพวกเหตุผลนิยม (rationalists ให้ดู Leibniz) และพวกประสบการณ์นิยม (empiricists ให้ดู Hume) พวกเหตุผลนิยมยืนยันว่า การตัดสินทางอภิปราย กล่าวคือ หลักการพื้นฐานที่เป็นพื้นฐานของความรู้ทั้งหมด นั้น รู้ได้และสามารถตัดสินได้อย่างชัดเจนโดยผู้รอบรู้ (intellect) ตรงกันข้าม พวกประสบการณ์นิยมยืนยันว่า จิตของมนุษย์เหมือนกระดานเปล่าหรือเป็นจิตว่าง (tabula rasa) ซึ่งรอการที่จะถูกเขียนลงไปโดยโลกหรือประสบการณ์

ความฉลาดของค่านท์กำลังมองหาทางที่จะสังเคราะห์ทฤษฎีที่ขัดแย้งกันทั้งสองเหล่านี้เข้าด้วยกัน การมองอย่างทะลุปรุโปร่งของค่านท์นั้นเกิดมาจากการตั้งคำถามว่า “อะไรคือเงื่อนไขก่อนที่จำเป็นสำหรับการจะมีประสบการณ์ใดๆ ทั้งหมด” (what are the necessary preconditions for have any experience at all?) ค่านท์โต้แย้งว่า เพื่อที่จะให้มนุษย์สามารถแปลความหมายของโลกได้ จิตของมนุษย์จะต้องมีโครงสร้างที่ชัดเจนเกี่ยวกับกระแส (flux) แห่งข้อมูลทางอายตนะที่กำลังเข้ามา ค่านท์ได้พยายามที่จะสร้างคำนิยามเกี่ยวกับข้อมูลเหล่านี้ในขอบเขตของการตัดสินเชิงพื้นฐานสิบสองอย่าง ซึ่งค่านท์เรียกว่า “ประเภท” (categories) เช่น สสาร (substance) เหตุผล (cause/effect) เป็นต้น ซึ่งสามารถที่จะประยุกต์ใช้ได้ภายในกรอบแห่งอากาศและกรอบชั่วคราว เมื่อเป็นเช่นนั้น ค่านท์จึงยืนยันว่า ทั้งประเภท ที่ และเวลา (categories and space and time) ซึ่งค่านท์เรียกว่า “แบบแห่งอิมมิตติญาณ” (forms of intuition) ถูกบังคับใช้กับประสบการณ์ทางปรากฏการณ์โดยจิตของมนุษย์เพื่อที่จะหาความหมายเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ ได้ ค่านท์มีความภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่จะเรียกสิ่งนี้ว่า “การปฏิวัติแห่งโคเปอร์นิคัส (Copernican revolution) เช่นเดียวกับโคเปอร์นิคัส ผู้ซึ่งเปลี่ยนความคิดที่เชื่อว่า พระอาทิตย์หมุนรอบโลก มาเป็นหมุนรอบตัวมัน ค่านท์ได้แก้ปัญหานั้นว่า จิตได้ความรู้มาจากรับประสบการณ์ได้อย่างไร โดยการโต้แย้งว่า จิตบังคับใช้หลักกับประสบการณ์เพื่อที่จะให้เกิดความรู้ ต่อมาแนวคิดดังกล่าว มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อนักปรากฏการณ์วิทยาและนักจิตวิทยาทั้งหมด แห่งศตวรรษที่ยี่สิบ

เมื่อค่านท์ได้วางกฎแห่งความคิดในงานชิ้นแรกที่ชื่อ Critique แล้ว ในงานชิ้นที่สองของเขา ค่านท์ได้ยืนยันว่า ตัวเองค้นพบกฎศีลธรรมสากลซึ่งเขาเรียกว่า “the categorical imperative” ค่านท์ได้ให้ข้อมูลมากมายเกี่ยวกับกฎนี้ ข้ออธิบายเกี่ยวกับกฎนี้ก็คือ “ทำตามหลักที่คุณอยากจะให้หลักนั้นเป็นหลักสากล” “act by that maxim which you can at the same time will as a universal law” พิจารณาจากความหมายหลัก categorical imperative ก็คือการอธิบายการสะท้อนทางศีลธรรมที่มักจะกล่าวถึงบ่อยว่า “จะเกิดอะไร ถ้าทุกคนได้ทำอย่างนั้น? (what if everybody did that?)” ค่านท์ได้ตระหนักว่าการพิจารณาแบบนี้อย่างจริงจังทำให้เกิดกฎทางศีลธรรมบางอย่างที่ไม่สามารถทำลายได้ตามเหตุผล สมมติว่ามีคนกำลังจะฉีกสัญญาว่าจะหยุดพิจารณาของค่านท์ก่อนว่า “ผมสามารถจะปรารถนาให้การฉีกสัญญานั้นกลายเป็นกฎสากลได้หรือไม่” ตามทฤษฎีของค่านท์ คำตอบคือ ทำไม่ได้ เพราะว่า มันขัดแย้งกับพื้นฐานของคนบางคนที่รักษาสัญญาที่การยึดมั่นคำสัญญายังมีความหมายอยู่ ด้วยเหตุนี้ ถ้าว่ากันตามเหตุผลแล้ว เราไม่สามารถยืนยันว่า ทุกคนควรฉีกสัญญาของพวกเขา และด้วยเหตุนี้ ค่านท์จึงโต้แย้งว่า พวกเรามีหน้าที่ในฐานะเป็นสัตว์ที่เหตุผลที่จะต้องรักษาสัญญาไว้

ค่านที่คิดว่า การให้เหตุผลแบบนี้สามารถประยุกต์ใช้กับกฎทางศีลธรรมทั้งหลายได้และจะทำให้คนที่มีเหตุผลเชื่อฟัง ทฤษฎีแห่งหน้าที่ทางศีลธรรมของค่านที่มักจะถูกเรียกว่า ทฤษฎีเชิงหน้าที่ (Deontological theories) และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 103-104)

5. จอร์จ เฮเกล (George Hegel, 1770-1831)

Hegel คือ นักปรัชญาเยอรมัน เป็นพวกจิตนิยม (Idealist) เกิดที่เมืองสตัทการ์ต (Stuttgart) ถ้าจะดูผลงาน อาจจะกล่าวได้ว่า Hegel ได้สร้างงานที่ยากที่สุดและงานเหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อนักปรัชญาตั้งแต่ค่านที่เป็นต้นมา ผลงานชิ้นสำคัญของ Hegel คือ Phenomenology of the Spirit และงานในยุคแรกๆ รวมถึงงานที่เด่นอีกอันหนึ่งคือ Philosophy of Right, Hegel ได้พยายามที่จะสร้างแนวคิดทางอภิปรัชญาเพื่อนำมาปิดช่องว่างระหว่างสิ่งที่ปรากฏ (appearance) และความจริง (reality) ซึ่งจิตนิยมเชิงอุตตวิสัยของค่านที่ดูเหมือนจะยังเปิดกว้าง (ไม่มีคำตอบที่ชัดเจน)

ในอภิปรัชญาของค่านที่ ตั้งแต่จิตใต้คุณลักษณะ (Categories) ที่ชัดเจนลงไปสู่ประสบการณ์ สิ่งที่เรียกว่าเป็นความรู้ที่มนุษย์มีก็คือความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ถูกนำเข้าไปสู่จิต เมื่อเป็นเช่นนี้ ความจริงจึงถูกทิ้งไว้ข้างหลังสิ่งที่ปรากฏ สิ่งนี้ค่านที่เรียกว่า ‘the noumenal world’ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์ ตรงประเด็นนี้ Hegel พบว่าคำพูดของค่านที่นั้นเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้

ในปรัชญาของ Hegel ความจริงสมบูรณ์จะค่อยๆ เปิดเผยตัวออกมาผ่านการวิวัฒนาการที่เปิดเผยแห่งประวัติศาสตร์ของแนวคิด ความจริงเชิงสมบูรณ์มีอยู่ ประเด็นนี้ Hegel ยืนยันว่า ความจริงสมบูรณ์นั้นมันไม่ใช่ความจริงเชิงัญัตติ (propositional) แต่ค่อนข้างจะเป็นมโนทัศน์ (conceptual) แนวคิดที่ยุ่ยากนี้จะสามารถเข้าใจได้ดีด้วยการเข้าใจทัศนะของ Hegel ครั้งแรกเกี่ยวกับการพัฒนาประวัติศาสตร์และความคิด

ตามทัศนะของ Hegel แล้ว หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการเข้าใจจิตก็คือการไปเข้าใจความเท็จของข้อขัดแย้ง (contradictions) เมื่อแนวคิดถูกค้นพบว่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้อขัดแย้ง จะมีระดับในการพัฒนาความคิดใหม่เกิดขึ้น Hegel เรียกกระบวนการนี้ว่า ‘วิภาษวิธี’ (dialectic) วิภาษวิธีของ Hegel เริ่มต้นด้วยข้อสรุป (thesis) ซึ่งในเบื้องต้นจะต้องยอมรับว่ามันเป็นจริง การไตร่ตรองเปิดเผยว่า มันมีทัศนะที่ขัดแย้งอยู่ในข้อสรุป ซึ่ง Hegel เรียกมันว่า ‘การแย้งข้อสรุป’ (antithesis) และการยืนยันความถูกต้องก็มีเท่ากัน เมื่อต้องเผชิญกับแนวคิดที่ไม่สอดคล้องกันสองอย่าง ข้อสรุปและการแย้งข้อสรุป ทัศนะใหม่ซึ่งเป็นทัศนะที่สามก็เกิดขึ้น ซึ่ง Hegel เรียกว่า ‘การสังเคราะห์’ (synthesis) การสังเคราะห์นี้ตอนนั้นก็กลายมาเป็นข้อสรุปใหม่ซึ่งไม่ซ้ำก็เร็วที่ตัวสังเคราะห์ใหม่จะปรากฏขึ้นอีก และจะมีกรณีเช่นนี้เรื่อยๆไป

ในทัศนะของ Hegel การค่อยๆ เปิดเผยความคิดที่สำคัญก็คือความก้าวหน้าที่มุ่งไปสู่ความจริงสมบูรณ์ ซึ่งถ้าจะกล่าวให้ลึกก็คือ ความก้าวหน้าที่มุ่งไปสู่จิตหรือวิญญาณสากลเชิงสมบูรณ์ แต่สำหรับ Hegel ความจริงไม่ใช่ความจริงที่อยู่ในรูปของัญัตติ อีกนัยหนึ่ง ความจริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่ยืนยันที่อธิบายเรื่องโลกหรือความจริง แต่ว่าความจริงก็คือสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติของมันนั่นเอง และในทัศนะของ Hegel การเข้าถึงความจริงก็คือการเข้าถึงความสมบูรณ์ (completeness) หรือการไปให้ไกลเกินกว่าข้อจำกัดทั้งหมด (transcendence of all limitation) แนวคิด (ideas) หรือศัพท์ที่ใช้กันในปรัชญาของ Hegel หรือมโนทัศน์ Hegel ถือว่ามีความเป็นไปได้ที่จะผิดมากกว่าที่ยืนยันหรือการแสดงัญัตติ ความผิดเป็นเพียงข้อจำกัด หรือจะเรียกว่า การเข้าใจสิ่งสมบูรณ์ไม่หมดก็ได้ และนี่เองจึงทำให้ Hegel มีทัศนะว่าทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่ผิดนั้นจริงๆ แล้วตัวมันเองก็ไม่ได้ผิดไปเสียทั้งหมด แต่ว่ามันไม่ได้บอกเรื่องราวทั้งหมดเท่านั้นเอง มันเป็นมโนทัศน์ที่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับความจริงที่มีอยู่ทั้งหมด (มโนทัศน์นี้ไม่ได้บอกความจริงทั้งหมด)

กระบวนการวิภาษวิธีของ Hegel สรุปโดยไช้มนทัศน์เชิงอภิปรัชญาที่ยิ่งใหญ่เกี่ยวกับจิตสากล Hegel บอกเราว่า “ความสำคัญเกี่ยวกับ ‘คำสั่งเชิงสัมบูรณ์’ (absolute commandment) รู้ตัวของมันเอง (know thyself) ไม่ว่าเราจะมองไปที่มัน หรือภายใต้สถานการณ์ทางประวัติศาสตร์แห่งการพูดถึงครั้งแรกนั้น ไม่ใช่เพียงเพื่อยืนยันเฉพาะความรู้ในตัวเองที่เกี่ยวกับความสามารถพิเศษว่าด้วยสิ่งปัจเจก ความรู้ที่เราได้มาหมายความว่าความแท้จริงของมนุษย์คือความจริงที่มันจริงอย่างจำเป็นและเป็นสัมบูรณ์และความจริงที่เกี่ยวกับวิญญาณ (spirit) ซึ่งมันเป็นจริงและเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น

ความซับซ้อนแห่งปรัชญาของ Hegel มีมากมาย และด้วยเหตุนี้และบางทีมันจึงทำให้เกิดสำนักหลายสำนัก และมีอิทธิพลทางปรัชญาที่เกิดจากแนวคิดของ Hegel มากมาย ถ้าหากจะให้กล่าว งานที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Hegel คงจะเป็นงานของ Karl Marx (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 108-109)

ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาจิตนิยม

การศึกษาในแนวทางของจิตนิยมนี้เน้นที่การพัฒนาจิตใจและสติปัญญาเป็นสำคัญ โรงเรียนจะต้องเป็นสถานที่ที่ส่งเสริมกิจกรรมทางสติปัญญา ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม ศีลธรรม ศิลปะ การวินิจัยคุณค่าที่แท้จริงของคุณธรรมจริยธรรมเหล่านั้น ส่งเสริมให้รู้จักและเข้าใจตนเอง อิสระและความรับผิดชอบในแต่ละบุคคล รวมทั้งการควบคุมตนเองของผู้เรียน สิ่งที่เรียนและสอนกันในสถาบันการศึกษาก็จะต้องสอดคล้องกัน คือเป็นเนื้อหาที่ส่งเสริมให้เข้าใจถึงแบบอย่างที่ดีงามเหมาะสม เป็นเครื่องมือให้เข้าถึงซึ่งความลึกซึ้งทางสติปัญญาและคุณธรรม เช่น วิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดี ภาษา เป็นต้น สรุปว่าเป็นวิชาที่ทำให้คนเป็น “Man of Arts and Letters” (Morris, 1961, p. 104) ได้นั่นเอง ส่วนกระบวนการเรียนการสอนนั้นส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในห้องเรียน ในห้องสมุดเป็นสำคัญ ครูจะเป็นผู้อธิบายให้ทราบถึงความสำคัญและคุณค่าของสิ่งต่างๆ แล้วเปิดโอกาสให้เด็กคิดและประยุกต์ความคิดเข้ากับเรื่องของศีลธรรมและสังคม ในขณะเดียวกันก็เน้นให้เด็กเข้าใจเนื้อหาให้มาก และให้เด็กยอมรับค่านิยมที่เป็นอยู่ด้วยพร้อมกันไป (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 43-44)

นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาสัญนิยม

ปรัชญาสัญนิยมมีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งวัตถุ” หรือโลกแห่งสิ่งที่ป็นรูปธรรม (The World of Things) และมีแนวคิดว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “ข้อเท็จจริงที่สามารถสังเกตได้” (Truth as observable fact) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มสัญนิยมคือ “จริยธรรมเป็นกฎของธรรมชาติ” (the law of nature) แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพคือ “สุนทรียะเป็นเครื่องสะท้อนถึงธรรมชาติที่เป็นจริง” (reflection of nature) (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ

1. อริสโตเติล (Aristotle, 384-322 ก่อน ค.ศ.)

หากจะกล่าวถึงความสำเร็จของอริสโตเติลในประวัติศาสตร์และการพัฒนาแนวคิดทางตะวันตกสามารถกล่าวได้ว่ามีความโดดเด่นและยากจะหาคนทัดเทียมได้ กล่าวได้ว่า อริสโตเติลเป็นมากกว่านักปรัชญา เช่น เขาเป็นนักวิทยาศาสตร์ นักจักรวาลวิทยา เจ้าทฤษฎีการเมือง และนักประดิษฐ์ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าตรรกะสัญลักษณ์หรือตรรกะเชิงรูปแบบ (symbolic or formal logic) อริสโตเติลได้ทุ่มเทเขียนงานสืบค้นในเรื่องเกี่ยวกับชีวภาพ จิตวิทยา จริยศาสตร์ ฟิสิกส์ อภิปรัชญา และการเมือง และยังได้เสนอข้ออภิปรายในสาขาวิชาเหล่านี้มาจนถึงสมัยใหม่ จริงๆ แล้ว งานเขียนของอริสโตเติลเกี่ยวกับความยุติธรรมก็ยังเป็นที่ต้องการในการอ่านสำหรับนักศึกษาวิชากฎหมายระดับปริญญาตรี

หลังจากการจากไป (ตาย) ของอริสโตเติล งานของเขาสูญหายไปเกือบสองร้อยปี แต่โชคดีที่มีการค้นพบใหม่ในครีเต้ (Crete) ต่อมา มีการแปลงานเหล่านั้นเป็นภาษาละตินโดยโบทีนุส (Boethius) ประมาณ 500 AD กล่าวกันว่า งานของอริสโตเติลแม้อิทธิพลทั่วซีเรียและอิสลามในขณะที่ทางยุโรปที่นับถือคริสเตียนนั้น ไม่ได้ให้ความสนใจ แต่กลับไปสนใจเพลโตแทน งานของอริสโตเติลมีอิทธิพลต่อยุโรปตะวันตกหลังจากที่โทมัส อควีนาส (Thomas Aquinas) ได้ประนีประนอมงานของอริสโตเติลกับแนวคิดของคริสเตียนในศตวรรษที่ 13

ตามประวัติแล้ว กล่าวกันว่า อริสโตเติลได้รับการศึกษาตั้งแต่อายุได้ 17 ปี ในสำนักของเพลโต และอริสโตเติลอยู่ที่สำนักนั้นจนถึงการจากไปของเพลโต ต่อมา เขาสร้างสำนักเรียนของตัวเองชื่อว่า ลีซีอุม (Lyceum) ในสำนักนี้อริสโตเติลได้สอนปรัชญาร่วมด้วย ซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านวิธีการและเนื้อหาจากสิ่งที่อาจารย์ของเขาได้สอนไว้

หากจะกล่าวไปแล้ว อริสโตเติลนั้นใช้วิธีการสังเกตมากกว่าคนอื่นๆ และมีการแบ่งข้อมูลที่ได้อย่างรอบคอบในการศึกษา ด้วยเหตุผลนี้ เขาจึงถูกมองว่าเป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์และบิดาแห่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อริสโตเติลไม่เหมือนกับอาจารย์ของเขา คือ เพลโต เพราะว่า อริสโตเติลใช้วิธีการสังเกตโดยพิจารณาความเห็นที่เกี่ยวข้องทั้งจากผู้เชี่ยวชาญและสามัญชน ก่อนที่จะสร้างรายละเอียดเกี่ยวกับข้อโต้แย้งของเขาเอง โดยยอมรับว่า เมล็ดแห่งความจริงบางอย่างสามารถจะค้นพบได้ในแนวคิดที่เชื่อถือกันทั่วไป วิธีการของอริสโตเติลไม่มีอะไร ถ้าหากไม่เป็นสิ่งเข้มงวดและขาดแรงจูงใจผู้สืบทอดหลายคนของเขา

ตรงกันข้ามทั้งกับเพลโตและยุคก่อนโสคราตีส อริสโตเติลปฏิเสธแนวคิดที่ว่า สาขานานาหลายของการสืบค้นของมนุษย์ ถ้าว่าโดยหลักการแล้ว สามารถจัดอยู่ภายใต้หลักการเดียวโดยอาศัยหลักทางปรัชญาสากล ศาสตร์ต่างๆ ต้องการเกณฑ์ (Axiom) และการยอมรับระดับความหลากหลายแห่งความแท้จริงตรงตามวิชาแห่งศาสตร์นั้นๆ ดังนั้น อริสโตเติลจึงปฏิเสธว่า มีกฎที่ชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ในขณะที่ยืนยันว่า ประเภทแห่งอภิปรัชญา เช่น คุณภาพ สสาร และความสัมพันธ์ สามารถนำมาเป็นข้ออธิบายทุกปรากฏการณ์ได้

ถ้าหากจะมีจุดเสียเกี่ยวกับงานส่วนมากของอริสโตเติล จุดเสียนั้นน่าจะเกิดมาจากมโนทัศน์ว่าด้วยอันตริวิทยา (teleology) หรือจุดประสงค์ ปัญหานี้จะเกิดมาจากการที่อริสโตเติลคลุกคลีอยู่กับการศึกษาชีววิทยา กล่าวกันว่าอริสโตเติลนั้นเกิดความประทับใจเมื่อได้แนวคิดที่ว่าพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตล้วนมุ่งต่อจุดประสงค์สุดท้าย (telos) หรือเป้าหมาย (goal) การอธิบายพฤติกรรมของคน สัตว์ หรือชาติในกรอบของจุดหมายและเป้าหมายนั้นเป็นเรื่องที่เห็นได้ทั่วไป (จอห์น เข้าสอบกฎหมายเพื่อเป็นนักกฎหมาย โรงเรียนจัดงานการกุศลเพื่อหาทุนสร้างหลังคา ประเทศตัดสินใจเข้าสู่สงครามเพื่อปกป้องเขตแดน) เช่นเดียวกัน ชีววิทยาเชิงปฏิบัติสมัยใหม่ใช้เป้าหมายเป็นคำอธิบายพฤติกรรม เช่น ยีนส์และกฎแห่งยีนส์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อริสโตเติลคิดว่า มโนทัศน์ว่าด้วยจุดหมายสามารถใช้อธิบายพฤติกรรมของทุกสิ่งในจักรวาล เขาอธิบายโดยใช้แนวคิดที่ว่าทุกสิ่งมีหน้าที่ทางธรรมชาติและทะยานไปสู่ความสมบูรณ์ หรือการแสดงหน้าที่นั้น ซึ่งการทำอย่างนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดและเป็นภาวะตามธรรมชาติได้มากที่สุด ด้วยวิธีการแห่งมโนทัศน์ว่าด้วยการทำหน้าที่ จึงทำให้อริสโตเติลถูก จริยศาสตร์เข้ากับฟิสิกส์ของเขา โดยยืนยันว่า หน้าที่ตามธรรมชาติของมนุษย์ก็คือการใช้เหตุผล และการจะใช้เหตุผลได้ดีก็ต้องใช้เหตุผลให้สอดคล้องกับคุณธรรม (ที่กล่าวมานี้) ไม่เหมือนการแย้งทฤษฎีจริยศาสตร์ของคานท์และมิลล์ ซึ่งทัศนะทั้งสองนั้นมองการกระทำว่าเป็นตัวที่ใช้ในการตัดสินทางจริยศาสตร์ จริยศาสตร์ของอริสโตเติลเน้นเอาบุคลิกลักษณะของคนในการตัดสินว่ามันถูกต้องตามศีลธรรมหรือผิดศีลธรรม ดังนั้น จึงเรียกจริยศาสตร์แบบนี้ว่า “จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม”

จริยศาสตร์นี้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกเมื่อ Alistair MacIntyre ได้นำมาวิพากษ์ในศตวรรษที่ 20 (พระมหาพรชัย สิริวัโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 26-28)

ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาสัจนิยม

การศึกษาในแนวนี้อาศัยการให้ความรู้ที่จะให้เด็กสามารถอยู่ในโลกของธรรมชาติได้ ความรู้นั้นควรจะก่อให้เกิดความมั่นคงและความสุขในชีวิตได้ ในกลุ่มของวัตถุนิยมเชิงเหตุผลก็จะเน้นการอยู่ร่วมกันทางศาสนาเพื่อการเข้าถึงพระเจ้าอีกด้วย เนื้อหาที่เรียนก็จะเป็นพวกที่ทำให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เป็นต้น วิชาทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็เน้นเช่นกัน แต่จะเน้นน้อยกว่า ส่วนการเรียนการสอนนั้นพวก Scientific Realism จะเน้นการเรียนรู้จากของจริง ครูเป็นผู้อธิบายให้เห็นความจริงในธรรมชาตินอกตัวเด็ก ครูจะต้องพยายามกระตุ้นความสนใจของเด็กให้สนใจและตื่นตัวอยู่เสมอด้วยการให้รางวัลหรือลงโทษและควบคุมให้เด็กทำงานตามเป้าหมายที่วางไว้ หลักจิตวิทยาประเภท S-R Theory จึงได้รับการเน้นในปรัชญาสาขานี้ สำหรับพวก Rational Realism เน้นการใช้เหตุผล ผิดผนสติปัญญามากกว่าเนื้อหา บทบาทของครูในปรัชญานี้คือการเป็นผู้สาธิตที่ดี อธิบายและชี้ให้ผู้เรียนเห็นจริงเข้าใจตามได้โดยให้วิธีการอธิบายและสื่อการเรียนที่เหมาะสม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 45-46)

นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาโทมัสนิยมใหม่

ปรัชญาโทมัสนิยมใหม่มีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งเหตุผลและการมีอยู่ของพระเจ้า” (The World of Reason, Being/God) และมีแนวคิดที่ว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “ความรู้ที่เป็นไปตามหลักเหตุผลและเป็นการหยั่งรู้” (Truth as reason and intuition) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มโทมัสนิยมใหม่คือ “จริยธรรมเป็นการกระทำอย่างมีเหตุผล” แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพคือ “สุนทรียะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการหยั่งรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยอาศัยพุทธิปัญญา” (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ

1. เซนต์ โทมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas, 1225-1274)

กล่าวกันว่า St. Thomas Aquinas คือนักปรัชญาขวัญใจของ Catholic Church ผลงานที่เห็นชัดเจนของ Thomas Aquinas ก็คือการเชื่อมปรัชญาของอริสโตเติลเข้ากับแนวคิดของคริสเตียน ประวัติกล่าวไว้ว่า ท่านถือกำเนิดทางเหนือของ Sicily ท่านได้เข้าศึกษาครั้งแรกที่มหาวิทยาลัย Naples ต่อมาเข้าศึกษาต่อที่ Cologne และได้ไปสอนที่ Paris และ Naples ต่อมา Pope John XII ได้ประกาศให้ Aquinas เป็นนักบุญ (Saint) ในปี ค.ศ. 1323

ผลงานส่วนมากของท่านล้วนมีที่มาจากงานของอริสโตเติล ท่านได้ขยายและอธิบายแนวคิดของอริสโตเติลหลายอย่างให้กระจ่างแจ้ง ในประเด็นนี้นับว่าท่านได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่องานของอริสโตเติล ผลงานที่เด่นชัดของท่าน เช่น “Five ways” หรือการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าจากเรื่อง Summa Theologica กล่าวกันว่า ‘Five ways’ เป็นงานที่ชัดเจนที่สุดที่จะพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าโดยใช้วิธีการแห่งข้อโต้แย้งทางตรรกะ

ในส่วนของ ‘Five Ways’ Thomas Aquinas กล่าวว่า การมีอยู่ของพระเจ้าสามารถพิสูจน์ได้โดยการพิจารณาโน้ตค้นว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง เราสามารถจะเห็นได้ชัดเจนว่า บางสิ่งบางอย่างในโลกอยู่ในกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเป็นผลมาจากบางสิ่งบางอย่างอันอื่น เพราะว่า สิ่ง ไม่สามารถเปลี่ยนตัวเองได้ แต่สาเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงตัวมันเอง จะต้องถูกทำให้เปลี่ยนแปลงโดยบางสิ่งบางอย่างที่เป็นมากกว่าตัวมันเอง และสิ่งอื่นๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า (ad infinitum) เพราะในกระบวนการ

แห่งความเปลี่ยนแปลง ตัวมันเองไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตัวมันเองได้ เห็นได้ชัดเจนว่า มันจะต้องมีบางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งปวง แต่ว่า (ในการเปลี่ยนแปลง) ตัวมันเองจะไม่เปลี่ยนแปลง (ตัวที่ไปเปลี่ยนแปลงสิ่งอื่นๆ ตัวนั้นจะไม่เปลี่ยนแปลง) อย่างที่ Aquinas กล่าวว่า “ถ้าหากมือไม่ได้ไปเคลื่อนไหวก่อนไม้ ก้อนไม้คงจะไม่เคลื่อนไหวก่อนสิ่งใดๆ” Aquinas สรุปว่า “ผู้เคลื่อนไหวก่อนแรกก็คือ พระเจ้า” (The first mover is God)

ในวิธีที่สอง ก็มีการโต้แย้งเหมือนกับตัวแรก Aquinas อธิบายว่า สาเหตุทั้งหลายมักจะทำงานเป็นลำดับ ๆ (series) แต่ว่า มันจะต้องมีสาเหตุแรกแห่งลำดับทั้งหลายนั้น หรือไม่มีลำดับเลย น่าสนใจทีเดียว ทั้งวิธีที่หนึ่งและสองนั้นให้เหตุผลโดยการยืนยันว่า สิ่งไม่สามารถเป็นสาเหตุให้ตัวมันเองได้ เห็นได้ชัดว่า นี่คือข้อสรุปของเขา นั่นคือ มีสิ่งซึ่งเป็นสาเหตุให้ตัวมันเอง กล่าวคือ พระเจ้า นักปรัชญาหลายคนได้โต้แย้งแบบแห่งการโต้แย้งนี้ว่า เป็นข้อโต้แย้งที่สับสน เพราะว่า ญัตติซึ่งดูเหมือนว่าจะพิสูจน์ข้อสรุปก็เป็นญัตติเดิมซึ่งถูกปฏิเสธในข้อโต้แย้ง

ในวิธีที่สาม มืออธิบายว่า เราสังเกตว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เกิดขึ้น (come to be) และดับไป (pass away) แต่เห็นได้ชัดว่า ไม่ใช่ทุกสิ่งที่เป็นเช่นนั้น นั่นก็จะแปลว่า มันอาจจะมีความบางเวลาเมื่อไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย แต่ถ้าสิ่งนั้นเป็นจริง ก็จะหมายความว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะได้เคยเกิดขึ้น เพราะบางสิ่งบางอย่างไม่สามารถจะเกิดมาจากสิ่งที่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น บางสิ่งบางอย่างจะต้องมีอยู่เสมอไป และนี่คือสิ่งที่ผู้คนเข้าใจว่าเป็นพระเจ้า วิธีที่หนึ่ง สองและสามแห่งข้อโต้แย้งของ Aquinas มักจะถูกเรียกว่า การผันแปรแห่งข้อโต้แย้งทั่วไปที่มากกว่า (variations of a more general argument) (คือ) ข้อโต้แย้งทางจักรวาลวิทยา (Cosmological argument)

ในวิธีที่สี่ Aquinas ใช้วิธีการให้เหตุผลเชิงภววิทยา ในวิธีการของ Aquinas มีบางสิ่งบางอย่างจำเป็นต้องอธิบายเพื่อแสดงระดับที่แตกต่างแห่งคุณภาพ สิ่ง (สิ่งหนึ่งสิ่งใด) จะร้อนมากหรือน้อยกว่า ดีมากหรือน้อยกว่า สูงส่งมากหรือน้อยกว่า ระดับที่แตกต่างแห่งคุณภาพเช่นนั้นมีสาเหตุมาจากบางสิ่งบางอย่างที่มีจำนวนที่มากกว่าหรือสมบูรณ์แห่งคุณภาพนั้น เหมือนกับพระอาทิตย์เป็นสิ่งที่ร้อนที่สุด และมันก็ทำให้สิ่งอื่นๆ ทั้งหมดร้อนไปด้วย ดังนั้น มันจึงจะต้องมีสิ่งดีที่สมบูรณ์บางอันซึ่งจะทำให้สิ่งอื่นๆ ทั้งหมดดี แน่ละ สิ่งที่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดนั้นก็คือ พระเจ้า

สุดท้าย ในวิธีการที่ห้า Aquinas อาศัยข้ออธิบายของอริสโตเติลว่าด้วยจุดหมาย “telos” กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างมุ่งไปหาเป้าหมายหรือจุดหมายที่ดีที่สุดบางอย่าง แต่การที่จะถูกนำไปโดยจุดหมายหรือเป้าหมาย (คงจะ) บ่งถึงจิตใจบางอันที่ทำให้มุ่งหน้าไปหรือทำให้ตั้งใจไปสู่เป้าหมายนั้น ผู้ที่ชี้ให้ไปก็คือ พระเจ้า วิธีการแห่งข้อโต้แย้งเชิงจักรวาลวิทยาและภววิทยาของ Aquinas ยังเป็นที่ยอมรับโดย Catholic Church มาจนถึงทุกวันนี้ ถึงแม้ว่า นักปรัชญารุ่นใหม่หลายคนส่วนใหญ่จะปฏิเสธทั้งห้าวิธีของ Aquinas ก็ตาม (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 62)

ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาโทมัสนิยมใหม่

หลักการฝึกฝนและปลูกฝังศีลธรรมของฝ่ายโทมัสนิยมใหม่นั้นมีส่วนคล้ายคลึงกับฝ่ายวัตถุนิยม (Realism) อยู่มาก ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากว่าทั้งฝ่ายวัตถุนิยมสมัยใหม่ (Modern realism) และฝ่ายโทมัสนิยมใหม่ร่วมสมัย (Contemporary Neo-Thomism) มีรากฐานทางปรัชญามาจากแหล่งเดียวกัน คือ ปรัชญาวัตถุนิยมของอริสโตเติล แต่ฝ่ายโทมัสนิยมใหม่นั้นได้นำแนวคิดทางการศึกษาของฝ่ายวัตถุนิยมมาขยายความและทำให้เข้มข้นยิ่งขึ้น นั่นคือการฝึกฝนสมรรถภาพในการสร้างเจตจำนงของมนุษย์ (Human will)

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการสอนศีลธรรมของฝ่ายโทมัสนิยมใหม่นั้นก็ได้แก่ การฝึกฝนให้เด็กมีวินัยเป็นขั้นๆ เพื่อให้เด็กเป็นคนมีเหตุผล ซึ่งในที่สุดเด็กก็จะรู้จักประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีเหตุผล (บรรจง จันทระสา, *ปรัชญากับการศึกษา*, 2522, 218-220)

นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาประสบการณ์นิยม

ปรัชญาประสบการณ์นิยมมีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งประสบการณ์” (The World of Experience) และมีแนวคิดที่ว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “สิ่งที่นำมาปฏิบัติในชีวิตอย่างได้ผล” (Truth as what works) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มประสบการณ์นิยมคือ “จริยธรรมเป็นการกระทำที่สังคมส่วนรวมเห็นชอบและยอมรับว่าถูกต้อง” แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพคือ “สุนทรียะเป็นไปตามค่านิยมของคนส่วนมาก” (ธนิตรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ

1. วิลเลียม เจมส์ (William James, 1842-1910)

James ถือกำเนิดในนครนิวยอร์ก เป็นพี่ชายของเฮนรี เจมส์ (Henry James) (นักประพันธ์นวนิยาย) (the Novelist) James จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดในสาขาการแพทย์ แต่ต่อมาเป็นศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาและปรัชญา ปรัชญาที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของเขาคือ ‘ปรัชญาปฏิบัตินิยม’ (Pragmatist) โดยมีสุภาษิตว่า ‘ไม่สามารถมีความแตกต่างในที่ใดเลยที่ไม่สร้างความแตกต่างในที่อื่นๆ’ (there can be no difference anywhere that doesn't make a difference elsewhere)

ตามทัศนะของ James แนวคิดประสบการณ์นิยม (Empiricism) ได้เน้นย้ำมากเหลือเกินเกี่ยวกับรากเหง้าของประสบการณ์ โดยไม่พิจารณาความสำคัญว่า รากเหง้าเหล่านี้ หรือ ‘ข้อมูลทางผัสสะ’ (Sense-data) มันสัมพันธ์และถูกใช้เพื่อพยากรณ์ประสบการณ์ในอนาคตได้อย่างไร James ยืนยันว่าความรู้ทั้งหมด คือ การปฏิบัติ (all knowledge is pragmatic) อีกนัยหนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะจริงหรือจะถูก ถ้าหากว่ามันมีนัยทางความสำเร็จให้กับโลก ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาทางปรัชญาสามารถที่จะทำให้เห็นพ้องได้โดยการพิจารณาความแตกต่างกับคำถามคู่แข่งซึ่งอาจจะทำให้คนผู้ซึ่งเลือกทางเลือกหนึ่งเหนืออันหนึ่งใช้ชีวิตได้ ถ้าทฤษฎีคู่แข่งทั้งสองไม่ได้ให้ความแตกต่างทางการปฏิบัติทันทีทันใดไว้ (ก็จะแปลว่า) ทฤษฎีที่ดีที่สุดนั้นอาจจะหาพบได้โดยพิจารณาว่าจะมีผลอะไรในการเชื่ออันหนึ่ง หรือการเชื่ออันนี้อาจจะมีผล (อื่น) และเพียงความเชื่อในทฤษฎีนั้นจะทำให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างประสบผลสำเร็จหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดนี้สะท้อนทัศนะของ James เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งมีอยู่ในงานที่มีชื่อเสียงที่สุดทั้งสองของเขา คือ The Will to Believe กับ The Varieties of Religious Experience

ตามทัศนะของ James บางปัญหามักบังคับให้เราแสดงจุดยืน ซึ่งทำให้ลังเลในการตัดสินใจก็เป็นไปไม่ได้กับสิ่งที่เขาเรียกว่า ‘ประเด็นปัญหากดดัน’ (Forced) ประเด็นปัญหากดดันคือ สิ่งหนึ่งที่ทำที่เป็นกลางหรือการปฏิเสธที่จะทำนั้นเป็นไปไม่ได้ มันไม่เหมือนการมีทางเลือกในการบอกว่าสิ่งหนึ่งจริงหรือเท็จ James กล่าวว่า ประเด็นปัญหากดดันนั้นเท่ากับถูกถามว่า ‘ยอมรับความจริงนี้ซะหรือให้จากไปโดยไม่ต้องมีมัน’ ไม่มีพื้นที่ตรงกลางเลย James คิดว่า ทางเลือกที่ว่า จะเชื่อในพระเจ้าหรือไม่นั้นก็คือประเภทของประเด็นปัญหากดดัน การสนับสนุนแนวคิดที่ว่าไม่มีใครที่จะรู้ความจริงได้ (Agnosticism) หรือวิมตินิยม (Scepticism) ในกรณีนี้ก็เท่ากับบอกคนอื่นว่า ‘การยอมจำนนต่อความกลัวของเราที่จะมีความผิดนั้นฉลาดกว่าและดีกว่าการยอมจำนนต่อความหวังของเราที่มันอาจจะจริง’ (to yield to our fear of being in error is wiser and better than to yield to our hope that it may be true) แต่คำกล่าวนี้นั้นเป็นเพียงการหลอกลวง เขาบอกเรา การถามคำถาม ‘มันมีข้อพิสูจน์อะไรที่ว่า ความหลอกลวงโดยอาศัยความหวังนั้นเลวกว่าความหลอกลวง

ที่อาศัยความกลัว' ประเด็นนั้นก็ถือว่า ทักษะที่ว่าความจริงไม่สามารถรู้ได้ (agnostic attitude) นั้นเป็นเพียงทางเลือกได้มากเหมือนกับความเชื่อ

ถ้าหากประเด็นมันบังคับ James เห็นว่า เราก็ต้องถามว่า มัน 'ชั่วคราว' (momentous) หรือไม่ ประเด็นนี้เขาหมายถึงว่า มันมีเอกภาพ เปลี่ยนแปลงชีวิต มีโอกาสหรือไม่ คำถามคือว่า มันเป็นการตัดสินใจว่า เราจะมีมันได้ครั้งเดียว ซึ่งมันจะมีผลกระทบอย่างกว้างขวางถ้าเราเลือกมันหรือไม่? James ยืนยันว่า ประเด็นของศาสนาคือประเด็นที่ทั้งมีกำลังบังคับและทั้งเป็นประเด็นชั่วคราว

อย่างไรก็ตาม ในการทำให้สอดคล้องกับแนวคิดปฏิบัตินิยม James ไม่ได้พยายามที่จะพิสูจน์เชิงเหตุผลกับความมีอยู่ของพระเจ้าเลย เขายอมรับอย่างเท่าเทียมว่า มันไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ตรงๆที่สามารถแก้ปัญหาด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มันมีเหตุผลที่ดี ทั้งเชิงประจักษ์และทั้งเชิงเหตุผลที่ใช้ตัดสิน 'เจตนาที่จะเชื่อ' (the will to believe)

ประการแรก James ย้ำประเด็นที่ว่า ความเชื่อทางศาสนาเป็นทั้งประเด็นที่มี 'กำลังบังคับ' (forced) และ 'ชั่วคราว' (momentous) เพราะมันมีสิ่งชั่วคราวเกิดขึ้นแน่นอน ถ้ามันเป็นจริง และถ้าเราต้องตัดสินใจ ก็จะต้องเปลี่ยน ในจิตวิญญาณของแนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และประสบการณ์นิยม (Empiricism) เราก็ควรจะพิจารณาว่าถ้าจะเชื่อ มันมีอะไรแตกต่างให้แก่ชีวิตของเราเมื่อเปรียบเทียบการไม่เชื่อ เมื่อชีวิตเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาของเรามีผลกระทบเชิงบวกกับการมีวินัย (discipline) กระตุ้นให้พลังและความเข้มแข็งแก่บุคลิกของเรา James จึงมองว่า มันมีผลเชิงปฏิบัติจริงๆ ซึ่งจะทำให้ชีวิตของเราดีกว่าถ้าเราไม่เชื่อ

ถึงแม้ว่า James จะเป็นโปรเตสแตนต์ดั้งเดิม (orthodox Protestant) ก็ตาม บางทีเขาก็ไม่ได้ตระหนักว่า ข้อโต้แย้งของเขา ถ้ามันจะดูมีเหตุผล (sound) จะสามารถใช้ได้ไม่เพียงแต่ความเชื่อทางศาสนาของเขาเอง แต่ยังจะใช้กับความเชื่อทางศาสนาประเภทไหนก็ได้ นักวิจารณ์ทั้งหลายได้สังเกตเห็นว่า สิ่งนี้อาจจะขยายกรอบของ 'ศาสนา' (religion) ออกไปผนวกเอาความเชื่อที่มันเกินไป (over-beliefs) ประเภทใดประเภทหนึ่งซึ่งคนเราใช้จัดการและกระตุ้นชีวิตของพวกเขาได้ สิ่งเหล่านี้อาจจะผนวกเอาความคลั่งคลั่งต่างๆ (varied passions) เช่น วิทยาศาสตร์ กีฬา แนวคิดคอมมิวนิสต์ (communism) แนวคิดทุนนิยม (capitalism) หรือสุขนิยม (Hedonism) เช่นเดียวกับอุดมการณ์เชิงชนบทรณนิยมและอุดมการณ์ของผู้ยึดหลักความเชื่อดั้งเดิม (traditional and fundamentalist ideology) ไปด้วย James จะถูกหรือไม่ที่ว่า การใช้ชีวิตของคนหนึ่งคนให้สอดคล้องกับความเชื่อทางลัทธิบางอย่างสามารถปลูกฝังคุณภาพที่คนๆนั้นอาจจะขาดได้ ข้อโต้แย้งนั้นดูเหมือนจะอ่อนเกินไปที่จะตัดสินข้อยืนยันทั้งหมดที่เราจะต้องทำด้วยชีวิตทางศาสนา (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 133-134)

2. ชาร์ลส์ เพียร์ส (Charles Sanders Peirce, 1839-1914)

Peirce เป็นนักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกัน ถ้าจะให้ลึกแล้ว ปรัชญาของเขาเริ่มก่อตัวขึ้นในฐานะเป็นงานอดิเรก (Hobby) เขาเป็นผู้ทำให้เกิดหนึ่งในขบวนการทางปรัชญาที่มีอิทธิพลเมื่อไม่นานมานี้มากที่สุด กล่าวคือ แนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) หรือ ต่อมาเขาได้เปลี่ยนชื่อใหม่เพื่อทำทักษะของเขาให้แตกต่างจากเจมส์ และคนอื่นๆเกี่ยวกับแนวคิดปฏิบัตินิยม

ว่าตามทักษะของ Peirce หลักที่ใช้แนวทางอันเกี่ยวกับปรัชญา 'เชิงปฏิบัติ' ของเขา คือ 'ถ้าเราสามารถนิยามปรากฏการณ์เชิงทดลองที่สามารถรับรู้ได้ทั้งหมดอย่างถูกต้อง ซึ่งการยืนยันหรือการปฏิเสธแนวคิดนั้นสามารถจะพบความหมายได้ นั่นคือ เราจะต้องมีคำนิยามเกี่ยวกับแนวคิดที่สมบูรณ์ได้' ดังนั้น ทักษะนี้โดยหลักจึงเกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายให้กับแนวคิดและความเชื่อทั้งหลาย กล่าวคือ จุดเน้นทางปรัชญาซึ่งอาจจะมาครอบงำความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับภาษา (Linguistic turn) ในศตวรรษที่

ยี่สิบ (หมายถึงการอธิบายลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปรัชญา โดยเริ่มพร้อมกับงานของ Brentano บางคน เช่น Wittgenstein และกลุ่ม Vienna Circle และต่อมาขยายกว้างออกไปใน Anglophone philosophy จาก ค.ศ. 1940s ความเปลี่ยนแปลงนั้นหมายเอาความสนใจอย่างใกล้ชิดต่อภาษาซึ่งถูกมองว่า จะเป็นหนทางแก้ปัญหาทางปรัชญาทั้งเก่าและใหม่ Thomas Mautner, *The Penguin Dictionary of Philosophy*, p. 351)

ประสิทธิผลอันหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดเกี่ยวกับแนวคิดปฏิบัตินิยมของ Peirce ก็เพื่อทำสถิติทาง อภิปรัชญาที่ว่ากันตามตัวอักษรแล้วไม่มีความหมายให้แตกต่างจากสถิติว่าด้วย ‘อภิปรัชญาทางวิทยาศาสตร์’ ซึ่งมีความหมายที่แท้จริง อันแรกก็คือสถิติทั้งหลายเหล่านี้ที่ไม่มี ความหมายด้วยการอธิบายแบบปฏิเสธ ซึ่งกำลังบ่งบอกแนวคิดใดๆ ที่มีผลทางการสังเกตและรับรู้ได้ซึ่งสามารถจะทำให้เข้ากันกับความสำเร็จทางการ ปฏิบัติได้ Peirce ยืนยันว่าอภิปรัชญาทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Metaphysics) คือวิชาที่สามารถจะ สังเกตเห็นได้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับรากฐาน (Element) ทางประสบการณ์อันแรกและเป็นพื้นฐานมากที่สุด บ่อยครั้งที่ พื้นฐานเหล่านี้ (มัน) เป็นรากฐานหลายๆ พวกมันจึงยากต่อการมองเห็น ดังนั้น อภิปรัชญาทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จึงไม่ใช่ส่วนหนึ่งของวิชาที่ต่อเนื่องกัน อย่างที่ทนายทนายปรัชญาของ Peirce หลายคน ยืนยันต่อมา แต่ยังคงรักษาระเบียบตามลำดับที่เคยมีเกี่ยวกับวิชาพื้นฐานและสืบทอดไปตามลำดับ

อภิปรัชญาเชิงวิทยาศาสตร์พื้นฐานของ Peirce จึงเริ่มต้นพร้อมกับปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) กล่าวคือ วิธีที่สรรพสิ่งปรากฏต่อเราในประสบการณ์ เขาสนใจความแตกต่างระหว่าง ความเชื่อ (Belief) กับความสงสัย (Doubt) เป็นพิเศษ เขาปฏิเสธ ‘ความสงสัยทางกระดาษ’ (Paper doubt) คือ ความสงสัยที่พิจารณาเพียงว่าเป็นการปฏิบัติทางภูมิปัญญา (Intellectual exercise) และหลีกเลี่ยงประเด็น ปัญหาทั้งหมดซึ่งเกี่ยวกับวิมตินิยมทางญาณวิทยา (Epistemological skepticism) Peirce กล่าวว่า แทนที่ ความสงสัยที่แท้จริงจะปรากฏขึ้นเมื่อประสบการณ์ดื้อรั้น ไม่ใช่การใคร่ครวญ ทำให้เราต้องวอกแวกในความเชื่อ ทั้งหลายของเรา ตามที่ Peirce เข้าใจ ความเชื่อไม่ใช่อารมณ์ (Disposition) ทางความรู้บางอย่าง ที่เห็นพ้อง กับสถิตินั้น แต่วามันเป็นนิสัยทางพฤติกรรมปรากฏตัวในการกระทำ ดังนั้น เมื่อความสงสัยที่แท้จริงเกิด มันจึงขัดขวางรูปแบบทางพฤติกรรมตามปกติของเรา ตรงกันข้าม ความสงสัยของเดส์การ์ตส์ไม่สามารถแสดง ทางที่เราให้แตกต่างได้ บ่อยครั้งที่ Peirce เน้นให้เห็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการปฏิบัติในงานของ เขา ซึ่งเขานิยามว่าเป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับนิสัยที่ถูกขัดขวางโดยการปรับความเชื่อเสียใหม่ เป็นกระบวนการ ของ ‘ภาวะสมดุลของสิ่งแวดล้อมภายใน’ (Homeostatic) การปรับภาวะสมดุลของสิ่งแวดล้อมภายใน (Homeostasis) คือ แนวคิดที่ยืมมาจากสรีรวิทยา (Physiology) ซึ่งร่างกายใช้ระบบปฏิกิริยาตอบสนอง ส่งคืนให้กับการทำหน้าที่ตามปกติเพื่อตอบสนองต่อภาวะร่างกายไม่ปกติ เช่นเดียวกัน Peirce มองความรู้ว่า เป็นวิธีของการทำพฤติกรรมทางนิสัยของเราให้มั่นคงเพื่อตอบสนองต่อความสงสัย

ความไม่ปกติในปรัชญาปฏิบัตินิยมของ Peirce คือ ยังมีการยืนยันกันว่า ความจริง (Truth) ไม่ใช่ทั้ง สสาร (Matter) อันสัมพันธ์อยู่ในระบบความเชื่อของเรา ทั้งไม่ใช่ความสำเร็จในการกระทำ Peirce ไม่เคย ปฏิเสธเลยว่า ความจริง (Truth) ในบางวิธี ก็สอดคล้องกับความเป็นจริง (Reality) และนั่นแหละมันจึงมีอยู่ ทั่วไป ไม่ต้องอาศัยกฎของธรรมชาติ แม้ว่า นักวิจารณ์หลายคนได้ค้นพบข้อนี้เพื่อจะสร้างความขัดแย้งให้แก่ งานของ Peirce (แต่) มันก็คือความซื่อสัตย์ที่ไม่สามารถประนีประนอมได้ เพราะว่า Peirce ตระหนักว่า ข้อสมมติที่ทฤษฎีปฏิบัตินิยมทั้งหมดใช้เป็นฐานรองรับ นั่นคือ การพยากรณ์ย่อมเป็นไปได้ ซึ่งว่าตามเหตุผล แล้วจะต้องมีความสม่ำเสมออยู่ในประสบการณ์นั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น สมมติฐานทางวิทยาศาสตร์เพียงเท่านั้นที่ สามารถจะให้ความหมายว่าด้วยการปรากฏตัวของความสม่ำเสมอเช่นนั้น ซึ่งก็คือสิ่งหนึ่งที่มองความเป็นจริงว่า

ประกอบด้วยปรากฏการณ์ (Phenomena) ที่มีกฎทั้งหลายควบคุมไว้ (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 131-132)

3. จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1859-1952)

เมื่อเบอทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) เขียนถึงการวิเคราะห์ในอดีตของเขาเกี่ยวกับความคิดทางปรัชญาในปี ค.ศ. 1946 ชื่อ The History of Western Philosophy เขาได้สรุปการวิเคราะห์นั้นโดยยืนยันว่า Dewey ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นนักปรัชญาซึ่งยังมีชีวิตที่สำคัญของอเมริกา ไม่ต้องสงสัยเลยว่า อิทธิพลของ Dewey จะยังคงมีอยู่ในงานของ Quine ผู้ซึ่งต่อมาครองตำแหน่งนั้นจนถึงการสิ้นชีวิตของเขา ในวันคริสต์มาสปี ค.ศ. 2000 และฉายาของรัสเซลล์ก็เป็นข้อพิสูจน์ชัดเจนต่ออิทธิพลของแนวคิดปฏิบัตินิยมเกี่ยวกับปรัชญาอเมริกาทั้งก่อนหน้านั้นและเดี๋ยวนี้

แนวคิดปฏิบัตินิยมของ Dewey ประกอบด้วยการอธิบายความจริง (Truth) ในฐานะ ‘เป็นความสอดคล้อง (Correspondence) กับความเป็นจริง (Reality)’ แทน พร้อมกับความจริง (Truth) ในฐานะเป็นกฎที่จะทำให้เกิดความสำเร็จสำหรับการกระทำ อย่างไรก็ตาม เขาไปได้ไกลกว่าผู้เป็นต้นคิด (Predecessor) ของเขา ในการพัฒนาแนวคิดปฏิบัตินิยมของตนในฐานะเป็นทฤษฎีที่เป็นเครื่องมือ (Instrumentalist theory) อันเกี่ยวกับทั้งตรรกะและจริยศาสตร์ ซึ่งข้ออธิบายว่าด้วย ‘ข้อยืนยันที่รับประกันได้’ (Warranted assertability) นั้นทำหน้าที่เหมือนกันในฐานะเป็นข้ออธิบายว่าด้วย ‘ความจริง’ (Truth) โดยปราศจากความเชื่อและความรู้สึก (Baggage) ทางอภิปรัชญา

เมื่อจะสนับสนุนเพียซ (Peirce) Dewey จึงสนับสนุนแนวคิดที่ว่า ความรู้คือภาวะแห่งอิทธิภาพของมนุษย์ (A state of the human organism) ซึ่งประกอบด้วยรูปแบบแห่งความคิดทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่รู้กันว่า ความเคยชินของพฤติกรรม (Habits of behaviour) ที่ได้พิสูจน์ความสำเร็จในการกระทำ อย่างไรก็ตาม เมื่อพฤติกรรมอันเคยชินถูกขัดขวางโดยประสบการณ์ใหม่หรือประสบการณ์ที่ไม่ได้คาดหวังไว้ อินทรีย์ภาพ (Organism) จะต้องเข้าไปทำหน้าที่ให้เหตุผล หรือ ‘การทำความเข้าใจ’ (Intellection) Dewey ได้อธิบายภาวะอันไม่เหมือนกันห้าอย่างซึ่งว่าด้วยกระบวนการให้เหตุผลไว้

ประการแรก เมื่อรูปแบบ (Patterns) แห่งการกระทำเชิงนิสัยของอินทรีย์ภาพถูกขัดขวาง ถึงจะเป็นอย่างนั้นก็ตามมันก็จะยังคงทำหน้าที่เพื่อจะวิเคราะห์สถานการณ์นั้นต่อไป มันจะต้องเริ่มกระบวนการว่าด้วย ‘การทำความเข้าใจ’ (Intellection) เพราะหลักว่าด้วยการกระทำของมัน (ความเชื่อ) ได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามันล้มเหลว ต่อมาขั้นที่สองจะต้องแยกปัจจัยสำคัญอันเกี่ยวกับสถานการณ์นั้นออกเพื่อที่จะทำให้มันเป็นแบบอย่างของวิธีแก้ไขปัญหา ขั้นต่อไปจะเกี่ยวข้องกับ ‘การสร้างสมมติฐาน’ (Hypothesis construction) การใช้จินตนาการเชิงสร้างสรรค์เพื่อแสดงคำตอบที่เป็นไปได้ ขั้นที่สี่ที่ Dewey แสดงไว้ก็คือ การใช้เหตุผลเพื่อวิเคราะห์และจัดสมมติฐานทางเลือกให้เป็นระบบ (Alternative hypotheses) ประเด็นนี้ประกอบด้วยพิจารณาประสบการณ์ทั้งหลายที่แตกต่างกัน (ซึ่ง) สมมติฐานแต่ละอันอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดจริงๆ ก็ได้ ประการสุดท้าย ‘การทดสอบหรือการทดลอง’ คือ กระบวนการจัดสมมติฐานออกไป เพราะมันได้รับการทดลองเรียบร้อยแล้วในสนามของประสบการณ์

ผลสุดท้ายของกระบวนการนี้คือ การแก้ปัญหาได้อย่างสำเร็จ พร้อมกับการยอมรับสมมติฐานใหม่ที่ใช้ได้ ประเด็นนี้ทำให้เขากลายเป็นผู้มีชื่อเสียงว่า ‘ความจริง (True) คือสิ่งซึ่งใช้ได้’ (The true is that which works) เรามีหลักฐานในการยืนยันสมมติฐานนั้นถ้าหากว่ามันใช้ได้ ในทัศนะของ Dewey การยืนยันเกี่ยวกับสมมติฐานนั้น ว่า ‘สอดคล้องกับความเป็นจริง’ (Corresponding to reality) มากไปกว่านี้ ก็คือ การยืนยันทาง ‘อภิปรัชญา’ (Metaphysical claim) ซึ่งไม่ได้เพิ่มอะไรเลย ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เรารู้แล้วหรือจะเป็นสิ่งที่เราสามารถทำไปพร้อมสมมติฐานนั้น

Dewey ประสงค์ที่จะขยายกลยุทธ์เชิงเครื่องมือ (Instrumental approach) ให้ข้ามทฤษฎีว่าด้วยความรู้และเข้าไปสู่จริยศาสตร์ การศึกษา และทฤษฎีสังคม (Social theory) สังคมทั้งหลายก็เหมือนกับปัจเจกชนหลายคนย่อมถูกอธิบายด้วยรูปแบบเชิงนิสัยอันว่าด้วยการกระทำ เมื่อรูปแบบเช่นนั้นหยุดทำงานมันจะต้องได้รับการแก้ไขในขั้นทั้งห้าดังที่ได้เอ่ยไว้แล้ว สำหรับ Dewey สิ่งที่ดี (Good) ทางจริยศาสตร์ก็คือ ‘(A unified orderly release in action)’ การกระทำอย่างเป็นอิสระมีระเบียบเป็นเอกภาพ ในด้านความตึงเครียดอันขัดแย้งและแรงกระตุ้นที่เกิดจากความขัดแย้งทางศีลธรรม ความดี (The good) ก็เหมือนกับความจริง (True) คือสิ่งที่สามารถใช้ได้อย่างแท้จริง

อุปกรณ์นิยม (Instrumentalism) ของ Dewey มีบางอย่างที่เหมือนกับงานของไฮเดกเกอร์ว่าด้วยอัตถิภาวะนิยม ซึ่งความเกี่ยวเนื่องนี้ Richard Rorty นักปรัชญาร่วมสมัยได้ค้นหาเชิงลึก ทั้งดิไวส์และไฮเดกเกอร์ ปฏิเสธจุดเน้นทางปรัชญาที่มีอิทธิพลเกี่ยวกับคน (Subject) ในฐานะเป็นผู้ดูที่โดดเดี่ยว (Isolated spectator) ในโลกภายนอก สนับสนุนภาวะ (a being) ซึ่งมีอยู่ในสิ่งแวดล้อม ซึ่งมันจะต้องครอบครอง (Manipulate) ปรับ (Adapt) และควบคุม (Control) อินทรีย์ภาพนั้น ไม่ใช่อะไรอื่นมากไปกว่า ‘องค์กรแห่งระบบวัตถุในกาลาวาศ’ (the organization of a material system in space-time) พร้อมกับลักษณะและความสามารถของมัน (ทางจิตวิทยา ทางสังคมและทางจริยศาสตร์ ฯลฯ) ‘การอุปถัมภ์ การพัฒนาและการอันตรายของสิ่งเหล่านั้น’ ทั้งหมดถูกกำหนดโดยการเปลี่ยนแปลงในองค์กรเช่นนั้น’ เห็นได้ชัดเจนว่า งานของ Dewey จัดอยู่ในประเภทกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์แห่งยุคใหม่และเป็นตัวแทนแห่งความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะอธิบายความหมายทางปรัชญาของขอบข่ายนั้น (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 135-136)

ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาประสบการณ์นิยม

ปรัชญาประสบการณ์นิยมนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นปรัชญาที่พัฒนาขึ้นมาจากระบบชีวิตของคนอเมริกันอย่างมาก แนวคิดทางการศึกษาของอเมริกันจึงสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญากลุ่มนี้ค่อนข้างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของปรัชญานี้ที่เน้นที่การให้การศึกษา เพื่อส่งเสริมให้คนรู้จักคิด คิดเป็น เพื่อที่เขาจะได้รู้จักปรับตัว (Adjust) ให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นปรัชญาที่สำคัญอันหนึ่งของการศึกษาในสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้แล้วโรงเรียนควรสร้างเสริมประสบการณ์ให้กับเด็กในลักษณะที่เขาจะไปได้ทางชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข เช่น การให้นักเรียนมีสุขภาพดี มีทักษะทางอาชีพ มีความสามารถในการแก้ปัญหา เตรียมตัวเพื่อครอบครัวยุคใหม่ รู้จักใช้เวลาว่างและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย เป็นต้น หลักสูตรก็จะต้องเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เน้นตัวเด็กและสังคมพร้อมกันไป ส่งเสริมและฝึกฝนประชาธิปไตยและพัฒนาทักษะต่างๆ อย่างพร้อมมูล การเรียนการสอนก็ควรจะเป็นประชาธิปไตยด้วยการเปิดโอกาสให้เด็กได้มีโอกาสฝึกฝนแก้ปัญหาด้วยตนเอง ครูเป็นแต่เพียงผู้อำนวยความสะดวกหรือผู้คอยให้คำแนะนำเท่านั้นเป็นสำคัญ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 48-49)

นักปรัชญาการศึกษาของปรัชญาอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมมีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งความมีตัวตนอยู่จริง” (The World of Existing) และมีแนวคิดที่ว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “สิ่งที่มนุษย์แต่ละคนเลือกกำหนดขึ้นมา” (Truth as existential choice) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มอัตถิภาวนิยมคือ “จริยธรรมเป็นเสรีภาพของแต่ละคนที่จะเลือกปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ” แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพคือ “สุนทรียะไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามจารีตของสังคม แต่เป็นเรื่องที่แต่ละคนจะสร้างขึ้น” (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ

1. โสเรน เคียร์เคการ์ด (Søren Kierkegaard, 1813-1855)

Kierkegaard เป็นนักปรัชญาชาวเดนมาร์ก สืบตามดูโลกที่เมืองโคเปนเฮเกน (Copenhagen) (เขา) มักจะถูกพิจารณาว่าเป็นบิดาของแนวคิดอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) (เช่น ซาร์ต (Sartre) ในบรรดาลูกเจ็ดคน เขาเป็นคนหนุ่มที่สุด ลูกอีกห้าคนพร้อมกับมารดาได้ตายแล้วเมื่อเวลาที่เขาอายุได้ยี่สิบเอ็ดปี ตัวเขาเองก็มีชีวิตเพียงแค่วัยสิบสองปีเท่านั้น งานแรกเริ่มของเขาคือ On the Concept of Irony ได้แสดงให้เห็นข้อวิพากษ์ที่เจนจัดต่อปรัชญาของเฮเกล ในขณะที่งานชิ้นต่อมาของเขาได้แสดงให้เห็นการวิพากษ์อันยืนยงต่อศาสนจักรของรัฐ (State church) ซึ่งเขามองว่าไม่น่าเชื่อถือกับความเชื่อทางคริสเตียนของเขาเอง

งานของ Kierkegaard นำจุดเด่นทางด้านภววิทยา (Ontological prominence) มาสู่ปัจเจกภาวะของคาทิเซียน (Cartesian Individual) อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป่าพันธุ์ (Species) หรือ สิ่งทั้งหมด (Whole) อย่างที่ได้เห็นแล้วในงานของสปิโนซา (Spinoza) เฮเกล (Hegel) และมาร์กซ์ (Marx) ซึ่งพวกเขามองว่า ปัจเจกภาวะ (Individual) ไม่มากนักน้อยมีความไม่สอดคล้องกัน (Irrelevance) เคียร์เคการ์ดให้เหตุผลแย้งแนวความคิดนี้ว่า ‘แต่ละยุค (ยุค) มีภาวะเสื่อมทางศีลธรรมเป็นของตนเอง (ภาวะเสื่อมทางศีลธรรม) ของเราบางทีก็เป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี (pleasure) หรือ ความหลงระเห็จ (indulgence) หรือการลุ่มหลงในโลภีย (sensuality) แต่ค่อนข้างจะเป็นการไม่เคารพต่อเทพนิมอันไร้สาระสำหรับปัจเจกชน’ (Each age has its characteristic depravity, Ours is perhaps not pleasure or indulgence or sensuality, but rather a dissolute pantheistic contempt for individual man) อย่างไรก็ตาม เคียร์เคการ์ดไม่ใช่สิ่งใดอื่นแต่เป็นคาร์ทิเซียน (Cartesian) ในทุกลักษณะคำคม (Epigram) อันขึ้นชื่อของเขาเองอาจจะสรุปงานของเขาได้ดีที่สุดที่ว่า ข้อสรุปว่าด้วยความอยาก (Passion) เป็นสิ่งที่สามารถเชื่อถือได้เพียงสิ่งเดียว และสิ่งที่ยุคของเราขาดหายนั้นไม่ใช่การไม่มีความไตร่ตรอง (reflection) แต่เป็น ความอยาก (Passion) (‘the conclusion of passion are the only reliable one’ ‘what our age lacks is not reflection but passion’)

สำหรับ Kierkegaard ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความคิดทั้งหมดนั้นได้ถูกครอบครองไว้ก่อนแล้วด้วยความห่วงใยอันไม่ถูกต้อง ตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมา ปรัชญาได้ใส่ใจกับแบบทางอภิปรัชญาแบบสถาปัตยกรรม (Architectonic metaphysical schemes) ยกยอเหตุผล หรือประสบการณ์ เพื่อที่จะรู้และเข้าใจโลก แต่ว่าไม่มีเลยที่ระบบเหล่านี้จะพิจารณาเงื่อนไขของมนุษย์อันเป็นพื้นฐาน เราจึงเผชิญกับความจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจทุกหนทุกแห่ง ทางเลือก (choice) คือจุดเริ่มต้นของเรา มิตรภาพอันมั่นคง และภาระอันหนักอึ้งในวารสารของเขา เคียร์เคการ์ดตำหนิว่า ‘สิ่งที่ฉันไม่มีจริงๆ ก็คือความชัดเจนในใจของฉันว่าฉันต้องทำอะไร ไม่ใช่ฉันต้องรู้อะไร... เรื่องก็คือต้องหาความจริงซึ่งจริงสำหรับฉัน หาแนวคิดซึ่งฉันสามารถมีชีวิตอยู่และตายเพื่อสิ่งนั้นได้’ (What I really lack is to be clear in my mind what I am to do, not what I am to know...the things is to find a truth which is true for me, to find the idea for which I can live and die) นี่คือนัยสำคัญที่มีอยู่ในแนวคิดอัตถิภาวะนิยมทั้งหมด และหัวใจสำคัญนี้แหละทำให้เคียร์เคการ์ดเป็น ‘นักอัตถิภาวะนิยมคนแรก’ (the first existentialist) ถึงแม้ว่าเขาเองไม่ได้ตระหนักถึงเครื่องหมายนั้นเลย

คำตอบนั้น คือ ความเชื่อทางศาสนา ซึ่ง Kierkegaard ทำให้เจ้านายของความอยาก (a master of passion) ไม่ใช่เหตุผล เหตุผลสามารถทำให้ความเชื่อ (faith) ผูกมัด แต่เอาไปตัดสินความเชื่อไม่ได้ (never justify it) เพราะว่า ถึงแม้จะมีคนอยากจะทำบุญความมีอยู่ของพระเจ้าทางเหตุผล อย่างเช่นการพิสูจน์ของ Anselm หรือ Aquinas ถึงกระนั้นก็ตาม คงไม่มีอะไรเลยที่จะต้องทำกับความเชื่อในพระเจ้า (God) คนเราต้องเลือกที่จะเชื่อในพระเจ้าอย่างหลงใหลและเป็นส่วนตัว ไม่ใช่เป็นเพียงการฝึกฝนทางความรู้

(Intellectual exercise) ความเชื่อที่แท้จริงมีพลังมาจากภายในของมัน ในฐานะเป็น ‘การก้าวกระโดดแห่งศรัทธา’ (leap of faith) (การมีใจเชื่อ ผู้แปล) โดยไม่ต้องมีการแนะนำทางเหตุผลซึ่งจะทำให้เรามั่นใจว่าสิ่งที่เรากำลังทำอยู่นั้น ‘ถูกต้อง’ (right) หรือ ‘จริง’ (true) เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด ความมั่นใจเช่นนั้น Kierkegaard ยืนยันว่าจะไม่มีความต้องการพิสูจน์ศรัทธาว่า การมีอยู่ของพระเจ้า (God’s existence) เป็นเพียงเรื่องของสามัญสำนึกหรือการขบคิดทางเหตุผล

งานชิ้นต่อมาของ Kierkegaard ก็วิจารณ์ (โจมตี) Institutions of the Christian church บ่อยๆ ซึ่งเขายืนยันว่า เป็นปฏิบัติเชิงอเทวอย่างมากกับคริสเตียน การปฏิบัติตามวิถีชีวิตเข้าโบสถ์ของชาวคริสต์ การปฏิบัติตามหลักศีลนักบวช การสาธยายคัมภีร์และอื่นๆ ไม่มีอะไรที่จะต้องทำเกี่ยวกับชีวิตทางศาสนาเลย ถ้าหากมันไม่เกี่ยวข้องกับการเผชิญหน้ากับพระเจ้า (divine) ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและทางตรง

ในบั้นปลายชีวิต ชื่อเสียงของ Kierkegaard ได้พบกับมรสุมอย่างรุนแรงทั้งจากความขัดแย้งของเขากับศาสนจักร (Church) และทั้งจากความอาฆาตของสาธารณชนกับสื่อ ถึงกระนั้นก็ตาม เขาก็มีความสุขกับชื่อเสียงในวินาทีที่ไม่ใช่เพียงเป็นผู้นำทางด้านขบวนการอัตถิภาวะนิยมที่มีอิทธิพล แต่ว่าเป็นผู้เขียนเรียงความที่เจ๋งจัด (a masterful essayist) ด้วยมีรูปแบบการเขียนแบบชักชวนที่ยิ่งใหญ่ (great persuasive style) (พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 150-151)

2. มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger, 1889-1976)

Heidegger เป็นนักอัตถิภาวะนิยมชาวเยอรมัน ถือกำเนิดในเมือง Messkirch, Baden หลังจากเรียนจบเทววิทยาและต่อมาจบปรัชญา Heidegger ก็เข้าไปเรียนต่อกับ ฮุสเซอร์ล (Husserl) ผู้ซึ่งเขาอุทิศงานเขียนหลักที่ชื่อว่า Being and Time ให้ที่มหาวิทยาลัยไฟรบวร์ก (University of Freiburg) เขาได้สร้างปรากฏการณ์วิทยาเชิง อัตถิภาวะนิยมขึ้นภายใต้อิทธิพลงานของทั้งนิทเช่ (Nietzsche) และคีร์เคการ์ด (Kierkegaard) Heidegger สรรเสริญฮิตเลอร์ (Hitler) อย่างออกหน้าออกตาในสุนทรพจน์ (speech) ปีค.ศ. 1930 การกระทำนั้นทำให้เขาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางและทำอาชีพของเขาให้มีอันตรายอย่างยาวนาน สิ่งนั้นถูกทำให้คิดได้อย่างทั่วไปว่า อย่างน้อยที่สุด เขาคือผู้มีความเห็นใจแนวคิดสังคมนิยมแห่งชาติ ถึงแม้จะไม่ใช่นักสนับสนุนโดยสมบูรณ์ หลังจากสงคราม เขายืนยันว่า มันคือการทดลองทางสังคมขนาดใหญ่ซึ่งเกิดความผิดพลาดอย่างรุนแรง

โชคคือว่า ผลงานทางปรัชญาของเขาไม่ได้มีความโน้มเอียงไปทางการเมืองและได้ทำให้มีอิทธิพลอย่างสูง ไม่ว่าจะดีขึ้นหรือเลวลง ไฮเดกเกอร์มองประวัติศาสตร์ของปรัชญาว่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามที่ผิด ไฮเดกเกอร์วิจารณ์เริ่มตั้งแต่เพลโตเป็นต้นมาว่า นักปรัชญาทั้งหลายกำลังถามคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ว่า นั่นคืออะไร และสิ่งที่พวกเขาสามารถรู้ได้ นั่นคืออะไร สำหรับ Heidegger แล้ว ปัญหาเหล่านี้คาดคะเนมากเกินไป เห็นได้ชัดว่า ปัญหาเหล่านี้คาดคะเนจำนวนของทวินิยมไว้ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นของพวกคาร์ทีเซียน (Cartesian) และโลกภายนอก Heidegger ก็เหมือนนิทเช่ (Nietzsche) ที่ไม่ยอมรับการแบ่งแยกปฏิเสธข้ออธิบายว่าด้วยโลกในฐานะเป็นสิ่งภายนอกต่อผู้เห็นที่มีสำนึก (conscious spectator) บางคน

ในขอบเขตของทวินิยมเช่นนั้น Heidegger เน้นปัญหาว่า ‘อะไรคือการมีอยู่?’ (What is being?) การถามว่า อะไรมีอยู่ นั่น เขาหมายเอาว่า ก่อนที่เราสามารถจะตั้งคำถามเกี่ยวกับประเภทของสิ่งของซึ่งอาจจะถูกพูดที่จะมีอะไร ประการแรก เราต้องมองและพิจารณาในประเด็นที่เป็นก่อนประสบการณ์ (a priori) อะไรคือสิ่งที่เราจะบอกว่า สิ่งนั้น ‘เป็น’ ปัญหานั้นพบว่ามีที่มาจากคำถามทั้งหมดทางปรัชญาพื้นฐานเป็นส่วนมาก ทำไมจึงมีบางสิ่งบางอย่างอยู่มากกว่าที่จะไม่มีอะไร? นักปรัชญาน้อยนักจะได้เคยตอบคำถามนี้ แน่แน่นอนว่าสำหรับไฮเดกเกอร์แล้วคำตอบนั้นเป็นสิ่งสำคัญก่อนคำถามทางปรัชญาอื่นใดที่สามารถจะเข้าไปจัดการ

สำหรับ Heidegger คำถามว่า ‘อะไรคือ การมีอยู่?’ (what is being?) โดยทั่วไปสามารถย่อลงไปสู่ การพิจารณาว่า ประเภทของการมีอยู่ (ภาวะ) (being) ไหนคนเราจึงเป็นเราได้ เขาตั้งใจที่จะให้ชื่อ Being ไม่ชัดเจนด้วยคำว่า Dasein หมายถึง การมีอยู่ตรงนั้น (being there) การมีอยู่ตรงนั้น (Being there) เขาอยากให้เป็นตัวแสดงสิ่งที่เราโดยทั่วไปอาจจะเรียกว่า ตัวมนุษย์ (the human subject) แต่แน่นอนว่า Heidegger ปฏิเสธความแตกต่างระหว่างผู้กระทำกับสิ่งที่ถูกกระทำ (subject-object) ในทัศนะของเขา ‘การมีอยู่ตรงนั้น’ (being-there) คือทัศนะ (perspective) เมื่อมันเกิดขึ้น มันก็คือศูนย์กลางของการกระทำที่ ขยายผ่านกาลเวลา

ในปรากฏการณ์วิทยาของไฮเดกเกอร์ การรับรู้วัตถุครั้งแรกของดาไซน (Dasein) ไม่ประกอบด้วย วัตถุสิ่งของที่ชัดเจนและเป็นอิสระอันจะถูกกำหนด วิเคราะห์และจัดประเภทได้ แต่ค่อนข้างจะเป็นว่า การรับรู้ วัตถุครั้งแรกของดาไซน (Dasein) เป็นแค่เครื่องมือ ไม่ว่ามันจะมีประโยชน์ ไม่ว่าจะทำอะไร ที่สามารถจะทำ ร่วมกับมันหรือไม่ก็ตาม และถ้ามันเป็นอย่างนั้น อะไรล่ะ? การที่ดาไซนรับรู้ตัวมันเอง คืออะไรล่ะ? Heidegger ยืนยันว่า สิ่งที่เป็นคุณลักษณะของดาไซน ในฐานะที่เป็นสิ่งชั่วคราว เป็นปรากฏการณ์อันเกี่ยวกับการสำนึกรู้ตนเอง ก็คือสิ่งที่มันรู้ชะตากรรมของตัวมันเอง ดาไซนรู้ว่า มันเป็นสิ่งมีขอบเขตและไม่ยั่งยืน สิ่งนี้ก่อให้เกิดสิ่งที่เขาเรียกว่า ความทุกข์ (angst) หรือความกลัว (dread) Heidegger ยืนยันว่า มันมีอยู่ เฉพาะในการตระหนักรู้ความตายของตัวเราเองที่สมบูรณ์และแน่นอนที่ว่า ชีวิตสามารถจะมีความหมายที่ ชัดเจนบางอย่างได้ เมื่อเข้าใจได้ถูกต้อง การตระหนักรู้ตนเองจะนำไปสู่ความจริงของชีวิตที่สร้างขึ้นจากความ ไม่มีอะไร (authenticity of a life created out of nothing) แม้ว่าจะเผชิญกับความกลัว โดยมุ่งไปที่ เป้าหมายอันแน่วแน่ของตัวเองเท่านั้น

ดังนั้น เมื่อว่าตามทัศนะของ Heidegger ปัญหาเกี่ยวกับที่ว่า ทำไมจึงมีบางสิ่งบางอย่างมากกว่าที่จะ ไม่มีอะไรเลยก็กลับมาสู่ทางเลือกอันเนื่องด้วย ‘การมีอยู่ตรงนั้น’ (being-there) อีก ดาไซนเลือกที่จะสร้าง บางสิ่งบางอย่างจากความไม่มีอะไรประมาณนั้น ไฮเดกเกอร์มองว่า ถ้าปราศจากดาไซน คงจะไม่มีอะไร เนื่องด้วยภาษาที่ไม่ชัดเจนและบ่อยครั้งก็เกี่ยวกับมันที่มันยังไม่นิยาม ซึ่ง Heidegger ใช้ มันจึงไม่ชัดเจน ว่า ข้ออธิบาย (thesis) นั้นเป็นอย่างนั้นจริงๆที่ว่า ถ้าปราศจากการสำนึกรู้ตนเอง ก็จะไม่มีการตระหนักรู้ ถึงการมีอยู่ของสิ่งใดๆ เลย นั่นไม่ใช่ประเด็นที่ Heidegger อยากจะใช้ เพราะว่า มันอาจจะแสดงให้เห็นว่า การ ปฏิเสธความแตกต่างเรื่องจิต โลก (mind-world) ก่อนหน้านั้นของเขาได้ถูกยอมรับมาตลอด อย่างไรก็ดี มันยัง ไม่ชัดเจนว่า มันยังมีความหมายอื่นไหมที่เราสามารถจะรู้ได้เกี่ยวกับข้อเสนอของไฮเดกเกอร์ (พระ มหาวรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 155-156)

3. ฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre, 1905-1980)

Sartre เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสและเป็นโฆษกหลักให้กับขบวนการอัตถิภาวนิยมในฝรั่งเศสหลัง สงคราม งานชิ้นสำคัญที่สุดของ Sartre คือ Being and Nothingness เป็นหนังสือคุณอย่างมากกับคน (งานของนักปรัชญาสายอัตถิภาวนิยมก่อนหน้านี้มีส่วนทำให้ Sartre ผลิตงานชิ้นนี้สำเร็จ) หลายคนผู้ซึ่งมีอยู่ ก่อนหน้าของเขา สำคัญๆ เช่น เคียร์เกการ์ด (Kierkegaard) และมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) อย่างไรก็ดี ปรัชญาของ Sartre มีความชัดเจนและมีพลังที่สามารถครอบคลุมจิตวิญญาณ (spirit) แห่งช่วงเวลาของเขาในวิถีทางอันมีกำลังมากกว่าบรรพบุรุษอัตถิภาวนิยมของเขาหรือนักคิดร่วมสมัยชาวอัตถิภาวนิยมของเขา เช่น กามูส (Camus) แมร์โล ปองตี (Merleau-Ponty) และซีโมน เด โบว์บัว (Simone de Beauvoir)

ใจความสำคัญของปรัชญาสายอัตถิภาวนิยมทั้งหมดคือ ข้อยืนยัน (claim) ที่ว่า ‘อัตถิภาวะมีอยู่ก่อน สรรตถะ’ (existence precedes essence) การบอกว่าอัตถิภาวะมีอยู่ก่อนสรรพสิ่งนี้ Sartre ตั้งใจจะใช้สื่อ

ทัศนะที่ว่า คนมีอยู่ก่อนโดยที่ยังไม่มีเป้าหมายหรือความหมายใด มองเห็นตัวเองอยู่ในโลกและหลังจากนั้นเท่านั้นแหละ จึงนิยามความหมายให้กับชีวิตของเขาในฐานะเป็นการสนองตอบต่อประสบการณ์

มันก็คือการให้เหตุผลอีกข้างหนึ่งซึ่งอริสโตเติลนำเสนอไว้ในจริยศาสตร์ ที่ว่า คนเราถูกสร้างให้ทำเป้าประสงค์หรือเป้าหมายบางอย่างให้สมบูรณ์ และการใช้ชีวิตให้บริบูรณ์นั้นก็ประกอบด้วยภาระเสี่ยงกระแสนเพื่อไปสู่เป้าหมายนั้น ตรงกันข้าม ชาร์ลส์ให้เหตุผลว่า ตั้งแต่ที่ไม่มีพระเจ้า (God) หรือผู้ออกแบบ (designer) ที่จะให้เป้าหมายกับคนเรา มันจึงเป็นเรื่องที่ปัจเจกบุคคลจะเลือกชีวิตที่เขาคิดว่าดีที่สุด

อย่างไรก็ดี การให้เหตุผล (argument) อันลุ่มลึกของ Sartre ไม่อาศัยการที่เขาไม่เชื่อพระเจ้า (atheism) เพื่อพิสูจน์ข้ออ้าง (premise) ทางอัตถิภาวะเลย เพราะว่า ตามทัศนะของ Sartre แม้แต่ความเชื่อในพระเจ้าเป็นเพียงทางเลือกส่วนตัว กล่าวคือ มันเป็นชีวิตและเป้าหมายที่ชีวิตได้เลือกแล้ว ความเชื่อในเทพเจ้านั้น (deity) ไม่เคยสามารถถูกบังคับให้กับคนเราเลย ถ้าหากว่า คนเราต้องมีตวามพิเศษของอับราฮัม (vision of Abraham) มันก็ยังเป็นเรื่องที่ปัจเจกบุคคลจะต้องแปลความการมองเห็นเหล่านั้น (visions) (ว่าเป็น) เสียงของเทพเจ้าหรือการหลอนของคนวิกลจริต? ปัจเจกบุคคลเท่านั้นสามารถจะทำการแปลความได้ ไม่ใช่พระเจ้า

จริงแล้ว ปรัชญาของ Sartre เป็นหลักการที่กว้างที่ว่า คนเราไม่เคยถูกบังคับ เขาต้องเผชิญกับทางเลือกทุกหนแห่ง ถึงแม้ว่า คนเราจะถูกจองจำหรือถูกเอาปิ่นจี้หัวของเขา ชาร์ลส์ให้เหตุผลว่า เขามีทางเลือกที่ว่า จะยอมตามหรือขัดขืน ผลลัพธ์ไม่ได้ทำให้คนเราพ้นไปจากการทำการเลือกนั้นได้

Sartre ตระหนักว่า เสรีภาพอันสุดโต่งนี้ (radical freedom) ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มีน้ำหนักเรารับผิดชอบต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เราทำ ในแนวคิดอัตถิภาวนิยมของ Sartre คนเราไม่สามารถอ้างเหตุผลแก่ตัวหรือถ่วงความรับผิดชอบต่อเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ (a divine being) หรือธรรมชาติของคน (human nature) การจะเป็นอย่างนั้นได้อาจจะทำให้เกิดการหลอกตัวเอง (self-deception) หรือเจตนาไม่บริสุทธิ์ (bad-faith) การทำอย่างนี้จะทำให้เกิดสามสิ่งเกี่ยวกับภาวะที่มีอยู่กับตัวของปัจเจกบุคคล หนึ่ง ความทุกข์ทรมาน (anguish) เกิดจากการตระหนักรู้ถึงน้ำหนักแห่งความรับผิดชอบที่แต่ละคนมี ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราทำจะมีผลกระทบไม่ใช่เพียงตัวของพวกเขาเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบกับทางเลือกและการกระทำของพวกเขาซึ่งเราทำให้เป็นตัวอย่างกับคนที่เหลือ Sartre ยืนยันว่า ความรับผิดชอบเช่นนั้นเป็นผลลัพธ์ของข้อเท็จจริงที่ว่า เราให้นิยามความหมายของชีวิตกับตัวเราเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นอยู่ในการกระทำของเรา เมื่อเราสร้างทางเลือก มันไม่ได้เป็นเพียงความชอบส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังเป็นแถลงการณ์ต่อโลกว่า นี่คือนิยามชีวิตที่เราจะนำไปปฏิบัติประการที่สองคือ ‘การละทิ้ง’ (abandonment) พวกอัตถิภาวนิยมมองสิ่งนี้เป็นเรื่องอับอายขายหน้า (extremely embarrassing) ที่ว่า พระเจ้าไม่มีอยู่ (God does not exist) เพราะมันจะมีความหมายว่า พวกเราถูกทอดทิ้งไว้อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่มีใครช่วยเหลือหรือคำแนะนำในเรื่องทางศีลธรรม อันที่จริง เราต้องสร้างให้มันเกิดขึ้นเมื่อเราต้องเดินต่อไป ประการที่สาม มันมีความสิ้นหวัง (despair) โดยความสิ้นหวังนี้ Sartre หมายถึงว่า เราต้องทำโดยไม่หวัง (act without hope) เอาสัญชาตญาณ (instinct) นำเพื่อที่จะเชื่อว่าสรรพสิ่งจะปรากฏออกมาดีที่สุด ไม่มีพรหมลิขิต เราแต่ละคนต้องพึ่งเฉพาะสิ่งที่เราสามารถรู้ได้จากการกระทำของเราเองทำให้เกิดผลเท่านั้น

ผลที่เกิดจากแนวคิดอัตถิภาวนิยมของ Sartre ทำให้เกิดความยุ่งยากอย่างเห็นได้ชัด แต่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เราถูกสาปให้มีเสรีภาพ (We are condemned to be free.) แต่ว่า นี่ไม่ควรเป็นสาเหตุทำให้เกิดแนวคิดทุกขนิยมใดๆ (pessimism) อย่างที่ผู้ให้ร้าย (detractors) ของเขามักจะกล่าวหาปรัชญาของเขา ชาร์ลส์บอกเราว่า แนวคิดอัตถิภาวนิยมแสดงความร้ายกาจแห่งสุนิยม (Existentialism exhibits a sternness of optimism) สารัตถะของสุนิยมนั้นก็คือนั่น ‘ชะตาของมนุษย์ถูกใส่ไว้ภายในตัวของมนุษย์แล้ว’

(the destiny of man is placed within himself) (พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แพล PHILIP STOKES เขียน, 100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา, 2558, หน้า 157)

ปรัชญาการศึกษาของปรัชญาอัตถิภาวนิยม

การศึกษาตามแนวของอัตถิภาวนิยม ก็คือการส่งเสริมมนุษย์แต่ละคนให้เขารู้จักที่จะพิจารณาแล้ว ตัดสินสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของเขาอย่างแท้จริงด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระ เลือกสรรคุณธรรมค่านิยมได้อย่างเสรี รู้จักและรับผิดชอบต่อตัวเองต่อข้อผูกพันต่างๆ ที่ตนเองมีอยู่ เนื้อหาที่เรียนควรจะเน้นด้านมนุษยศาสตร์แต่ไม่เน้นเนื้อหาหนัก เป็นแต่เพียงเครื่องมือเพื่อบรรลุจุดหมายเท่านั้น ควรเป็นหลักสูตรของกิจกรรมจริงๆ นักเรียนวางแผนตามความสนใจ เด็กมีอิสระเต็มที่ที่จะเรียนคนเดียวหรือเรียนเป็นกลุ่ม เนื้อหาควรจะเป็นความจำเป็นเดี่ยวนั้นมากกว่าข้อมูลประวัติศาสตร์ วิธีการเรียนการสอนจะต้องเป็นประชาธิปไตย ครูและนักเรียนมีสิทธิเท่ากัน ไม่มีการบังคับหรือบงบอกให้ไปแนวใดแนวหนึ่ง (Nondirective) การเตรียมการสอนที่ตายตัวชัดเจนไม่จำเป็นเพราะเท่ากับครูกำหนดให้เด็กแต่ละคนควรจะมีอิสระที่จะกำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการเรียนของเขาเอง (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 50-51)

ปรัชญาการศึกษาตะวันออก

สำหรับปรัชญาการศึกษาตะวันออก หมายถึง แนวคิดเชิงปรัชญาในดินแดนเอเชีย ซึ่งในอดีตอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่โบราณแบ่งกว้างๆ ได้สองแนว คือ ปรัชญาอินเดียและปรัชญาจีน (หรือเรียกว่า ปรัชญาแห่งแม่น้ำสินธุ/คงคา กับปรัชญาแห่งแม่น้ำฮวงโห/แยงซีเกียง)

ปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียทุกระบบล้วนได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวททั้งสิ้น หลังยุคพระเวท เราอาจแบ่งระบบปรัชญาต่างๆ ได้สองแนว คือ

1. แนวนาสติกะ (Heterodox) คือ แนวคิดที่มีลักษณะที่สอนตรงข้ามกับสิ่งที่พระเวทสอน มีสามแนวคิดสำคัญ คือ จารวาก (Carvaka) ปรัชญาเซน (Jainism) และพุทธปรัชญา (Buddhism) ซึ่งถือว่าได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยอ้อม เพราะได้สร้างปรัชญาขึ้นมาขัดแย้งกับพระเวท

2. แนวอัสติกะ (Orthodox) คือ แนวคิดที่ดำเนินตามและอธิบายเพิ่มเติมในสิ่งที่พระเวทสอน เชื่อเรื่องพระเจ้าหรือเชื่อเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ประกอบด้วยแนวปรัชญา 6 สำนัก ซึ่งถือว่าได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยตรง (สาขชยะ/Sankhya เวทานตะ/Vedanta โยคะ/Yoga มีมาสา/Mimamsa นยายะ/Nyaya ไวเศชิกะ/Vaiseshika)

มีการแบ่งปรัชญาอินเดียออกเป็นสองยุค คือ ปรัชญาอินเดียโบราณ (ขยายความหรือต่อต้านพระเวท) กับปรัชญาอินเดียร่วมสมัย (การผสมกับวัฒนธรรมตะวันตก) (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561) มีท่านผู้รู้ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะร่วมของปรัชญาอินเดีย สรุปได้ดังนี้

1. ปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิต ความคิดทางปรัชญามีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น

2. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เกิดจากความไม่พึงพอใจต่อสถานภาพความเป็นอยู่ของชีวิต ชีวิตนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ นักปราชญ์จึงพยายามแสวงหาวิธี หรือหนทางที่จะดับทุกข์นั้น

3. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ทั้งในลักษณะที่เป็นกฎแห่งจักรวาล กฎแห่งเหตุผล และกฎศีลธรรม

4. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า อวิชชา หรืออวิชชาเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์

5. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาโดยพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้ตรงตามความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์

6. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเห็นว่า การควบคุมตนเอง หรือการควบคุมจิตไม่ให้เป็นไปตามอำนาจแห่งตัณหา หรือกิเลส เป็นทางที่จะทำให้จิตไม่เศร้าหมอง เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง ย่อมสามารถบรรลุความสุขนิรันดร์ได้

7. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า ความหลุดพ้นเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไป และวิธีการก็อาจมีหลากหลาย (สุนทร ธีร รัชชี, *ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ*, 2537, หน้า 8)

ลักษณะของปรัชญาอินเดีย

ก. ความหมายของปรัชญาอินเดียร่วมสมัย

หลังสมัยสำนักปรัชญาต่างๆ แล้ว นักปรัชญาอินเดียก็ได้แต่จำของเก่า ไม่ได้คิดอะไรหรือพัฒนาอะไรมากนัก จนกระทั่งนักปรัชญาอินเดียได้ติดต่อสัมพันธ์กับวัฒนธรรมตะวันตก (แนวปรัชญาตะวันตก) ทำให้นักปรัชญาอินเดียที่ได้ศึกษาปรัชญาตะวันตกกลับมาทบทวนแนวคิดบรรพบุรุษของตน และปรารถนาที่จะรักษาอัตลักษณ์ของชาติตนไว้ จึงมีการพยายามศึกษาและเข้าใจปรัชญาอินเดียโบราณตามทฤษฎีของปรัชญาตะวันตก และพยายามเสริม/ประยุกต์วิธีการทางปรัชญาตะวันตกให้เข้ากับปรัชญาอินเดียโบราณ โดยมีนักปรัชญาสำคัญๆ ได้แก่ มหาตมะ คานธี รพินทรนาถฐากูร เป็นต้น

ข. ปรัชญาอินเดียโบราณกับปรัชญาอินเดียร่วมสมัย

1) ลักษณะที่เหมือนกัน

1.1) ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมีพื้นฐานจากปรัชญาอินเดียโบราณ และแบ่งกว้างๆ ได้สองแนวเหมือนปรัชญาอินเดียโบราณ ลักษณะปรัชญาอินเดียร่วมสมัย (สมัยใหม่) เป็นการนำแนวคิดของปรัชญาอินเดียโบราณมาสานกับแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาตะวันตก แนวคิดจึงออกมาเป็นลักษณะแบบสังเคราะห์และบูรณาการความคิดระหว่างปรัชญาอินเดียโบราณกับปรัชญาตะวันตก

1.2) ทั้งปรัชญาอินเดียร่วมสมัยและปรัชญาอินเดียโบราณมีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต กล่าวคือมุ่งเจาะประเด็นตอบปัญหาเกี่ยวกับชีวิต และเป็นแนวคิดที่มุ่งสู่การปฏิบัติได้จริงในชีวิต แนวความคิดจึงเป็นทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

2) ลักษณะที่ต่างกัน

2.1) ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยได้รับอิทธิพลจากปรัชญาตะวันตกทั้งด้านบวก (การนำวิธีการของปรัชญาตะวันตกมาใช้) และลบ (การปฏิเสธแนวทางของปรัชญาตะวันตกเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของปรัชญาอินเดียโบราณ) ในเชิงบูรณาการและสังเคราะห์ความคิด

2.2) ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมีลักษณะสัจนิยมและจิตนิยม ในขณะที่ปรัชญาอินเดียโบราณมีแนวคิดแบบปฏิเสธโลกและพรตนิยม ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยยอมรับโลกที่ปรากฏเป็นจริง (สัจนิยม) และยอมรับว่าโลกไม่ใช่แค่วัตถุ แต่ยังเป็นจิตด้วย (จิตนิยม)

2.3) ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมีทฤษฎีแบบสากลนิยมและจิตนิยม

2.4) ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมองสิ่งต่างๆ แบบสากล

2.5) ความคิดเรื่องเอกนิยมในสสารกับจิต ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมีลักษณะเป็นเอกเทวนิยมและเอกนิยม ซึ่งสามารถจัดความคิดแบบทวินิยม (จิตและสสารมีอยู่และเป็นอิสระต่อกัน) โดยสอนว่าความจริงมีหนึ่งเดียว

2.6) ความคิดเรื่องอาตมัมกับเทวภาพ ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยสอนว่าอาตมัม (Atman, Self) มีลักษณะเป็นพลวัต (มีพัฒนาการ) อาตมัมในปัจจุบันบุคคลมุ่งพัฒนานไปสู่สภาวะแห่งเทวภาพ (พรหม) ได้

2.7) ทฤษฎีวิวัฒนาการ ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยมีแนวคิดแบบวิวัฒนาการ มองมนุษย์ในแบบมีวิวัฒนาการ ถือว่าวิวัฒนาการสูงสุดของโลก

2.8) ความคิดเรื่องโมกษะ ปรัชญาอินเดียโบราณมองว่าโมกษะคือการหลุดพ้น สิ้นสุดการเกิดใหม่และเป็นนิรันดร์ ในขณะที่ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยคิดว่าโมกษะอันถือเป็นพัฒนาการสูงสุดของจิต

2.9) ทรรศนะต่อศาสนา ปรัชญาอินเดียโบราณมีบ่อเกิดจากศาสนา (นำความเชื่อมาอธิบาย) ปรัชญา กับศาสนาจึงไปด้วยกันในแบบแนวคิดนั้นศาสนานั้น (ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง)

2.10) แนวโน้มทางมนุษยนิยม ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยเน้นมองคุณค่าชีวิตมนุษย์มากกว่าสิ่งเหนือธรรมชาติ เน้นปัญหาของมนุษย์ในโลก ในขณะที่ปรัชญาอินเดียโบราณเน้นความคิดที่มุ่งสู่สิ่งเหนือธรรมชาติ (ธนิศรา ศรีน้อย, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

ที่มาของความรู้ในปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียหลายสำนักเช่น นैयाยะ กล่าวว่าความรู้ที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการบรรลุโมกษะซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด (summum bonum) ของมนุษย์ อีกทั้งประกอบกับท่าทีสงสัยที่นักปรัชญากลุ่มนาสติกะโดยเฉพาะพุทธปรัชญามีต่อพระเวท เป็นแรงผลักดันให้นักปรัชญาอินเดียสำนักต่างๆต้องพัฒนาทฤษฎีทางญาณวิทยาของตนขึ้นมาจนเกิดทฤษฎีที่เรียกว่า “ประมาณะวาตะ” ซึ่งว่าด้วยเครื่องมือแห่งการรับรู้ที่ถูกต้อง เนื้อหาส่วนใหญ่ในทฤษฎีนี้กล่าวถึงความรู้ที่ถูกต้องว่าสามารถได้มาได้อย่างไร ความรู้ที่ถูกต้อง(ประมาณ) ที่กล่าวถึงในปรัชญาอินเดียมีทั้งหมด 6 ประเภทได้แก่

1. ประจักษ์ (perception) หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการกระทบกันระหว่างวัตถุกับประสาทสัมผัส หรืออายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจรวมถึงความรู้โดยตรงที่ไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัส เช่น ความรู้จากทิพยจักขุ

2. อนุมาน (inference) หมายถึง ความรู้ภายหลัง คือความรู้ที่ตามมาจากรู้อื่น เช่น เมื่อเห็นควันไฟอยู่ในบ้าน เราสามารถอนุมานได้ว่าต้องมีไฟอยู่ในบ้าน ความรู้ที่ว่า“มีไฟอยู่ในบ้าน”เป็นสิ่งที่เราไม่ได้รับรู้โดยตรง แต่เรารู้ได้จากรู้อื่น คือ การเห็นควันไฟ

3. ศัพท์ะ (testimony) หมายถึง ความรู้จากตำราหรือคำบอกเล่าจากแหล่งที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น ความรู้จากคัมภีร์พระเวท ความรู้จากการบอกเล่าของฤๅษีหรือเทพ

4. อุปมาน (comparison) หมายถึง การเปรียบเทียบ เป็นความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ความคล้ายคลึงกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง เช่น เด็กที่ไม่เคยเห็นเสือ แต่รู้ว่าเสือนั้นมีลักษณะหลายๆอย่างเหมือนแมว และต่างจากแมวตรงที่ขนาด เมื่อเด็กคนนั้นได้พบกับสัตว์ตัวหนึ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายแมว แต่ขนาดใหญ่กว่า จึงรู้ว่าสัตว์ตัวนี้เองที่เรียกว่าเสือ

5. อรรถาปตติ (postulation) หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อข้อเท็จจริง(X)ชุดหนึ่งจะไม่สามารถเป็นไปได้หากปราศจากข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย(Y)อีกชุดหนึ่ง เราจึงต้องสร้างข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย (Y) ขึ้นมาเพื่อรองรับข้อเท็จจริง (X) ชุดแรกนั้น เช่น เรามีข้อเท็จจริง(X)ว่า “เพื่อนเราเป็นคนอ้วนแต่เขาไม่เคยรับประทานอาหารระหว่างวัน” ข้อเท็จจริง (X) ที่เรารับรู้มานี้มีความขัดแย้งกันอยู่ คือความอ้วนกับการไม่รับประทานอาหาร คนที่ไม่รับประทานอาหารไม่สามารถอ้วนได้ คนอ้วนนั้นต้องรับประทานอาหาร ข้อเท็จจริง (X) จะเป็นความจริงได้ต้องอาศัยข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย (Y) ที่ว่า “เพื่อนเราคนนี้ต้องรับประทานอาหารตอนกลางคืนอย่างแน่นอน” ข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย (Y) ที่ว่า “เพื่อนเราคนนี้ต้องรับประทานอาหารตอนกลางคืน” เป็นความรู้แบบอรรถาปตติที่เกิดขึ้นจากข้อเท็จจริง (X) ที่ฟังดูขัดแย้ง

6. อนุปลัทธิ (non-perception) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการไม่ปรากฏของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ปรากฏ เช่น เมื่อเรามองไปในชามอาหารที่ว่างเปล่า แล้วเราไม่พบอาหารอยู่เลยภายในชามใบ

นั่น ทำให้เราทราบว่าเป็นเช่นนั้นไม่มีอาหาร ความรู้ที่ว่าไม่มีอาหารอยู่ในชาม หรือ รู้ความไม่มีอยู่ของอาหารในชามใบนั้น เป็นความรู้ที่เรียกว่าอนุปัลลิติ

ปรัชญาอินเดียแต่ละสำนักจะให้ความหมาย คำจำกัดความ และมีการจัดกลุ่มของเครื่องมือและแหล่งความรู้เหล่านี้แตกต่างกันออกไป เช่น จารวากเชื่อว่าประจักษ์เป็นแหล่งความรู้เดียวที่สามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่มนุษย์ได้ พุทธปรัชญาและไวเศสิกะยอมรับเพียงประจักษ์และอนุมาน สางขะยอมรับประจักษ์ อนุมาน และศัพทะ นยายะยอมรับประจักษ์ อนุมาน ศัพทะ และอุปมานะ ปราภากร (อาจารย์รุ่นหลังของสำนักมีมามสา) ยอมรับประจักษ์ อนุมาน ศัพทะ อุปมานะ และอรรธปาตติ กุมาริล ภักฏะ (อาจารย์รุ่นหลังของสำนักมีมามสา) และอทไวยะเวทานตะ ต่างก็ยอมรับแหล่งความรู้ทั้งหก

การที่แต่ละสำนักยอมรับแหล่งของความรู้ที่ต่างกัน นั้นมิได้หมายความว่าปฏิเสธแหล่งความรู้ที่ไม่ได้กล่าวถึงเสมอไป หากแต่อาจจัดอยู่ในหมวดของแหล่งความรู้อย่างอื่นก็ได้ เช่น บางสำนักอาจกล่าวว่าอรรธปาตติแท้จริงแล้วก็คือการอนุมานอย่างหนึ่ง หรือบางสำนักอาจจะจัดอนุปัลลิติไปอยู่ในกลุ่มของประจักษ์ ขณะที่อีกสำนักไปจัดอยู่ในส่วนของอนุมาน เป็นต้น

นอกจากเรื่องของแหล่งที่มาของความรู้และเครื่องมือหาความรู้แล้วภายใต้ทฤษฎีประมาณะวาทะยังได้กล่าวถึง “ประมาณะ” (ความจริง , truth) ว่าด้วยเรื่องคำจำกัดความของความจริง (definition of truth) ต้นกำเนิดของความจริง (origin of truth) และการรับรู้ความจริง (cognition of truth) ทฤษฎี “อปรมา” (not-valid) ว่าด้วยชนิดของการรับรู้หรือความรู้ที่ไม่ถูกต้อง (ในที่นี้จะรวมไปถึงการรับรู้ที่ไม่ใช่ถูกและไม่ใช่ผิดด้วย เช่น ความสงสัย ที่ไม่สามารถบอกได้ว่าถูกหรือผิด) และ ทฤษฎี “ชยาตีวาทะ” (theory of error or false cognition) ว่าด้วยเรื่องของการรับรู้ที่ผิดพลาด (ปกรณ ศิวะพรประเสริฐ, *ปรัชญาอินเดีย Indian philosophy*, 2561)

ราชกฤษณ์

ราชกฤษณ์ มีชื่อเต็มว่า สรวะปัลลี ราชกฤษณ์ เกิดเมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2431 ในตระกูลพราหมณ์เตลูกู ที่ยากไร้ตระกูลหนึ่ง ณ ตำบลตริตตานี (ปัจจุบันอยู่ในรัฐอันธรประเทศ) ขณะนั้นจะมีคนใดบ้างหรือไม่ที่คาดคิดว่า หนูน้อยเตลูกูคนนี้จะโตขึ้นนั้นจะได้เป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ที่ทั่วโลกยอมรับนับถือ และมีตำแหน่งทางการเมืองสูงสุดของประเทศ คือเป็นประธานาธิบดีคนที่ 2 ของอินเดีย

ท่านได้รับการศึกษาจากมัทราสคริสเตียนวิทยาลัย (Madras Christian College) พวกมิชชันนารีชาวเยอรมันในเมืองมัทราสอินเดียตอนใต้ ขณะศึกษาอยู่ที่นั่น ครูชาวคริสต์ได้วิจารณ์หลักความเชื่อในศาสนาฮินดูอย่างเสียๆหายๆ จนท่านทนฟังไม่ได้ จนมานะศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนในศาสนาฮินดูจนมีความรู้กว้างขวางและได้โต้ตอบกับครูผู้วิจารณ์คนนั้นอย่างกล้าหาญชาญฉลาด เหตุการณ์นี้เองเป็นมูลเหตุให้ท่านสนใจศึกษาค้นคว้าหลักศาสนาและปรัชญาทั้งของตะวันออกและตะวันตก จนกลายเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ได้รับเชิญไปสอนในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งในอินเดียและต่างประเทศ เช่น อังกฤษและอเมริกา

จากชีวประวัติข้างต้น ทำให้เราพอมองเห็นได้ว่า ดร.ราชกฤษณ์ มีความรู้ทางศาสนาและปรัชญาอย่างแตกฉาน โดยเฉพาะศาสนาและปรัชญาฮินดู ท่านสนใจมากเป็นพิเศษ ผลงานต่าง ๆ ของท่านแสดงออกอย่างชัดเจนว่า ท่านต้องการอธิบายขยายความเชิงเปรียบเทียบกับศาสนาและปรัชญาตะวันตก เพื่อให้ชาวตะวันตกเข้าใจแนวความคิดของท่าน แม้จะเดินตามนักปราชญ์ชาวอินเดียรุ่นก่อนๆ เช่น ท่านคังกรจารย์ แต่ก็มีหลายแบบหลายอย่างที่ท่านเสนอขึ้นใหม่ และ เป็นของท่านเอง

แนวความคิดทางปรัชญาของดร.ราชกฤษณ์ ที่โดดเด่นพอสรุปได้ดังนี้

1. มีทรรศนะมองโลกในแนวกว้าง

2. มีทรรณะแนวสังเคราะห์ คือ รวมศาสนาและปรัชญาของตะวันออกให้เข้ากับตะวันตก รวมเจตนิยัมและมนุษยนิยัมของตะวันออกให้เข้ากับของตะวันตก

3. มีใจกว้างยอมรับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และค่านิยมของโลกตะวันตก โดยถือเอามาเป็น แนวอธิบายหลักปรัชญาของท่าน

4. แนวโน้มทางปรัชญาที่สำคัญที่สุด คือ พัฒนาแนวเจตนิยัมสมบูรณ์ของไทวเต เวทานเต ซึ่งถือหลัก เอกนิยัม เป็นเจตนิยัมสมบูรณ์แบบพลวัต คือ ยอมรับความจริงและความหมายของประสบการณ์หลายระดับ หลายแง่

สรุปตามทัศนะของ ดร. รามกฤษณ์ว่า วัตถุหรือสสาร พืช สัตว์ และมนุษย์มีความแตกต่างกันตรงที่มี หรือไม่มีสภาวะสำคัญอัน ได้แก่ ชีวิต จิต และอัตพิชาน กล่าวคือ วัตถุไม่มีชีวิต จิตและอัตพิชาน พืชมีชีวิต แต่ไม่มีจิตและอัตพิชาน สัตว์มีชีวิตและจิตแต่ไม่มีอัตพิชาน มนุษย์จึงมีประสบการณ์ คุณค่า และจุดประสงค์ เฉพาะตน ที่สสาร พืช และสัตว์มีไม่ได้ แต่ทั้งวัตถุ สัตว์ พืช และมนุษย์ก็ต่างอยู่ในเอกภาพเดียวกัน รวมกันเป็น เอกภาพและสันตติ คือเกิดต่อเนื่องกันไป ผ่านระดับต่างๆมาโดยตลอดจากระดับต่ำไปหาระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่เป็นวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด เช่น วัตถุใดจะวิวัฒนาการก้าวกระโดดข้ามขั้นขึ้นเป็นพืชได้ก็ต่อเมื่อวัตถุนั้นมีชีวิตเกิดขึ้นก่อน ในทำนองเดียวกัน พืชใดจะวิวัฒนาการก้าวกระโดดข้ามขั้นเป็นสัตว์ได้ก็ต่อเมื่อพืชนั้นมีจิตเกิดขึ้นก่อน และสัตว์ใดจะวิวัฒนาการกระโดดข้ามขั้นขึ้นเป็นมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อสัตว์นั้นมีอัตพิชานเกิดขึ้นก่อน เช่นกัน

จากทฤษฎีนี้ แสดงให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายวิวัฒนาการขึ้นโดยลำดับตามขั้นตอนจากต่ำไปหาสูงและไม่มี การถอยหลัง ข้อนี้นี้ย่อมแสดงให้เห็นต่อไปว่า ทฤษฎีนี้ยอมรับหลักการสำคัญ คือ ยอมรับว่ามีพลังอำนาจอยู่ เบื้องหลังวิวัฒนาการนั้น พลังอำนาจนี้เองเป็นตัวการผลักดัน คือเป็นพลังงานเชิงกลแบบข้ามภพข้ามชาติ และเป็นตัวจุดหมายปลายทางแห่งวิวัฒนาการนั้นด้วย พลังอำนาจนี้ก็คือ พระเจ้าหรือพรหมนั่นเอง แต่ดร.รามกฤษณ์กล่าวว่า พรหมนั้นมีลักษณะแบบเป็นพลวัต มีอิสระ มีพลังสร้างสรรค์ พรหมนั้นเองสำแดง องค์ออกมาเป็นวัตถุหรือสสาร สิ่งมีชีวิต สิ่งมีจิตและสิ่งมีอัตพิชาน สิ่งทั้งหลายจึงมีพลังอำนาจแห่งพรหมอยู่ในตัว และเป็นแรงผลักดันให้วิวัฒนาการก้าวกระโดดข้ามขั้นนี้ไปเรื่อยๆ จนถึงสุดท้าย คือ พรหม

จากคำอธิบายจะเห็นว่า ดร. รามกฤษณ์ เป็นนักปรัชญาเจตนิยัมสมบูรณ์ที่สำคัญคนหนึ่งในวงการ ปรัชญาสมัยใหม่ หลักปรัชญาของท่านมีรากฐานมาจากคัมภีร์อุปนิษทซึ่งกล่าวถึงหลักการสมบูรณ์นิยัมว่า อันนะ ปราน มนัส หรือจิต วิชญาณและอานันตะ เป็นสิ่งสำแดงของพรหม (สุภาวดี ขวัญม่วง, *ปรัชญาของ ดร.รามกฤษณ์*, 2561)

สวามี รามกฤษณะ

สวามีรามกฤษณะเป็นคนแรกที่กล้าประกาศตนว่า “ศาสนาฮินดู ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม มีพระเจ้าองค์เดียวกัน” ที่เรียกต่างกันเพราะใช้ภาษาต่างกันเท่านั้น ท่านเกิดมาเพื่อรวมอารยธรรมตะวันออก และตะวันตกเข้าด้วยกัน

แนวความคิดทางปรัชญาเกิดจากประสบการณ์ตรง เพราะท่านไม่ได้ศึกษามาจากตำราแต่ศึกษาโดยการ ปฏิบัติ โดยรามกฤษณะมีทรรณะต่อเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. พระเป็นเจ้ากับโลก รามกฤษณะถือว่า การรู้แจ้งพระเป็นเจ้า เป็นสาระสำคัญของทุกศาสนา และ จุดสูงสุดของมนุษย์ คือความเป็นอันเดียวกับพระเจ้า แต่การการบรรลุถึงภาวะนี้ได้ ต้องทำความเพียรติดต่อกัน โดยไม่หยุด พระเจ้าสร้างโลกนี้ขึ้นมา แต่ไม่ยึดติดกับโลกนี้ การทำตนให้หลุดพ้นจะไปพบกับพระเจ้าอย่าง แท้จริง อย่างตัวอย่างในเรื่อง ที่รามกฤษณะเห็นผู้หญิงคนหนึ่ง ที่เป็นผู้หญิงขายบริการ แต่เขากลับมองเห็นเป็น นางสีดาที่บริสุทธิ์ เขาจึงบูชาสตรีทุกคนในฐานะเป็นตัวแทนของเจ้าแม่กาลี อยู่ในร่างของสตรี หรืออีก

เหตุการณ์หนึ่งที่เขาคิดว่าตัวเองเป็นผู้หญิง ในตอนที่ต้องไปอาศัยอยู่กับบ้านคนอื่น ผู้หญิงที่อยู่ในบ้านนั้นปฏิบัติกับเขาเสมือนว่าเป็นผู้หญิง เขาจึงบอกว่าจิตเขาอยู่เหนือความรู้สึกทางเพศ จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่า ไม่ให้เราไปยึดติดกับภาพมายา แต่มุ่งเพื่อไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า

2. การฝึกจิตให้เห็นแจ้งพระเจ้า รามกฤษณะบอกว่าศาสนาทุกศาสนา เป็นหนทางไปสู่พระเจ้า การหลุดพ้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาต่างๆ อย่างเลื่อมใสศรัทธา การปฏิบัตินั้นสามารถที่จะปฏิบัติตามศาสนาใด ศาสนาหนึ่งก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นคริสต์ อิสลาม ฮินดู

3. หนทางเข้าถึงพระเจ้า การเข้าถึงพระเจ้าโดยทั่วไปมี 3 ประการ คือ กรรมโยคะ ภักติโยคะ และญาณโยคะ แต่สวามี ถือว่า ภักติโยคะ คือความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเป็นเป็นทางสายตรงกว่าทุกสาย ความภักดีต่อพระเจ้านั้นมีความสำคัญมากกว่าความรู้ตามคัมภีร์ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดในโลกนั้นล้วนเป็นหนึ่งเดียว ศาสนาต่างๆ นั้นเป็นการสร้างตามอุปนิสัยของคนตามจริต พระเจ้าเป็นสาขาให้เราเรียน เรียนแล้วจบเหมือนกัน

4. การแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระเจ้า ต้องแสดงออกทางด้านบริการสังคม การรักเพื่อนมนุษย์ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการรับใช้พระเจ้า เพราะผู้ที่รักเพื่อนมนุษย์อย่างจริงใจ ต้องกำจัดความถือตัว ความเห็นแก่ตัว แล้วพัฒนาเป็นความไม่ยึดมั่น ถือมั่น

โดยสรุปแล้วรามกฤษณะ ท่านจะเน้นเรื่องความภักดีต่อพระเจ้า พระเจ้าคือความจริง แต่เราเข้าถึงความจริงต่างกัน เพราะมือข้างหนึ่ง จับพระเจ้า อีกข้างหนึ่งจับกิเลส ความภักดีต่อพระเจ้า ต้องมาก่อนมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนมาจากพระเจ้า ตัวอย่างเหตุการณ์ปัญหาการเมืองในปัจจุบัน สามารถแก้ด้วยการที่ ทุกคนต้องวางแนวคิดของตัวเองให้หมด ไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียง ซื่อตรงต่อความเป็นจริง ไม่มีผลประโยชน์ของตัวเอง ถ้าเอาประเทศเป็นพระเจ้า เราต้องคิดว่า จะทำอะไรให้พระเจ้าได้ เพราะไม่ว่าเหลือง หรือ แดง ต่างเป็นลูกของพระเจ้าเหมือนกัน และรามกฤษณะจะให้ความสำคัญในเรื่องความเท่าเทียม ไม่แบ่งแยกหญิงชาย เขาให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิสตรีเช่นกัน ดังที่กล่าวในตัวอย่างเรื่อง เจ้าแม่กาสิ และหญิงขายบริการ (สุภาวดี ขวัญม่วง, *ปรัชญาของสวามี รามกฤษณะ*, 2561)

ปรัชญาจีน

ปรัชญาจีนเกิดขึ้นมาในสมัยปลายพุทธกาล โดยมี 2 สำนักใหญ่ๆ ได้แก่ สำนักเหลาจื๊อคือปรัชญาเต๋า กับสำนักขงจื๊อคือปรัชญาขงจื๊อ ต่อมาปรัชญาทั้ง 2 สำนัก ได้แตกตัวออกไปเป็นสำนักต่างๆ อีกมากมาย

หลิวซิน (B.C 46-23) นักประวัติศาสตร์ แบ่งสำนักปรัชญาจีนโบราณเป็น 10 สำนัก โดยประกอบด้วย 6 สำนัก ได้แก่ (1) สำนักอินหยาง หรือ หยิน-หยาง (yin-yang) ที่เกี่ยวข้องกับสำนักเต๋า (เหลาจื๊อ) สำนักนี้กล่าวถึงจักรวาลโดยแยกสรรพสิ่งเป็น 2 ขั้ว สัมพันธ์กันและมีปฏิริยาต่อกัน ทั้งในลักษณะร่วมมือกันและต่อต้านกัน และก่อให้เกิดผลเป็นปรากฏการณ์อย่างที่เราเห็น อิน แทนหญิง หยาง แทนชาย (2) สำนักหยู หรือ ขงจื๊อ (3) สำนักม่อ (4) สำนักหมิงหรือนามอภิปรายแยกแยะชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างชื่อ และความเป็นจริง (5) สำนักกฏหมาย (6) สำนักคุณธรรมหรือเต๋า และเพิ่มอีก 4 สำนักได้แก่ (7) สำนักแนวตั้งแนวขวาง มีขอบเขตความสนใจอยู่ในเรื่องการต่างประเทศ (8) สำนักผสมผสานหลายแนวคิด (9) สำนักการเกษตรและ (10) สำนักเล่านิทาน แต่มี 5 สำนักข้างต้นซึ่งเป็นสำนักคิดที่แพร่หลายและเป็นกระแสหลักของปรัชญาจีนโบราณที่ยังคงมีอิทธิพลในปัจจุบัน

ปรัชญาจีนที่สำคัญมี 8 คน ได้แก่ (1) ขงจื๊อ (Confucius) (2) เม่งจื๊อ (Meng Tzu or Mencius) (3) ชุนจื๊อ (Hsün Tzu) (4) หยางจื๊อ (Yang Tzu) (5) ม่อจื๊อ (Mo Tzu) (6) เหลาจื๊อ (Lao tzu) (7) จวงจื๊อ (Zhuangzi) (8) ฮั่น เฟย์ จื๊อ (Han Fei Tzu) (Phachern Thammasarangkoon, *ปรัชญาตะวันออก : ปรัชญาจีน (Chinese Philosophy)*, 2561)

ปรัชญาจีนมีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต โดยอาศัยความเชื่อถือที่ผ่านมาในอดีตเป็นรากฐาน จึงไม่สนใจแสวงหาปฐมธาตุหรือการหลุดพ้น จึงมีลักษณะต่างจากปรัชญาตะวันตกและปรัชญาอินเดีย แต่ปรัชญาจีนให้ความสำคัญแก่นมนุษย์ด้วยกัน ทำอย่างไรจึงเป็นคนดี มีความสุข ทำอย่างไรสังคม ประเทศ และโลกจะมีความสุข โดยอาจสรุปลักษณะทั่วไปของปรัชญาจีนได้ดังนี้

ก. วิธีการและทัศนคติของปรัชญาจีน

1) มีทัศนะที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโลกและจักรวาล ทุกชีวิตมีความสัมพันธ์กันและต้องพึ่งพิงธรรมชาติ

2) เน้นหลักปฏิบัติด้วยการฝึกฝนตนเอง เพื่อเข้าใจปัญหาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

3) มองสิ่งต่างๆ ไม่ใช่ในแบบขัดแย้ง แต่มองถึงความกลมกลืนประสานสืบเนื่องของสิ่งต่างๆ ทั้งหลายในโลก จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาแห่งเอกภาพของสวรรค์และมนุษย์

ข. เนื้อหาและเป้าหมายของปรัชญาจีน

1) เนื้อหาปรัชญาจีนมีลักษณะใกล้ชิดกับจริยศาสตร์ การเมือง วรรณคดี และศิลปะ

2) เป็นปรัชญาในลักษณะเชิงปฏิบัติ มุ่งนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ไม่มีความรู้สึกรุนแรงในแง่ศาสนา เพราะเน้นที่การปฏิบัติหรือฝึกฝนตนเอง

3) เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญต่อความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หลักคำสอนจึงเน้นที่การทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดี มุ่งสู่ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ไม่ใช่มุ่งสู่ชีวิตในโลกหน้าหรือไม่ได้มุ่งสู่การหลุดพ้นเป็นหลัก ดังนั้น เนื้อหาปรัชญาจีนเน้นเรื่องจริยศาสตร์มากกว่าเพิ่มพูนความรู้แก้สติปัญญา

4) มีเนื้อหาที่เน้นหลักศีลธรรม อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน

5) ต่อมา เมื่อแนวคิดพัฒนาขึ้นเป็นความเชื่อศรัทธา จึงได้รับการยอมรับเป็นศาสนาในที่สุด ได้แก่ ศาสนาเต๋าและศาสนาขงจื้อ

ค. ทัศนะด้านความรู้

ปรัชญาจีนถือว่าความรู้เป็นเครื่องมือ/อุปกรณ์สู่อุดมคติอันสูงส่ง ที่สามารถปฏิบัติได้จริงในชีวิตปัจจุบัน ดังนั้น จึงเน้นความรู้ที่ปฏิบัติได้จริง อันเกิดประโยชน์แก่ชีวิตปัจจุบัน

ง. ไม่มีการแยกแบบแบ่งย่อย

1) ไม่มีการแยกเป็นระบบหรือสาขาวิชาย่อยในปรัชญาจีน

2) แนวคิด/ปรัชญาจีนมีลักษณะที่ผสมกลมกลืน ไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งเรื่องอภิปรัชญา ญาณวิทยา ตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ฯลฯ

จ. ผสมระหว่างจิตนิยมกับสัจนิยม

1) ปรัชญาจีนเป็นการผสมผสานระหว่างอุดมคติ (จิตนิยม) กับความเป็นจริง (สัจนิยม)

2) การผสมผสานกันนี้ ส่วนใหญ่เนื่องมาจากการปะทะกันของระบบปรัชญาสำคัญสองระบบคือ ปรัชญาเต๋า (เน้นอุดมคติ) กับปรัชญาขงจื้อ (เน้นภราดรภาพของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน)

ลักษณะปรัชญาจีนมุ่งแสวงหาสัจจะในชีวิตจริง มุ่งการแก้ปัญหา/ตอบปัญหาชีวิตประจำวัน เพื่อความสุขของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เน้นความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้เพื่อทำให้เป็นคนดีมีคุณธรรม

แนวคิดปรัชญาจีนที่สำคัญ คือ เหลาจื้อ หรือ เหลาจื่อ (Lao Tze, ราวศตวรรษที่ 5 ก่อน ค.ศ.) กับขงจื้อ (Confucius, ราวปี 551 – 478 ก่อน ค.ศ.) กล่าวคือ

1. เหลาจื๋อ (ปรัชญาเต๋า)

1) แนวคิดเป็นลักษณะจิตนิยม สอนว่าความจริงแท้คือ “เต๋า” (นามสมมุติ) อันเป็นธรรมชาติที่อยู่เหนือการสมมุติ มีอยู่เอง เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งและพิสูจน์ไม่ได้ด้วยผัสสะ (ประสบการณ์ระดับประสาทสัมผัส) คำสอนเรื่องเต๋า มีบรรจุในคัมภีร์เต๋าเต็กเก็ง (Tao Te Ching) ซึ่งเชื่อว่าเหลาจื๋อ/เล่าจื๋อเป็นผู้นิพนธ์ไว้

2) มนุษย์สามารถเข้าถึง “เต๋า” ได้ อาศัยจิตที่สงบ

3) ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ดีอยู่แล้ว แต่มนุษย์ถูกความอยากเข้าครอบงำ ทำให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสตัณหา

4) มนุษย์จึงควรกลับเข้าหา “เต๋า” มุ่งสู่ธรรม สละทางโลก มุ่งสู่ความสงบ ดำรงชีวิตเรียบง่าย

5) การกลับคืนสู่เต๋าคือการดำเนินชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เรียบง่าย หยุดสร้างวัฒนธรรมและอารยธรรมต่างๆ ให้หมดสิ้น

6) แนวคิดทางการเมือง คือ การปล่อยให้ประชาชนอยู่อย่างมีอิสระภาพ ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ รัฐในอุดมคติคือรัฐที่มีเต๋า มุ่งความสงบเป็นที่ตั้ง ไม่รุกรานใคร

2. ขงจื๋อ (ปรัชญาขงจื๋อ)

1) ไม่ค่อยพูดถึงสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่เน้นโลกปัจจุบัน มุ่งสู่ความสงบสุขของโลก มุ่งคุณธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

2) เป็นปรัชญาปัจเจกชน กล่าวคือเน้นทำตัวให้ดีก่อน อาศัยการศึกษาเล่าเรียนและยึดมั่นในจารีตวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ แล้วสังคมจะดีเอง

3) ปรัชญาสังคมการเมือง เน้นให้แต่ละคนทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ รัฐบาลต้องช่วยทำประโยชน์ให้ประชาชน (รัฐควรเข้ามาจัดระบบ)

4) เน้นให้สนับสนุนให้ตั้งระบบครอบครัวและนับถือวงศ์วานญาติ

5) มองธรรมชาติของมนุษย์ว่าดีงาม แต่เพราะมนุษย์หลงลืมไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคุณธรรมที่ดี ทำให้มนุษย์เดือดร้อน แต่ความเลวร้ายจะหมดไป ถ้ามนุษย์ยึดมั่นตามจารีตประเพณีและคุณธรรมตามเดิม (ธนิศรา ศรีน้อย, หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย, 2561)

บทที่ 6

ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับแนวคิดของนักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญ ในตะวันตกและตะวันออก

พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เรารู้จักกันดี แต่การนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ในด้านอื่น เช่น การศึกษา ถือว่าเป็นของใหม่ ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ การประยุกต์อาจจะมุ่งไปในด้าน วัฒนธรรมประเพณี หรือตัวแกนกลางคือพุทธธรรม ซึ่งเรียกว่าพุทธปรัชญาก็ได้

พุทธธรรมหรือพุทธปรัชญา เราถือว่านับถือมาพร้อมๆ กับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ แต่หลักธรรมและความเชื่อที่พุทธศาสนิกชนไทยนับถือปฏิบัติอยู่ ไม่ใช่หลักแท้ของพระพุทธศาสนาไปทั้งหมด อาจมีลัทธิผีสงเวทและศาสนาพราหมณ์เป็นต้น ปะปนอยู่ด้วย โดยเป็นความเชื่อเดิมก่อนนับถือพระพุทธศาสนาบ้าง นับถือพร้อมๆ กันมาบ้าง

เราต้องวิเคราะห์พระพุทธศาสนาที่เรานับถือว่าจะอะไรเป็นหลักแท้ ประเทศไทยเรามีพระพุทธศาสนาแบบไทย ซึ่งเป็นแบบเฉพาะของเราเอง และได้เจริญควบคู่มากับประวัติศาสตร์ของชาติไทย บางสมัยพุทธศาสนาก็เจริญ บางสมัยก็เสื่อมลง ดังนั้น การที่จะบอกว่าพุทธศาสนาที่เรานับถือปัจจุบันเป็นพุทธศาสนาตัวแท้หรือไม่ ครั้งแรกเราต้องตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะยอมรับทันที จริงอยู่เมื่อเริ่มต้นเรายอมรับว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ดี เมื่อเราเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี เราจึงเกิดศรัทธาและยอมรับมา แต่การที่เรายอมรับมาไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องเข้าถึงพระพุทธศาสนา ในบางสมัยเราอาจจะได้มีการศึกษา มีการค้นคว้า และมีผู้มีความสามารถในการที่จะถ่ายทอดสั่งสอนทำให้ประชาชนจำนวนมากเข้าถึงพุทธศาสนาได้จริงๆ แต่บางสมัยก็เสื่อมทรามลงไป เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์ว่าพระพุทธศาสนาตัวแท้จะอยู่ที่ไหน เราต้องแยกศึกษาเป็นส่วนๆ ไป

ประการแรก เราต้องศึกษาหลักแท้ของพระพุทธศาสนา โดยแยกจากความเชื่อที่ปะปนหรือเคลือบคลาดในสังคมไทย

ประการที่สอง จะต้องศึกษาพุทธธรรมที่แท้ โดยแยกจากความเชื่อที่ผิดในศาสนาที่มีอยู่ในดินแดนที่พุทธศาสนาเกิดขึ้น โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ เหตุสำคัญที่ต้องแยก เพราะพระพุทธศาสนาเกิดในประเทศที่มีการนับถือศาสนาอื่นๆ อยู่ก่อนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าคนเหล่านั้นนับถือไม่ถูกต้องหรือผู้ที่นำศาสนานั้นๆ สืบต่อกันมาได้ปฏิบัติผิดพลาดไป พระพุทธเจ้าจึงทรงพยายามแก้ไข เพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงการแก้ไขความเชื่อผิดๆ เหล่านั้น

พระพุทธเจ้าแม้จะทรงอุบัติขึ้นในที่นั้นและต้องการจะแก้ไข แต่เวลาจะทรงสั่งสอนจะต้องอาศัยภาษาที่เขาพูดกันมาแต่เดิม จะต้องพูดกับคนที่เขานับถือศาสนาเดิมนั้น เพราะฉะนั้น คำศัพท์ต่างๆ ก็ต้องใช้คำศัพท์อย่างเดียวกันเป็นส่วนมาก ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาขึ้น เพราะคำพูดอย่างเดียวกันที่มีในพุทธศาสนาและศาสนาเดิมนั้น อาจมีความหมายไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ถ้าเห็นคำอะไรก็ตามที่มีใช้ทั้งสองศาสนา ต้องตั้งข้อสงสัยก่อนที่จะต้องใช้คนละความหมาย เช่น คำว่า “กรรม” เป็นต้น

ประการที่สาม จะต้องแยกพุทธธรรมจากคติของศาสนาต่างๆ ไป เช่น เรื่องศีล ในศาสนาต่างๆ ไป คติที่เป็นรากฐานของเขาคือมีองค์พระผู้เป็นเจ้า องค์พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างและผู้บันดาล ศีลในลักษณะของศาสนาแบบนี้ก็จะอยู่ในรูปที่ว่าเป็นคำสั่งจากพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจะเป็นผู้ตัดสิน มีการลงโทษและให้รางวัล ถ้าทำผิดก็ถือว่าเป็นการขัดคำสั่งขององค์พระผู้เป็นเจ้า และจะถูกลงโทษให้ไปนรก ถ้าทำดีปฏิบัติตาม

พระองค์ ก็ให้ไปเกิดในสวรรค์ นี่คือคติของศาสนาที่มีองค์พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งกำหนดว่าความหมายของศาสนาต้องสัมพันธ์กับสิ่งที่มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติ คือ องค์พระผู้เป็นเจ้า

ศีลในแง่ของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เราต้องตั้งข้อสังเกตตามพื้นฐานของศาสนาว่า พระพุทธศาสนานั้นสอนหลักธรรม หลักธรรมโดยทั่วไปก็คือหลักความจริงที่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นกฎแห่งเหตุและผล พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่ากฎเกณฑ์ธรรมชาติแห่งเหตุและผลนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ว่าพระพุทธองค์จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบและนำมาประกาศสั่งสอน อาศัยความสามารถในทางสติปัญญาและความสามารถในการสั่งสอนให้ผู้อื่นเข้าใจ โดยวางเป็นหลักเป็นข้อให้เข้าใจง่ายขึ้น พระองค์ไม่ตัดสินลงโทษหรือให้รางวัลแก่ผู้ใด เป็นแต่เพียงแนะนำว่าสิ่งนี้ดีหรือไม่ ควรทำหรือไม่ควรทำ ผู้ที่เป็นเวไนยสัตว์รับฟังแล้วก็ทำความเข้าใจตามและประพฤติได้ถูกต้อง ก็จะได้รับผลดีอันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ

ลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา

เราจะพิจารณาลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา จากข้อสังเกต 3 ข้อ คือ

1. ฐานะขององค์พระศาสดา ซึ่งเป็นผู้ค้นพบหลักความจริง และนำสิ่งที่ค้นพบมาสั่งสอน โดยถือว่าความจริงเป็นสิ่งที่มียุติตามธรรมชาติแล้ว ความเข้าใจในฐานะนี้จะเป็นประโยชน์ที่จะนำมาใช้ประยุกต์ต่อไป

2. หลักความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและสั่งสอนสรุปได้ด้วยข้อความสั้นๆ ดังปรากฏในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าอโศก ซึ่งพบในคราวเดียวกับพระธรรมจักรที่นครปฐม มีจารึกคาถา เย ธมมาเหตุปปกาวา เตสํ เหตุตถาคโต คือ คาถาที่บอกหลักของพระพุทธศาสนาโดยย่อว่า ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุเกิดของธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งความดับไปของธรรมเหล่านั้น ข้อนี้แสดงว่าพุทธธรรมก็คือหลักแห่งเหตุและผลนั่นเอง

3. ธรรมะที่มาเกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ต้องเป็นการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ด้วยวิธีการและสติปัญญาของมนุษย์เอง ไม่ใช่เกิดจากการดลบันดาลของพระผู้เป็นเจ้า (ป.อ.ปยุตโต, *พระพุทธศาสนาและการนำธรรมมาพัฒนาหลักสูตร*, 2561)

ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ

ก. เบญจขันธ์

ชีวิตประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งจัดเป็นประเภทใหญ่ๆ 5 ประเภท เรียกว่าขันธ์ 5 คือ

1. รูป องค์ประกอบฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายร่างกายทั้งหมดรวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมทั้งปวงของมัน
2. เวทนา เรื่องของอารมณ์ทุกข์และสุขของมนุษย์ ปัญหาของมนุษย์จะเริ่มจากจุดนี้ และจะพัวพันกับ

จริยธรรมมาก

3. สัญญา ความหมายรู้ต่างๆ เช่น เสียง หูม แหลม ดัง เบา เป็นตัวสร้างความจำและวัตถุติดของความคิด มีความสำคัญมากในกระบวนการเรียนรู้ สัญญาที่ดีย่อมให้เกิดความจำที่ดี

4. สังขาร เป็นนามธรรม แปลว่า ประชุมแต่ง หมายถึง ประชุมแต่งจิตให้ดีให้ชั่ว ซึ่งเราเรียกว่า กุศลบ้าง อกุศลบ้าง มีองค์ประกอบของจิตถึง 50 อย่าง ที่เป็นตัวนำ คือ เจตนา ฝ่ายดีมี เมตตา สติ ปัญญา ฯลฯ ฝ่ายชั่วมี โลภะ โทสะ โมหะ ฯลฯ กระบวนการของความคิดและพฤติกรรมอยู่ที่นี้ มนุษย์สร้างกรรมที่จุดนี้

5. วิญญาณ การรับรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสโดยตรง วิญญาณประเภทที่ปรากฏในอาการรู้ตัวเรียกว่า วิถีวิญญาณ วิญญาณประเภททำหน้าที่สืบเนื่องโดยอาการไม่รู้ตัวเรียกว่า ภวังควิญญาณ

ส่วนประกอบทั้งห้าต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ชีวิตขึ้นกับสิ่งทั้งห้า ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่คงที่ อยู่ในกระแสแห่งความเกิดดับสืบเนื่องอยู่ตลอดเวลา แม้ในทางจิตการปรุงแต่งก็ไม่เหมือนกันในแต่ละคนแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้เป็นไปตามหลักปฏิจลสมุปบาท

ข. ปฏิจ্ঞสมุปบาท

1. อวิชชา
2. สังขาร
3. วิญญาณ
4. นามรูป
5. สฬายตนะ
6. ผัสสะ
7. เวทนา
8. ตัณหา
9. อุปาทาน
10. ภพ
- 11.ชาติ
12. ชรามรณะ

องค์ประกอบในปฏิจ্ঞสมุปบาทมีความสัมพันธ์กัน และเป็นวงจรของการเกิดความทุกข์ แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ 3 หมวด คือ กิเลส กรรม และวิบาก

๑ องค์ประกอบที่เป็นกิเลส คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

๑ องค์ประกอบที่เป็นกรรม คือ สังขาร และภพ

๑ องค์ประกอบที่เป็นวิบาก คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ชาติ และชรามรณะ

ตัณหาเป็นตัวที่แสดงบทบาทสำคัญในวงจร มีทั้งที่เป็นกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา กามตัณหาจะเกิดขึ้นเมื่อเราอยากได้สิ่งที่ทำให้เราเกิดความสุขความสบาย ภวตัณหาคือความอยากได้ภาวะชีวิตที่จะได้เสวยความสุขสบายนั้น อยากให้ตนดำรงอยู่ในภาวะชีวิตที่จะเสวยสิ่งที่พอใจนั้น ส่วนวิภวตัณหาจะเกิดขึ้นเมื่อเราต้องการให้สิ่งที่เราไม่ชอบ พ้นไป หดไป สลายไปเสีย ตัณหาเหล่านี้เกิดมาจากเวทนา เวทนาเป็นสุข ก็ชอบใจอยากได้ เวทนาเป็นทุกข์ ก็ไม่ชอบใจ อยากพ้นหรือให้พ้นไปเสีย

เวทนาเกิดจากอะไร เวทนาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีผัสสะก่อน ผัสสะคือการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น หรือแม้แต่ผัสสะทางใจ ซึ่งเป็นการคิดถึงอารมณ์ต่างๆ องค์ประกอบเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ต่อๆ ไปอีก เช่น สฬายตนะ (อินทรีย์ทั้งหกที่รับรู้สิ่งเร้าต่างๆ) นามรูป วิญญาณ สังขาร และอวิชชา

อวิชชาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เพราะว่ามันไม่รู้ไม่เข้าใจชีวิตของตัวเองอย่างแท้จริง จึงมีความหลงผิดว่ามีตัวตนอันหนึ่ง และจากตัวตนอันหนึ่งที่เรหลงผิดว่าเรามี จะทำให้เรายึดมั่นในตัวตนอันนั้น ความหลงผิดนี้จะป็นต้นตอของความดีความชั่วต่อไป เพราะว่าเมื่อเรมีความยึดมั่นในตัวตนที่เรหลงรู้สึกลุ่มๆ แคล้วๆ ไว้ว่ามีอยู่ จะทำให้เรเกิดตัณหา อยากได้นั้นสิ่งนี้เพื่อสนองความต้องการของตัวตนอันนี้ และต้องการให้สิ่งที่ไม่ชอบพ้นไปเสีย เพราะเรต้องการทำให้ตัวตนอันที่เรยึดไว้พ้นไปจากภาวะอันนั้น

ในเวลาเดียวกัน ความไม่รู้เข้าใจเกี่ยวกับชีวิต ย่อมหมายถึงความไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายโดยทั่วไปด้วย เมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ความหลงผิดที่มีอยู่นั้น ก็ทำให้ความคิดปรุงแต่งต่างๆ เป็นไปตามแนวทางของมัน หลงผิดอย่างใด มีความเชื่อความเข้าใจอย่างใด ก็ตั้งเจตจำนงค์คิดปรุงแต่งคิดวินิจฉัย และคิดแสดงออกไปตามความหลงผิด ตามความเชื่อความเข้าใจอย่างนั้น

ความคิดปรุงแต่งทั้งหมดนี้เรียกว่า สังขาร และสังขารนี้จะประสานเข้าแนวนเดียวกับตัณหา ซึ่งมีมูลรากมาจากอวิชชาเช่นเดียวกัน กล่าวคือจะตั้งเจตจำนงค์ คิดปรุงแต่งไปในแนวทางที่จะสนองตัณหา สนองความ

ต้องการของตัวตน ในทางบวกบ้าง ในทางลบบ้าง แล้วแต่กรณี โดยนัยนี้ อวิชชาจึงเป็นต้นตอของสังขารและทำให้เกิดตัณหา อุปาทาน พร้อมทั้งองค์ประกอบข้ออื่นๆ ตามมา

ภาพคือภาวะชีวิตที่เราอยู่ในขณะนั้น เราเกิดความยึดมั่นในสิ่งใด เราก็เกิดภาวะในจิตใจหรือภาวะแห่งชีวิตของเราในสภาพอย่างนั้น เช่น บางคนอยากเป็นเศรษฐี ยึดมั่นในความเป็นเศรษฐี ใจก็คิดถึงแต่เรื่องเงิน เรื่องทอง และภาพของความเป็นเศรษฐี ภาวะของจิตของเขาที่เป็นอยู่ขณะนั้นเป็นภาพหนึ่งซึ่งสร้างขึ้นจากความคิดนึกของเขา ถ้าคนเราเกิดความปรารถนาและยึดมั่นอะไรก็ตาม จิตในขณะนั้นก็จะมีความภาพของมันเป็นอย่างหนึ่งๆ โดยเฉพาะ ซึ่งเรียกว่าภาพหนึ่งๆ ภาพมีสองอย่าง คือ กรรมภาพและอุปัตติภาพ

กรรมภาพเป็นตัวกรรม หมายถึง กระบวนพฤติกรรมทั้งหมดของบุคคล ตามปกติบุคคลย่อมมีความยึดมั่นในความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เราจะมีภาวะชีวิตอันหนึ่งขึ้นมาโดยเฉพาะตามภาวะที่ยึดไว้นั้น ภาวะชีวิตจะแสดงออกในรูปของพฤติกรรมทั้งหมดของเรา เช่น บุคคลผู้ซึ่งยึดมั่นในความเป็นเศรษฐี ในความเป็นคนมีเงิน ภาวะชีวิตในรูปของกรรมภาพก็คือกระบวนพฤติกรรมของเขา ซึ่งเขาจะแสดงออกในรูปแบบของความเป็นเศรษฐีตามที่เขาเข้าใจ ถ้าเขาไม่เป็นเศรษฐีจริง เขาก็จะแสดงท่าทางอาการต่างๆ ออกมา ซึ่งเป็นอาการเทียมและมักเกินความจริง ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง อันเนื่องมาจากแรงกระตุ้นของจิตใต้สำนึกของเขา

อุปัตติภาพเป็นภาวะชีวิตที่ไม่ใช่ส่วนพฤติกรรม แต่เป็นภาวะในทางจิต คือ การที่จิตใจของเขาได้เข้าสู่สภาพที่มีลักษณะอย่างหนึ่งตามภาวะชีวิตที่เขายึดมั่นไว้นั้น

องค์ประกอบทั้งสามหมวดของปฏิจจสมุปบาทมีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ กิเลสทำให้เกิดกรรม และกรรมทำให้เกิดวิบาก วิบากเป็นส่วนผล กิเลสเป็นเหตุเดิมกระตุ้นให้เราทำกรรมต่างๆ ให้มีพฤติกรรมต่างๆ ผลที่เรียกว่าวิบากนั้น ไม่มีความดีความชั่วในตัวเอง ท่านไม่เรียกว่าดีว่าชั่ว

เพราะฉะนั้น ส่วนที่เรียกว่า เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ ชรามรณะ และชาติ ไม่ดีไม่ชั่วโดยตัวของมันเอง แต่ว่าเป็นเหตุให้เกิดกิเลสต่อไป พอเกิดกรรมคือกรรมภาพแล้ว วิบากคือชาติและชรามรณะ ก็เกิดตามมา พอเกิดชรามรณะแล้ว ก็เกิดปฏิภินิยาในจิตใจขึ้นมา พอใจหรือไม่พอใจก็สัมพันธ์กับกิเลสคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานของเรา เมื่อวงจรเวียนมาถึงกิเลสแล้ว ก็หมุนให้เกิดกรรมและวิบากสืบเนื่องต่อไปอีก สิ่งสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจตอนนี้คือชาติและชรามรณะ

ตัวเราคืออะไร บางคนก็ตอบว่าร่างกาย บางคนก็ตอบว่าจิตใจ แท้จริงแล้วตัวเรานั้นไม่ใช่ร่างกายหรือจิตใจ ตัวเราคือภาพลวงของตัวตน ซึ่งเรายึดถือไว้อย่างคลุ้มคลั่ง โดยสัมพันธ์กับภาวะชีวิตอันใดอันหนึ่ง การที่ตัวตนที่เรายึดถือไว้นั้นเข้าอยู่ในภาวะชีวิตหรือภาพชีวิตอันใดอันหนึ่ง นั่นคือความหมายของคำว่าชาติ เมื่อเกิดมีตัวเราที่ได้เข้าไปเสวยภาพชีวิตอันหนึ่งขึ้นมาแล้ว สิ่งที่จะต้องเกิดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือการเคลื่อนคลายและการแยกหรือการพراกกันออกไประหว่างตัวตนกับภาพชีวิตอันนั้น ซึ่งเรียกว่า ชรามรณะ

ถึงตอนนี้ ถ้ามีกิเลส ผลคือความทุกข์ก็จะเกิดตามมา พร้อมทั้งปฏิภินิยาและแรงสะท้อนอื่นๆ ตามสัดส่วนของกิเลสคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน ที่เป็นพื้นฐาน ด้วยเหตุนี้ คนทำดีก็อาจจะเกิดความทุกข์ได้

สมมติว่าเราทำความดีอันหนึ่ง แล้วเราหวังว่าคงจะได้รับความชื่นชม คงจะเห็นคนอื่นๆ แสดงอาการชื่นชมยินดีแล้วเราจะได้รับความภูมิใจ สิ่งนี้คือตัณหา ต่อไปก็เกิดอุปาทานความยึดมั่นในภาพชีวิตอันนั้น ถึงแม้ว่าเราได้เสวยภาพชีวิตนั้นสมใจ แต่ภาวะเช่นนี้จะคงอยู่ตลอดไปไม่ได้ จะมีการเสื่อมหรือสลายไป ทีนี้ถ้าเรามีตัณหาและยึดมั่นมาก เราก็จะเกิดความเสียตาย เกิดความเป็นทุกข์ว่าความชื่นชมที่เราได้รับนั้น ขณะนี้เสื่อมลงไป ตัวเรากำลังเสื่อมไปจากภาพชีวิตที่ชื่นชมนี้ นั่นคือองค์ประกอบที่เรียกว่าชรามรณะ คือการที่ตัวตนสลายหรือพลัดพราไปจากภาวะชีวิตที่เคยเสวยหรือเคยเข้าครอง แล้วความทุกข์ก็เกิดขึ้น จุดนี้เป็นปัญหาที่เราจะต้องแก้

แต่ถ้าเราปฏิบัติในสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้องแล้ว จะไม่เกิดเป็นพิษเป็นภัยต่อตัวเรา นี่คือตอนที่ป็นจริยธรรม คือการหาทางที่จะทำให้ชีวิตของเราไม่ต้องมาทุกข์โดยใช้เหตุ ถ้าคนไหนมีความยึดมั่นมาก มีตัณหารุนแรงมีอุปาทานความยึดมั่นรุนแรง เกิดในภพต่างๆ เมื่อไร ก็จะมีการแก่การตายแบบนี้ ที่เต็มไปด้วยทุกข์เรื่อยๆ สำหรับคนธรรมดาสามัญ ทุกข์ที่จะเกิดอยู่เสมอตามวงจรนี้ก็คือ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส

โสกะ คือ ความเศร้า ความเหี่ยวแห้งใจ

ปริเทวะ คือ ความคร่ำครวญรำไร

ทุกขะ คือ ความเจ็บปวดรวดร้าว

โทมนัส คือ ความเสียใจ น้อยใจ

อุปายาส คือ ความคับแค้นใจ สิ้นหวัง

ถ้าเราปฏิบัติไม่ถูกต้องเราก็จะมีความทุกข์มาก เราต้องหาทางแก้ไขไม่ให้ทุกข์นั้นเกิดขึ้นได้ เพราะนอกจากเกิดทุกข์แล้ว ยังทำให้เกิดปัญหาจริยธรรมด้วย เนื่องจากความทุกข์ประเภทต่างๆ เหล่านั้นเป็นส่วนสังสมในวงจรที่ไม่ได้ระบายออกไป กลายเป็นแรงกดดันอัดอั้นขึ้นภายใน ก่อให้เกิดแรงสะท้อนและปฏิกิริยาต่างๆ เช่น ความอยากได้ที่รุนแรงยิ่งขึ้น ความหวังและหวังฐานะอำนาจ ความหวาดกลัวต่อความสูญเสีย ความระแวง ความเบื่อหน่าย ความเกลียดกลัวคิดทำลาย เป็นต้น (วิบากทำให้เกิดกิเลส) แล้วแสดงออกมาในรูปของปัญหาซับซ้อน อาชญากรรม และความชั่วร้ายต่างๆ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่มีความรู้ความเข้าใจ ไม่รู้จักหลักที่จะจัดการกับตนเองให้ถูกต้อง นี่คือวงจรปฏิจสมุปบาทในรูปหนึ่งที่น่ามาใช้แก้ชีวิตในทางจริยธรรม

ค. ไตรสิกขา

ไตรสิกขาคือหลักการศึกษาหรือการฝึกฝนอบรม ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหรือทำความสะอาดทุกข์ให้สำเร็จผลตามหลักปฏิจสมุปบาท ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาที่มีองค์ประกอบ 3 ชั้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

องค์ประกอบ 3 ชั้นนี้มีได้แบ่งเป็นขั้นตอนต่างหากกัน แต่คาบเกี่ยวกันไปโดยตลอด ที่เป็นขั้นเพราะเป็นปัจจัยส่งทอดแก่กัน เรียงลำดับตามหน้าที่ที่ทำให้เข้าถึงจุดหมาย คือ การแก้ปัญหา หรือให้เกิดตัวการศึกษาที่แท้ ปัญญาเป็นตัวให้สำเร็จกิจของการศึกษา คือ เป็นตัวการให้แก้ปัญหาได้ หรือทำให้พ้นทุกข์ได้ จึงเรียงไว้ลำดับท้าย เพราะต่อจากปัญญาก็คือวิมุตติ (ความหลุดพ้นจากปัญหา ความเป็นอิสระ ปลอดจากทุกข์) และจึงกล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการสร้างปัญญา

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระบวนการนั้น องค์ประกอบทั้งสามเป็นปัจจัยสนับสนุนกันและกัน ไม่เฉพาะแต่ศีลเป็นปัจจัยแก่สมาธิ และสมาธิเป็นปัจจัยแก่ปัญญาเท่านั้น แต่องค์ประกอบข้ออื่นๆ ก็เป็นปัจจัยแก่องค์ประกอบข้ออื่นๆ ด้วย ทุกข้อเป็นปัจจัยแก่กันเชื่อมโยงไปมา เช่น จะมีพฤติกรรมแสดงออกทางกาย และวาจาถูกทางยิ่งขึ้น ในเมื่อรู้วิธีแก้ปัญหาดีขึ้น และพฤติกรรมที่ดีถูกทางยิ่งขึ้น ก็เกื้อกูลแก่การแก้ปัญหาคราวต่อไป

ศีล คือ ภาวะของผู้ที่มีหลักความประพฤติถูกต้องคือมีความประพฤติดีทางกาย วาจา และสัมมาชีพ ศีลไม่ใช่ตัวการให้เกิดปัญญาโดยตรง ภารกิจของศีลในกระบวนการสร้างปัญญาคือการสร้างภาวะเกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และเป็นปัจจัยสนับสนุนการสร้างปัญญา ด้วยระบบความประพฤติและการดำเนินชีวิตที่

1. ยับยั้งควบคุมตัณหาให้อยู่ในขอบเขต ปิดช่องทางไม่ให้โอกาสขยายตัวแก่ตัณหา ซึ่งเป็นตัวการให้แก้ปัญหาผิดและเพิ่มปัญหา

2. สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี ความอยู่ดี และภาวะปลอดโปร่งโล่งใจ ซึ่งอำนวยโอกาสให้ใช้พลังจิตมุ่งไปในทางใช้ความคิดสร้างปัญญาได้มากขึ้น

ระบบของศีลจะเป็นอย่างไรใด มองดูเคร่งครัดเข้มงวดเพียงใดย่อมขึ้นต่อวัตถุประสงค์ของระบบการครองชีวิตแบบนั้นๆ โดยสัมพันธ์กับจุดหมายของการศึกษา อัตราเร่งในการเข้าถึงจุดหมายพร้อมทั้งอัตราส่วนเพิ่มลดของการควบคุมตัณหา และการใช้พลังทางจิตที่ต้องการในกรณีนั้นๆ ซึ่งทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงความพร้อมของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย

โดยปกติถือว่าศีล 5 เป็นหลักความประพฤติสามัญสำหรับมนุษย์ ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใดๆ คือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง จึงเรียกว่า มนุษยธรรม ต่อจากนั้น จึงมีหลักความประพฤติจำเพาะสำหรับระบบการครองชีวิตที่มีวัตถุประสงค์จำเพาะแต่ละระบบ ซึ่งผู้สมัครเข้าสู่ระบบนั้นๆ หรือเข้าสู่ฐานะในระบบนั้นๆ จะต้องประพฤติเป็นพิเศษออกไปอีก เช่น ศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ ศีล 311 สำหรับภิกษุณี เป็นต้น

หรืออย่างนักเรียน นอกจากศีล 5 ในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว ก็ย่อมจะต้องมีศีลนักเรียน ศีลเด็ก ในครอบครัว กล่าวคือวินัยเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์วัตถุประสงค์ของการดำเนินชีวิตในโรงเรียนและในครอบครัวอีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งเป็นเรื่องจำเพาะตัวและใกล้ชิดตัวที่จะต้องรับผิดชอบ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในเรื่องศีล ที่ควรคำนึงถึงไว้ให้มาก

ศีลเป็นคำที่ใช้บ่อยในภาษาไทย แต่ความหมายที่ใช้ส่วนมากเป็นความหมายตามรูปแบบเท่านั้น มักไม่ได้คำนึงถึงสาระสำคัญที่แท้จริง ดังนั้น เมื่อพูดถึงคำว่าศีล เราจึงมักนึกถึงศีลเป็นข้อๆ เช่น ศีล 5 ศีล 8 ซึ่งเป็นเพียงหลักปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมให้เป็นผู้มีศีล (เรียกคำบาลีว่าสิกขาบท)

การติดในรูปแบบทำให้เรามักลืมนึกถึงระเบียบวินัยต่างๆ ไป ถ้าจะเป็นคนมีศีลจริง ก็ต้องรู้จักรักษาระเบียบวินัยใกล้ๆ ตัวให้ได้ เช่น ระเบียบวินัยในครอบครัวและในโรงเรียน เป็นต้น ถ้าเด็กไม่ได้ฝึกในเรื่องวินัยต่างๆ ไปที่ใกล้ตัวแล้ว จะหวังอะไรในระยะยาวให้เด็กรักษาศีลได้ ศีลสำหรับระบบชีวิตแต่ละอย่าง ต้องมีวินัยจำเพาะสำหรับฝึก เมื่อแยกเป็นข้อๆ ก็เรียกว่าสิกขาบท ถ้าเด็กไม่มีระเบียบวินัย อยากจะทำอะไรก็ทำตามใจชอบ ตัณหาก็ก่อกวนขึ้น จิตใจก็ส่ายพร่ามากขึ้น มุ่งแต่จะหาสิ่งสนองความอยากปรนเปรอตัวตน เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายแต่เพียงฉาบฉวย ผิวนิเวศ ไม่เกิดฉันทะที่จะระดมพลังจิตให้มุ่งไปในการใช้ความคิดแสวงปัญญา พุดง่ายๆ ว่าไม่เกิดสมาธิ

ตรงข้าม ถ้ารักษาระเบียบวินัยดี มีศีลแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะผูกจิตให้มุ่งแน่วแน่อยู่กับคุณธรรมความดีงาม เช่น ให้ยึดมั่นในอุดมคติ ให้มีสติรู้จักยั้งคิด และมีความเพียรพยายามแน่วแน่มุ่งมั่นในจุดหมาย เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของสมาธิทั้งสิ้น ในเวลาเดียวกันเมื่อผูกจิตให้คั่นและแน่วแน่อยู่กับความดี เช่น ให้ยึดมั่นในอุดมคติได้แล้ว ก็จะช่วยให้ความมีระเบียบวินัยแน่นแฟ้นมั่นคงขึ้นด้วย สมาธิจึงกลับเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่ศีลอีกต่อหนึ่ง

ตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ระหว่างศีล สมาธิ และปัญญาที่หยาบๆ ง่ายๆ กว่าข้างต้นนี้ เช่น บุคคลหนึ่งไปลักทรัพย์ของคนอื่นมา แล้วเข้าไปนั่งฟังการสนทนาในสมาคมแห่งใดแห่งหนึ่ง บุคคลผู้นั้นจะไม่สงบ ไม่มีสมาธิ จิตใจกระสับกระส่าย ฟุ้ง ไม่แน่วแน่มุ่งมั่น รับฟังอะไรไม่ชัด ไม่มีความเข้าใจและปัญญาก็จะไม่เกิด

โดยนัยนี้ เมื่อศีลขาดไป จึงไม่ได้สมาธิ เมื่อไม่มีสมาธิ ก็ไม่สามารถพัฒนาความคิดให้เกิดปัญญา ถ้าต้องการสมาธิความแน่วแน่มุ่งมั่นของจิตและกำลังใจในขั้นสูงขึ้นไป ก็ต้องใช้กำลังศีลที่บริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น เพราะต้องมีการควบคุมตน ให้อยู่ในสภาพที่เอื้ออำนวยแก่การมีสมาธิ และมีความมั่นใจในตัวเองมากยิ่งขึ้น ศีลนั้นมีทั้งศีลฝ่ายตนเองและฝ่ายสังคม มีทั้งศีลในทางลบและศีลในทางบวก ศีลในทางลบ เช่น ศีลห้า การเว้นอบายมุข ศีลในทางบวก เช่น สาราณียธรรม สังคหวัตถุ ทิศ 6 เป็นต้น

สมาธิคือความแน่วแน่มุ่งมั่นของจิตใจ ส่วนมากเรามักนึกถึงสมาธิในรูปแบบมากเกินไป นึกไปในแง่การนั่งนิ่ง ซึ่งเป็นเพียงวิธีการอย่างหนึ่งที่ยอมรับกันว่าได้ผลดีในการเตรียมตัวสร้างสมาธิ คนบางคนอาจจะเก่งกว่าคนที่ไปนั่งนิ่งๆ และมีสมาธิที่ดีกว่า การนั่งนิ่งๆ ไม่ใช่ตัวสมาธิ สมาธินั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่

เป็นความแน่วแน่มั่นคงหนักแน่นของจิตใจที่จะนำไปใช้ในการกระทำกิจใดๆ อย่าง โดยเฉพาะสติและวิริยะ เด็กจะรักษาระเบียบวินัยได้ดี เราต้องฝึกในเรื่องสมาธิ ให้เขาเป็นคนมีจิตใจเข้มแข็ง สามารถจะควบคุมยับยั้งตนเองได้ดี มีความเพียรพยายามตั้งใจแน่วแน่

วิธีฝึกคนในขั้นสมาธิมีหลายอย่าง เช่น วิธีฝึกคนให้ยุ่งกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ให้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับความสุข วิธีเอาความดีเข้ามาชมความสุข หรือฝึกให้คุ้นกับสิ่งที่ตั้งงามจนมีคุณธรรมเป็นภูมิคุ้มกัน หรือผูกมัดจิตไว้กับสิ่งที่ตั้งงามบางอย่างแบบที่เรียกว่าให้มีอุตมคติ และวิธีฝึกสมาธิโดยมุ่งความเข้มแข็งของจิตใจ เป็นสำคัญ แต่การฝึกด้วยวิธีของสมาธิไม่ได้ผลถาวร ขั้นที่ได้ผลแท้จริงและเด็ดขาด จะต้องเป็นขั้นปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนา คือ ขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้

ระบบการศึกษาที่สมบูรณ์ จะต้องมียุคประกอบพร้อมทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ถ้าขาดเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง จะกลายเป็นระบบการศึกษาที่ทำลายการศึกษาเสียเอง และนำความหายนะมาสู่สังคม เช่น ระบบการศึกษาที่ย่อนในศีล ขาดการฝึกอบรมในเรื่องระเบียบวินัย จะกลายเป็นเครื่องผลาญประโยชน์ของปัญญาเสียเอง

อธิบายอย่างง่าย ๆ ปัญญาเป็นตัวแกนของการศึกษา เพราะทำให้รู้ทางออกจากปัญหา ซึ่งหมายถึงการรู้ทางเลือกมากขึ้นในแต่ละกรณี ด้วย แต่สำหรับปัญญาระดับขั้นต้นๆ (โลกียปัญญา) ที่ยังไม่เข้าถึงความรู้พื้นฐานถึงขนาดมีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ ปัญญานั้นยังอาจเปิดช่องให้แก้ตัวได้ คือ เมื่อเกิดปัญหาเห็นทางเลือกขึ้นแล้ว ทั้งๆ ที่รู้อยู่ว่าทางเลือกใดนำไปสู่อิสรภาพของชีวิต เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีร่วมกัน ทางเลือกใดสนองความอยากให้ความปรารถนาส่วนตัวตนชั่วระยะเวลานั้น แต่สร้างความสับสนและความทุกข์แก่สังคมในระยะยาวและกว้างไกล ทั้งที่รู้อยู่เช่นนี้แต่เพราะยอมตกเป็นทาส ดำเนินไปตามอำนาจของตัณหา คือความเห็นแก่ตน กลับเลือกเอาทางเลือกที่สนองตัณหา การถือเอาทางเลือกนี้ สำหรับปฏิกูลขึ้นบ่อยครั้งและมากมาย

ในเมื่อขาดศีล ไม่มีระเบียบวินัยหรือระบบควบคุมความประพฤติสำหรับปิดโอกาสในการทำ ความชั่ว หรือตะล่อมไว้ในทางดีได้ ยิ่งขาดสมาธิเช่นความแน่วแน่มั่นคงเข้มแข็งที่จะยืนหยัดในอุตมคติเป็นต้นด้วยแล้ว ก็ทำความชั่วได้ง่ายอย่างยิ่ง ในกรณีเช่นนี้เสรีภาพก็จะมีผลเป็นเพียงการทำได้ตามใจชอบ หรือการสมัครใจเป็นทาสของตัณหาเท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นเพียงภาวะที่ตรงข้ามกับศีล หรือความมีระเบียบวินัยเท่านั้นเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, *พระพุทธศาสนาและการนำธรรมมาพัฒนาหลักสูตร*, 2561)

พุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสเดิมชื่อ เจื่อม พานิช โยมบิดาชื่อ นายเซียง ส่วนโยมมารดาชื่อ นางเคลื่อน เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 27 เดือน พฤษภาคม พุทธศักราช 2449 ณ ตำบลพุมเรียง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี บรรพบุรุษฝ่ายโยมบิดามาจากเมืองจีน แต่โยมบิดาเกิดที่พุมเรียง สกุลเดิมทางบรรพบุรุษคือ แซ่โซ้ว หรือ ช่อ ออกเสียงแต้จิ๋ว เป็นแซ่โค้ว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีพระราชบัญญัตินามสกุล ทางกรมจึงเปลี่ยนให้เป็น “พานิช” เพราะทำการค้าขาย ส่วนทางโยมมารดาเป็นคนไทย เป็นชาวท่าฉาง ท่านพระพุทธทาสมีพี่น้อง 3 คน ท่านเป็นคนโต น้องคนรองเป็นชายชื่อ ยี่เกย หรือ นายธรรมทาส น้องสุดท้องเป็นหญิงชื่อ กิมฮ้อย

ท่านพุทธทาสได้นิสัยประหยัดมาจากโยมมารดาซึ่งเป็นผู้ประหยัดในทุกๆ เรื่องแม้แต่กระทั่งเวลา กล่าวคือ ต้องใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ท่านสนิทกับโยมมารดามากกว่าเพราะโยมบิดาไม่ค่อยอยู่บ้าน ท่านจึงสามารถทำอาหารและขนมได้เป็นอย่างดี สำหรับสิ่งที่ท่านได้รับการถ่ายทอดจากโยมบิดา คือช่างไม้ และการแต่งโคลงกลอน โยมบิดามีอาชีพคือช่างไม้ต่อเรือ นอกจากนี้ โยมบิดายังสนใจเรื่องยาแผนโบราณ

ซึ่งศึกษาจากวัดและหนังสือที่พิมพ์ จึงทำให้ท่านพุทธทาส มีความรู้ทั้งเรื่องยาแผนโบราณ การแต่งโคลงกลอน และช่างไม้ เป็นอย่างดี

เมื่ออายุได้ 8 ขวบ ท่านพุทธทาสได้ไปอยู่วัด เรียนหนังสือไปจนถึงมูลบทบรรพกิจ เมื่ออายุได้ 11 ปี จึงได้กลับมาอยู่บ้านและเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่วัดเหนือ (โพธาราม) ต่อมาเมื่อโยมบิดามาเปิดร้านอีกแห่งที่ตลาดไผ่ จึงได้ย้ายมาเรียนชั้น ม. 1 ที่โรงเรียนสารภีอุทิศ อำเภอไผ่ หลังจากจบชั้น ม.3 ได้ลาออกจากโรงเรียน เพราะโยมบิดาถึงแก่กรรมด้วยโรคคมปัจจุบัน จึงปิดร้านที่ไผ่และมาช่วยโยมมารดาค้าขายที่พุมเรียงต่อ ทำทุกอย่างคล้ายกับเป็นผู้จัดการเลยทีเดียว

ครั้งถึง พ.ศ. 2469 ท่านพุทธทาสมีอายุครบ 20 ปี จึงอุปสมบทที่วัดนอก(อุบล) และ มาประจำอยู่ที่วัดใหม่ (พุมเรียง) โดยมีท่านพระครูโสภณเจตสิกการาม (คง วิมล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระปลัดท่ม อินทโชโต เจ้าอาวาสวัดนอก และพระครูศักดิ์ ธรรมรักโชโต ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหัวคู เป็นพระคู่สวด ท่านได้ฉายาว่า “อินทปญฺโญ”

ท่านได้เรียนนักธรรมที่วัดเหนือ โดยก่อนที่จะบวชท่านได้เคยศึกษาอ่านตำรานักธรรมตรี-โท-เอกมาก่อนแล้ว ในพรรษาแรกที่บวชได้ไม่กี่วัน ท่านสมภารก็ให้ท่านพุทธทาสเทศน์แทนท่านและการเทศน์ในครั้งนั้นก็เป็นที่เลื่องลือมาก มีศรัทธาญาติโยมมาฟังกันมากมาย ด้วยท่านดัดแปลงการเทศน์ ขยายความ และนำชาดกเข้ามาประยุกต์ เข้ากับธรรมะ ท่านพุทธทาสเทศน์เป็นประจำถึง 3 วัด ได้แก่ วัดสมุหนิมิตร (วัดล่าง) วัดใหม่ และวัดโพธาราม ทั้งนี้โดยสับหลักเวลาวัน เดิมทีนั้น ท่านพุทธทาสจะบวชเพียงพรรษาเดียวตามประเพณี แต่เมื่อออกพรรษาแล้วท่านเห็นว่า ทางบ้านมีน้องชายมาช่วยรับผิดชอบแทน และโยมมารดาก็ไม่ต้องการให้ท่านสึก แต่ต้องการให้ท่านอยู่สืบพระศาสนาต่อไป

ท่านจึงเรียนและสอบนักธรรมโทได้ในพรรษาที่ 2 ต่อมาเมื่อต้นปี พ.ศ. 2471 ท่านได้เดินทางไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ แต่หลังจากนั้นเพียงไม่กี่เดือน ตัวท่านเองมีความรู้สึกเบื่อหน่ายจนต้องขอกลับพุมเรียงและจะขอสึก ขณะนั้นเป็นช่วงเวลาก่อนเข้าพรรษาเพียง 4-5 วัน จึงมีคนชักชวนและขอให้ผ่านพรรษาก่อนซึ่งเมื่อออกพรรษาจริงๆท่านก็ได้สึก ในพรรษาที่ 3 ท่านได้ศึกษานักธรรมด้วยตนเองโดยไม่ยอมเข้าโรงเรียนนักธรรมและสามารถสอบนักธรรมได้ ต่อมาในพรรษาที่ 4 ท่านพระครูโสภณเจตสิกการาม (เอี่ยม) ให้ท่านพุทธทาสมาช่วยสอนนักธรรมที่โรงเรียนนักธรรมวัดพระธาตุไผ่ ซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นจากเงินบริจาคของคุณนาย หังวน เศรษฐภักดี ญาติผู้ใหญ่ของท่าน ท่านสอนอยู่ 1 ปี จึงยังไม่ได้สึกอีก

ในปีนั้นนักเรียนสามารถสอบผ่านทั้งหมด คุณนายหังวนจึงให้รางวัลท่านเป็นเครื่องพิมพ์ดีดกระเป่าหัวรุ่นแรกของเรมington ซึ่งต่อมาเวลาท่านเขียนบทความหรือเขียนหนังสือ ท่านจะพิมพ์ดีดด้วยเครื่องนี้แทนการร่างด้วยปากกาดินสอในพรรษาที่ 5 ท่านได้กลับมาที่กรุงเทพฯ เพื่อเรียนบาลีอีกครั้ง โดยเรียนเป็นพิเศษตอนกลางคืนกับท่านพระครูชยาภิวัดน์และสามารถเข้าสอบไล่ได้ทั้งๆ ที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียน พรรษานี้ ท่านเริ่มมีงานอดิเรกหลายอย่างเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเล่นพิมพ์ดีด เล่นงานเสียง เล่นวิทยุ และเล่นกลอง เป็นต้น

ในขณะนั้นความคิดที่จะสึกหายไปหมดแล้ว และในยุคนั้นพระสงฆ์ส่วนมากมุ่งเรียนเอาดีกรีไปหาเงินแต่งงาน บ้านใดที่มีลูกสาวก็มักจะยืมดีให้คู่กันเคย คลุกคลีกับพระสงฆ์ เพราะแน่ใจว่า ถ้าเป็นพระแล้วจะไม่มียศเลย สำหรับท่านพุทธทาสเองนั้น ท่านกลับไม่ได้สนใจเรื่องผู้หญิงหรือเรื่องเพศ ถึงแม้ว่าจะมีหลายบ้านที่สนับสนุนให้ลูกสาวเข้ามาถวายการปรนนิบัติรับใช้ก็ตาม ท่านจะบอกปิดเสมอพรรษาที่ 6 ท่านได้เล่าถึงสภาพพระศาสนาในยุคนั้นว่า มีการแบ่งแยกระหว่างคณะธรรมยุตกับมหานิกาย ไม่ค่อยรุนแรงเท่าใดนักในกรุงเทพฯ แต่ในต่างจังหวัดมีรุนแรงบ้างโดยเฉพาะที่นครศรีธรรมราชและสงขลาจะรุนแรงมากที่สุดและนอกจากนั้นมีพระหนุ่มที่เป็นดาวเด่นเป็นผู้นำคนหนุ่มพุทธคือ คุณสุชีพ หรือ สุชีโวภิกขุ เป็นผู้ก่อหวอดก่อรากมหาวิทยาลัยสงฆ์ วัดบวรฯ และเป็นสงฆ์องค์แรกที่เทศน์เป็นภาษาอังกฤษในเมืองไทยอีกด้วย

ในระหว่างพรรษานี้ ช่วงครึ่งปีหลังของการเรียนเปรียญธรรม 4 ประโยค ท่านเรียนแบบซังกะตายเริ่มไม่สนุกและเบื่อ ท่านจึงสอบตกเปรียญธรรม 4 ประโยค การที่ท่านรู้สึกเบื่อหน่าย ท่านให้เหตุผลว่า เบื่อฝุ่น กลิ่นโคลงเสียงรถ และอากาศในฤดูร้อน ซึ่งเหตุผลทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่ท่านคิดจะกลับบ้าน ส่วนเหตุผลที่ล้าลึกกว่านั้น แม้ท่านจะไม่ได้ขยายความว่าอย่างไร แต่พอจะนึกคิดได้ว่า เป็นเพราะความคิดที่จะฟื้นฟูการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุกับการศึกษา

พระคุณของท่านพุทธทาสภิกขุต่อการศึกษาที่มีประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาของสังคมไทยและสังคมโลก ด้วยเหตุที่ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญเรื่องการศึกษาที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษาที่แท้มุ่งสู่การดับทุกข์และทำให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลกการศึกษาต้องทำให้คนเห็นแก่ตัวน้อยลงหรือเลิกความเห็นแก่ตัว

โดยส่วนตัวท่านเป็นนักการศึกษาและเป็นผู้ให้การศึกษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ท่านมีผลงานเป็นที่ยอมรับของวงการวิชาการและของสังคมโดยทั่วไป ท่านเป็นนักค้นคว้า เป็นนักเขียน เป็นนักแปลทั้งภาษาบาลีและภาษาอังกฤษ เป็นนักบรรยาย เป็นนักวิ เป็นนักบันทึก

ที่สำคัญที่สุดท่านพุทธทาสเป็นนักการศึกษาที่มีใจเปิดกว้าง ไม่ปิดกั้นตนเอง ไม่ติดสังกัด ไม่ยึดติดลัทธิ เมื่อท่านเห็นว่าคำสอนใดดีมีประโยชน์ต่อสังคม ท่านจะนำสิ่งที่ท่านได้ศึกษาค้นคว้ามาถ่ายทอดให้ประชาชนได้รับรู้ ดังในกรณีการแปล สูตรของฮวงโป สูตรของเว่ยหล่าง ทั้งๆที่หนังสือทั้งสองเล่มนี้ท่านแปลจากข้อเขียนของพระภิกษุในนิกายเซ็น ท่านพุทธทาสภิกขุใช้วิธีการที่หลากหลายในการให้การศึกษากับทุกวิธีที่ท่านใช้ล้วนประสบผลสำเร็จตามที่ท่านมุ่งหวัง

วิธีการที่พุทธทาสภิกขุใช้ในการศึกษา

การบรรยายธรรม มีการกำหนดหัวข้อธรรม สารธรรมที่ต้องการเน้นเป็นการเฉพาะ

การแปลคัมภีร์สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแปลพระไตรปิฎกและเลือกแปลพระสูตรที่ต้องการบรรยายให้ประชาชนเข้าใจ

การเขียนบทกวี ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุชอบเขียนบทกวีในเชิงธรรมะ บทกวีของท่านได้รับการยอมรับอย่างสูงจากสังคม

การตีความคำสอน ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นนักตีความพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ เช่น คริสตธรรม อินุตธรรม ตลอดจนสุภาษิต คำพังเพยโดยให้ความหมายใหม่

การสนทนาธรรม ท่านพุทธทาสภิกขุต้อนรับศาสนิกต่างๆที่ไปหาท่านด้วยการสนทนา ธรรม และในการให้ความรู้แก่พระสงฆ์ ท่านมักนำสนทนา บางครั้งท่านตั้งคำถามให้พระตอบ บางครั้งพระถาม ท่านตอบเป็นการสื่อสารสองทางทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจลึกซึ้งในหลักธรรม การสอนเป็นขั้นตอนและสอนเป็นเรื่องๆ

การสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสอนเป็นขั้นเป็นตอนและสอนเป็นเรื่องๆ อธิบายขยายความเรื่องต่างๆได้ลุ่มลึก และสรุปประเด็นต่างๆ ได้ชัดเจน

วิธีการสอนของท่านทำให้ท่านมีผลงานมากมาย ผลงานที่สำคัญและท่านพอใจมากที่สุดคือหนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ เพราะท่านถือว่าหนังสือชุดนี้เป็นตัวแทนของท่าน ทำให้ท่านเป็นอมตะ โดยท่านยืนยันว่าแม้ตัวท่านจะตายไป แต่ความเป็นพุทธทาสจักไม่มีวันตาย

การให้การศึกษของท่านพุทธทาสภิกขุ มุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือสันติภาพของมนุษยชาติ และสันติภาพที่กล่าวถึงนั้นวางอยู่บนพื้นฐานการศึกษาที่ประกอบด้วยศีลธรรม ที่ช่วยให้คนมีศีลธรรมเพิ่มขึ้น เพราะศีลธรรมเท่านั้นช่วยโลกได้ ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศท่านยืนยันอย่างนี้ตลอดมานับตั้งแต่มีการสถาปนาสวนโมกข์ที่อำเภอไชยาให้เป็นแหล่งบ่มเพาะศีลธรรม

การศึกษาในพระคัมภีร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ คือการเปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดจากการที่คนไม่เห็นความสำคัญของจิตวิญญาณมาสู่การให้ความสำคัญต่อจิตวิญญาณ จากความเห็นแก่ตัว สู่ความเห็นแก่ตัว จากการตกเป็นทาส สู่อิสรภาพ นี่คือพระคัมภีร์เชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ (สุภาวดี ขวัญม่วง, *ท่านพุทธทาสภิกขุ*, 2561)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เกิดเมื่อพฤหัสบดีที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ตรงกับแรม 7 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด ณ บ้านตลาดศรีประจันต์ อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี บิดาชื่อนคุณพ่อสำราญ อารยางค์กูร มารดาชื่อ คุณแม่ขุนทิ อารยางค์กูร มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 6 คน

สืบเนื่องจากพระธรรมปิฎก มีสุขภาพไม่ดีตั้งแต่เล็ก ๆ มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนเป็นประจำ เช่น ไข้หวัด วัณโรค ระบบทางเดินหายใจไม่สะดวก โดยเฉพาะโรคทางเดินอาหาร มีอาการท้องเสียเป็นประจำ ซึ่งเป็นโรคประจำตัว เคยผ่าตัดไส้ติ่ง หู และอีกหลายๆ โรค โดยมีโยมบิดาเป็นผู้ดูแล เพราะการเดินทางไปโรงพยาบาลลำบากมาก โยมทั้งสองจึงให้บรรพชาครั้งแรกขณะอายุได้ 7 ขวบ เป็นการบวชบ้นตัว เพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ แล้วให้ศึกษาหนังสือ จนกระทั่งเมื่อศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ขณะที่ยังมีสุขภาพไม่ดี ได้พิจารณาเห็นคล้ายตามคำแนะนำชักจูงของโยมบิดาและพี่ชายคนที่สอง จึงได้เข้ารับการบรรพชา ณ วัดบ้านกร่าง อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 มีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกร่างเป็นพระอุปัชฌาย์ เริ่มศึกษา ณ วัดบ้านกร่างในปีแรกของการบรรพชา สอบได้นักธรรมชั้นตรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อ ณ วัดปราสาททอง ซึ่งมีพระวิกรมณี เป็นเจ้าอาวาสสอบได้นักธรรมชั้นโท ใน พ.ศ. 2495 ครั้น พ.ศ. 2496 ได้ย้ายมาสังกัดวัดพระพิเรนทร์ จังหวัดพระนคร ซึ่งพระศีลขันธโกวิท ยังคงเป็นเจ้าอาวาส ได้เพียรพยายามศึกษาเล่าเรียนต่อมาจนสอบได้นักธรรมชั้นเอก และเปรียญธรรม 3 ถึงเปรียญธรรม 9 ประโยค ขณะเป็นสามเณร

เนื่องจากพระธรรมปิฎกสามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 ถึง 9 ประโยคขณะยังเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์จากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ธรรมิกมหาราชชาธิราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภกรัชกาลปัจจุบัน ให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในฐานะนาคหลวง เมื่อวันจันทร์ที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ตรงกับวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 8 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถระ) วัดเบญจมบพิตรทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมคุณากรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา เป็น พระกรรมวาจาจารย์ และพระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์) วัดทองนพคุณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตฺโต” ภายหลังจากอุปสมบทแล้วก็ได้สำเร็จการศึกษาสอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2505 และในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2506 พระธรรมปิฎกก็สามารถสอบได้วิชาชุดครู พ.ม. อีกวุฒิหนึ่ง ตลอดระยะเวลาของการศึกษาเล่าเรียน พระธรรมปิฎกมีผลการเรียนดีมาโดยตลอด ผลการสอบจะอยู่ในระดับที่ 1-2 เสมอ จนกระทั่งระดับปริญญา ซึ่งเป็นผลมาจากจิตสำนึกของการเป็นผู้ที่มีฉันทะในการที่จะแสวงหาความรู้ และมีวิริยะความบากบั่นเพียรพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ต่างๆ ประกอบกับอานิสงส์ของความเป็นผู้ให้ คือ สอนให้ผู้อื่นได้รับความรู้ไปพร้อมๆ กับการศึกษาเล่าเรียนของตนเอง คุณสมบัติทั้งสองประการนี้ ได้สั่งสมในพระธรรมปิฎกตราบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับการศึกษา

จากแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังกล่าวข้างต้น ได้มีการขยายผล ในธรรมนิพนธ์ และธรรมบรรยายจำนวนมาก แนวคิดและผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น นอกจากเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก ครอบคลุมเกี่ยวพันไปยังศาสตร์ต่างๆ ทั้งทางด้านสังคมศาสตร์และ

วิทยาศาสตร์แล้ว ยังเป็นต้นแบบที่มีคุณค่า ให้ประชาชนในสังคม ได้นำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติและดำเนินชีวิตเพื่อผดุงสังคมให้หน้าอยู่ และเพื่อสร้างสันติสุข ให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดทั้งเพื่อให้สตรีรวมทั้งแก้ปัญหาให้สังคม สิ่งสำคัญที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันคือ ผลงานจากภูมิปัญญา ที่ล้าลึกของท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นผลงานทางวิชาการ ที่เป็นอมตะซึ่งสามารถหยิบมาใช้เมื่อไหร่ก็ได้ ก่อนนำเสนอแนวคิด ปัญหาของท่านเจ้าคุณอาจารย์ในการช่วยพัฒนาสังคม และวัฒนธรรมนั้น ขอให้นิยามเฉพาะสำหรับความเข้าใจตรงกันในการอ่านเอกสารนี้ว่า การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในที่นี้ครอบคลุมบริบททั้งหมด ทั้งด้านคุณภาพชีวิต ศาสนา ปรัชญา สันติภาพ การศึกษา วิชาการ รวมทั้งเศรษฐศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะในเชิงของการพัฒนานั้น ยากที่จะแยกส่วนการพัฒนา เรื่องหนึ่งย่อมส่งผลต่อการพัฒนาอีกเรื่องหนึ่ง มีลูกศรโยงซึ่งกันและกัน ทั้งซ้ายไปขวาและขวาไปซ้าย เนื้อหาต่อจากนี้ จึงเป็นการสรุปบางตัวอย่าง ที่สะท้อนวิธีคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในด้านต่างๆทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก

คำถามที่มักพบและได้ยินเสมอตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือ “...เราพยายามพัฒนาการศึกษามายาวนาน ทุกยุคทุกสมัย แต่ทำไมคุณภาพคนจึงมีปัญหา ทำไมประเทศของเราจึงต้องเผชิญปัญหามากมาย ทั้งวิกฤตสังคม เศรษฐกิจ ความยากจน ความลุ่มหลงในวัฒนธรรมใหม่บางเรื่อง ที่นำไปสู่ความเสื่อม เช่น วัฒนธรรมวัตถุนิยม ความเสื่อมในทางจริยธรรมที่เห็นได้จากชีวิตจริงและข่าวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ...” แม้พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) จะมีได้มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาของประเทศแต่มีบุคคลจำนวนไม่น้อยกล่าวว่า ถ้าผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษา ทุกระดับนำแนวคิดและสาระจากธรรมนิพนธ์ ธรรมบรรยายของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) มาวิเคราะห์ให้เข้าใจ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ปัญหาที่ได้ยินจะค่อยๆบรรเทา และอาจหมดลงได้ อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ในสังคมไทย ที่ต้องตระหนักคือ นักวิชาการ และบุคคลในวงการศึกษามากมาย ได้พยายามศึกษาและทำความเข้าใจหลักคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ รวมทั้งได้นำไปสู่การปฏิบัติ แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งและระดับหนึ่ง มักไม่ครอบคลุมอำนาจในการจัดการศึกษาระดับนโยบาย ผู้มีอำนาจมาจากฝ่ายการเมือง ทั้งรัฐมนตรี หรือ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งหมุนเวียนเปลี่ยนกันมาบริหารประเทศ ข้อมูลที่ปรากฏใน 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมา นั้น กล่าวได้ว่ามีผู้บริหารระดับนโยบายน้อยคนนักที่แสดงให้เห็นว่า ได้ตระหนักในการนำหลักคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ มาเป็นหลักสำคัญประการหนึ่ง ในการดำเนินงานพัฒนาทางการศึกษา

ขอยกคำพูดในการให้สติแก่สังคมล่าสุด ในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2553 ที่สำนักสหปฏิบัติอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อย้อนกลับสู่แนวคิด ทางการศึกษา ที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ให้ไว้ตั้งแต่อดีตมากเหนือคณานับ “...การศึกษา ของเราควรแก้ปัญหาระยะยาว พุดถึงอนาคตของประเทศชาติแล้วลงไปถึงว่า เด็กเป็นอนาคตของประเทศชาติ คือการมองระยะยาว ...แต่ในทางปฏิบัติจริง การเอาใจใส่ให้ความสำคัญจริงจังในเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย ยอมรับกันมานาน แต่ยังไม่เห็นความเป็นจริงการศึกษา สภาพของครูเป็นเครื่องบ่งชี้อนาคตของประเทศ บอกว่าเด็กเป็นอนาคตของชาติ ถ้าว่าไปแล้ว สภาพครูนี้แหละ คือตัวบ่งชี้อนาคตของประเทศ เด็กจะเป็นอนาคตได้อย่างไรถ้าครูไม่ดี ...การยอมรับสถานของครูเป็นสิ่งที่ยอมรับกันมานานว่า ฐานะของครูนั้นตกต่ำ ทำอย่างไรจะยกระดับของครู อาตมาเคยเขียนไว้แรงๆว่านักการเมืองไปในชนบท ต้องให้เกียรติเคารพครู ไม่ใช่ไปแสดงตัวยิ่งใหญ่กว่าครู ถึงแม้ครูท่านจะมีตำแหน่งน้อยกว่าก็จริง แต่ก็เป็นคนสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคม ชุมชนเป็นบุคคลที่ควรจะให้เคารพนับถือ โบราณเราให้ความสำคัญมานาน คือไม่จำเป็นต้องถือเอาฐานะของครู เมื่อรู้ว่าเป็นครูอาจารย์ เราก็ให้ความเคารพนับถือให้ความสำคัญ จริงแล้วนักการเมืองเราต้องเริ่มก่อน เพราะเป็นผู้นำในสังคม เป็นคนที่มีบทบาทใหญ่ ในเรื่องของการที่จะกำหนด กำกับวิธีของสังคม ...คิดว่าการศึกษาเป็นเรื่องใหญ่ ...แต่ในทางปฏิบัติถือว่าไม่เดินหน้า

เท่าไร จริงอยู่เรื่องเศรษฐกิจก็สำคัญ แต่ว่าระยะยาวก็ยอมรับเลยว่า การสร้างประเทศอยู่ที่การศึกษา เราต้องเอาใจจริงเอาใจให้มาก ...”

ท่านเจ้าคุณอาจารย์เคยพูดไว้นานกว่า 20 ปี แต่มีความชัดเจนเหลือเกินตราบนานปัจจุบัน “การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละเป็นเนื้อเป็นตัว เป็นความหมายที่แท้จริงของการศึกษา...” และ “คุณภาพในการจัดการศึกษาสูงสุดหรือผลของการจัดการศึกษาที่ควรจะเป็นคือการที่สามารถสั่งสอนอบรมจนเป็นคนที่มีความสุขในการให้”

จากคำกล่าวข้างต้นอธิบายความโดยสรุปได้ดังนี้ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จำแนกความหมายของการศึกษาเป็น 2 ลักษณะคือ การศึกษาเพื่อเรียนรู้กายและจิตใจที่เรียกว่า ภาวนา ใช้วิธีอบรมและพัฒนา ประกอบด้วย กายภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาร่างกาย ศิลภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ทำให้เกิดจากผลการอบรมด้วยศีล จิตตภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาจิต และปัญญาภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา อีกลักษณะหนึ่งคือ การศึกษาเรียนรู้สิ่งที่อยู่ภายนอกเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล เป็นการศึกษา ผูกพัน พัฒนาพฤติกรรมร่างกายและวาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดี สมาธิ เป็นการศึกษาที่ทำให้เกิดการฝึกฝนพัฒนาจิตใจและปัญญา เป็นการศึกษาที่ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดสำหรับจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น ท่านเจ้าคุณอาจารย์ช่วยให้บุคคลทั้งหลายเข้าใจแจ่มชัดว่า เป็นสิ่งเดียวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต เป็นกิจกรรมของชีวิต ด้วยชีวิต และเพื่อชีวิต ซึ่งสามารถศึกษารายละเอียดได้จากงานนิพนธ์ของท่าน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น นอกจากมีแนวทางการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ท่านยังให้แนวคิดอีกประการหนึ่งคือ เรื่องของการจัดการศึกษาโดยทั่วไปเป็นแนวคิด ที่มองว่ามนุษย์สามารถฝึกได้ และต้องไม่แยกคนออกจากสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนแบบองค์รวม แนวทางพื้นฐานของการจัดการศึกษาประเภทนี้มี 2 ประการ คือ ต้องให้ผู้เรียนรู้จักปัจจัยเบื้องต้นของการศึกษา เพื่อจะได้มีแนวทางในการเรียนให้บรรลุเป้าหมายชีวิต การเป็นอยู่ในสังคม เป็นหลักวิธีการศึกษาเรียนรู้แบบอุปสมถสิกขา คือวิธีคิดแบบแยกกาย ซึ่งถูกต้องตามหลักความจริงแห่งชีวิต และต้องทำให้ผู้เรียนมีหลักประกันชีวิตอย่างน้อยก็มีศีลเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิต

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาที่ต้องดำเนินการเป็นระยะอันได้แก่ การปฏิรูปการศึกษานั้น ต้องยอมรับว่าแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับการนำมาเป็นแนวทางการทำงานอย่างเหมาะสมในหลายส่วน พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ) ได้วิเคราะห์ไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ในประเด็นของสิ่งที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาว่า ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญดังต่อไปนี้ ประการแรกคือ การพัฒนาวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี การปฏิรูปการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีให้ได้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาปรับประยุกต์การดำเนินชีวิตในสังคม สิ่งแวดล้อมได้ตามสภาวะแห่งความเป็นจริง ประการต่อมา ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมาหลายฉบับ แต่ยังคงประสบปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอยู่ ท่านเจ้าคุณอาจารย์กล่าวถึงหลักการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่ทำให้เจริญก้าวหน้า ต้องทำให้คนเข้าใจความหมายของการพัฒนา ประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ การพัฒนามนุษย์ ทั้งกายและจิต การพัฒนาสังคมซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในระบบต่างๆ เพื่อพัฒนาจัดสรรการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม และการพัฒนาธรรมชาติทำให้เข้าใจระบบพึ่งพาอาศัยระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันและกับสิ่งไม่มีชีวิต

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาได้แก่ การพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้แนวคิดไว้มากและบ่อยครั้ง ท่านแสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้เรื่องประชาธิปไตยเป็นสิ่งจำเป็น ผู้เรียนต้องมีความเข้าใจหลักอภิปไตยในพระพุทธศาสนาที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ประกอบด้วย 3 ประการ คือ อัตตาทิปไตย หรือ การยึดถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ สภาธิปไตย หมายถึงการกระทำด้วยความปรารถนาธรรมของโลก หรือคนส่วนใหญ่ และธัมมาธิปไตย คือการยึดเอาธรรมเป็นใหญ่ กระทำการต่างๆด้วยความถูกต้อง เป็นไปตามสมควรแห่งธรรม ท่านเจ้าคุณอาจารย์ระบุว่าสาเหตุแห่งความสับสนประการหนึ่งในสังคมนี้สืบเนื่องมาจากประชาชน ผู้นำทางการเมืองและทางการศึกษาไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างได้อย่างชัดเจนระหว่างประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบการปกครองและธัมมาธิปไตยซึ่งเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลในการเข้าร่วมกิจกรรม ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีแนวคิดว่าการเรียนรู้หลักประชาธิปไตยและธัมมาธิปไตยเป็นเรื่องสำคัญ ควรส่งเสริมให้มีการฝึกปฏิบัติตั้งแตอยู่ในระบบโรงเรียนจนถึงระดับอุดมศึกษา ทำให้มีการศึกษาเรียนรู้หลักการประชาธิปไตยที่ถูกต้อง เป็นการสร้างอุดมการณ์ทางการศึกษาและการพัฒนาบ้านเมืองของเด็กและเยาวชนต่อไป

ขอสรุปแนวคิดทางการศึกษาที่ชัดเจน เข้าใจง่ายประการหนึ่งด้วยคำกล่าวของท่านเจ้าคุณอาจารย์ “...คำว่าการศึกษาเป็นการปฏิบัติไม่ใช่เล่าเรียน เล่าเรียนเป็นเบื้องต้นของการศึกษา ถ้าพูดให้เต็มก็คือเรียนให้รู้ เข้าใจ และทำให้ได้ให้เป็น หรือเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล จึงจะเรียกว่าการศึกษา ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหาวิชาอย่างเดียว...” (สุภาวดี ขวัญม่วง, *พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)*, 2561)

ปรัชญาตะวันตกกับมุมมองทางการศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษานั้นมีความเชื่อมโยงกัน คือ ปรัชญาช่วยให้เกิดความชัดเจนทางการศึกษาและทำให้นักศึกษาสามารถดำเนินการทางการศึกษาได้อย่างถูกต้องรัดกุม เพราะได้ผ่านการพิจารณาวิพากษ์วิเคราะห์อย่างละเอียดทุกแง่มุม ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน ชัดความไม่สอดคล้องและหาทางพัฒนาแนวคิดใหม่ให้กับการศึกษา ปรัชญามีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของประเทศตะวันตกมีหลายกลุ่ม และเนื่องจากการศึกษาตะวันตกมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน จึงควรทำความเข้าใจกับปรัชญาดังกล่าว

นักปรัชญาจิตนิยมกับการศึกษา

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ Plato ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่าง 427–375 ปี ก่อนคริสตกาล แนวคิดของ Plato มีอิทธิพลอย่างมากต่อการจัดการศึกษาของประเทศตะวันตกทั้งในสมัยอดีตและปัจจุบัน คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้โดยการรื้อฟื้นความจำ (Platonic process of Reminiscence) ซึ่งอาศัยการมองทะลุเข้าไปในตัวเอง (introspection) หรือ การวิปัสสนา (contemplation)

2. แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม คือ คุณธรรม มี 2 ประเภท ได้แก่ คุณธรรมทางปรัชญา และคุณธรรมทางสังคม ซึ่งต่างกันดังนี้

- 2.1 คุณธรรมทางปรัชญา เป็นคุณธรรมที่ต้องอาศัยปัญญา เป็นคุณธรรมขั้นสูงสุด

- 2.2 คุณธรรมทางสังคม เป็นการกระทำที่ถูกต้องตามความเชื่อหรือประเพณี

3. แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา คือ “การศึกษา หมายถึง การให้ความเจริญเติบโต ซึ่งต้องเน้นการอบรมจิตใจ ให้มีระเบียบวินัย”

4. แนวคิดเกี่ยวกับบุคคลหรือผู้เรียน คือ ผู้เรียนแต่ละคนมีองค์ประกอบทางจิตใจ ซึ่งจำแนกเป็น 3 ภาค คือ ภาคตัณหา (Appetite) ภาคน้ำใจ (Spirit) และภาคปัญญา (Wisdom) ซึ่งมีความเข้มข้นแตกต่าง

กันในแต่ละบุคคล บางคนมีภาคค้นหาสูงกว่าภาคอื่นๆ บางคนมีภาคน้ำใจสูงกว่าภาคอื่นๆ แต่บางคนมีภาคปัญญาสูงกว่าภาคอื่นๆ

5. แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐด้านการศึกษา คือ รัฐควรจัดการศึกษาให้แก่คนทุกคนในชาติ และควรจัดให้ตามลักษณะขององค์ประกอบด้านจิตใจ โดยให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงอายุประมาณ 20 ปี และควรให้บุคคลที่มีองค์ประกอบด้านปัญญาสูงได้ศึกษาต่อไปอีกในสถาบันการศึกษาขั้นสูง จนถึงอายุ 35 ปี แล้วฝึกปฏิบัติงานบริหารประเทศต่อไปอีกจนถึงอายุ 50 ปี จนถึงขั้นที่เรียกว่าราชานักปราชญ์ (Philosopher King) เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ปกครองประเทศตามระบอบประชาธิปไตย

นักปรัชญาสันนิษฐานกับการศึกษา

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ Aristotle ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่าง 384 – 322 ปี ก่อนคริสตกาล เคยเป็นศิษย์ของ Plato ที่สำนักอะคาเดมี (Academy) แต่มีทัศนะต่างจาก Plato หลายอย่าง คือ

1. การหาเหตุผล จะอาศัยจิตเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ต้องพิจารณาข้อเท็จจริงของธรรมชาติด้วย
2. การศึกษา เป็นกระบวนการฝึกร่างกาย จิตใจ ความคิด และอุปนิสัยให้เป็นคนดี และรู้จักวิธีการแสวงหาความสุขอย่างถูกต้อง

3. อุดมการณ์ทางการศึกษา คือ ความมีคุณธรรมและการมีชีวิตที่เป็นสุข

นักปรัชญาโทมัสนิยมใหม่กับการศึกษา

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ Saint Thomas Aquinas ปรัชญาโทมัสนิยมใหม่มีลักษณะดังนี้

1. โทมัสนิยมฝ่ายสงฆ์ (Ecclesiastical Group) เน้นวิชาที่เกี่ยวข้องกับคริสตศาสนาและบทสวดมนต์ เนื้อหาจากพระคัมภีร์ (Holy Scriptures) บทปฐกถา วิสัชนา (Catechism) และบทอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์ รวมทั้งห้ามหนังสือทางโลกบางประเภท

2. โทมัสนิยมฝ่ายฆราวาส (Lay Group) ไม่จำกัดเสรีภาพทางวิชาการ แต่หลักสูตรก็ยังกำหนดเนื้อหาวิชาที่บังคับให้ต้องเรียนไว้ด้วย เพื่อสร้างความรู้ระเบียบแบบแผน และความรู้ระเบียบวินัย เพื่อให้เข้าถึงสัจจะสูงสุด (The Absolute Truths) วิชาที่เน้น ได้แก่ คณิตศาสตร์แขนงต่างๆ ซึ่งนักปรัชญาการศึกษา กลุ่มนี้ถือว่าเป็นวิชาที่ช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความมีเหตุผลอย่างบริสุทธิ์ (pure reason) และสามารถคิดอย่างมีเหตุผล (rationality) นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับวิชาภาษา โดยให้ภาษาละตินและกรีก มีความสำคัญสูงสุด ส่วนภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาปัจจุบัน มีความสำคัญอันดับรอง เนื่องจากภาษาละตินและกรีกมีหลักเกณฑ์และไวยากรณ์ที่ดีและแน่ชัด วิชาที่สำคัญรองจากภาษา คือ วิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) รองลงมา คือ สังคมศึกษา ส่วนวิชาที่สำคัญน้อยที่สุด คือ วิชาต่างๆ ในสาขามานุษยวิทยา

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนาคุณธรรม คือ

1. เน้นการใช้เหตุผล
2. เน้นหน้าที่ทางศีลธรรม 3 ประการ คือ หน้าที่ต่อตนเอง หน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ และหน้าที่ต่อพระเจ้า

3. จัดลำดับคุณค่าแห่งความดีเป็น 3 ชั้น ได้แก่ (1) ชั้นสูงสุด คือ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า (union with God) (2) ชั้นกลาง คือ ชีวิตที่มีเหตุผล (The life of reason) (3) ชั้นธรรมดา คือ ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนมนุษย์ เพื่อชีวิตที่เป็นสุขตามหลักของอาริสโตเติลที่ว่า “ความสุขเป็นคุณค่าสำคัญยิ่งสำหรับชีวิตมนุษย์”

ความงามที่มีค่าสูงสุด คือ ความงามอย่างสร้างสรรค์ หรือ ความงามด้วยปัญญา ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ 3 ประการ คือ (1) ความสมบูรณ์แบบสูงสุด (Integrity) (2) ความกลมกลืนแห่งสัดส่วน (Proportion of consonance) (3) ความกระจ่าง สว่างไสว (Radiance)

นักปรัชญาประสบการณ์นิยมกับการศึกษา

นักปรัชญาคนสำคัญมีหลายคน ซึ่งได้แนวคิดมาจากลัทธิประจักษ์วาท (Empericism) ของอังกฤษ และเมื่อนำแนวคิดไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ได้เรียกชื่อต่างกันไป ดังนี้

1. William James เรียกปรัชญานี้ว่า Pragmatism
2. Charles Pierce เรียกปรัชญานี้ว่า Instrumentalism
3. John Dewey เรียกปรัชญานี้ว่า Experimentalism

แนวคิดของนักปรัชญากลุ่มประสบการณ์นิยมที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา

นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมกับการศึกษา

นักปรัชญาคนสำคัญ คือ กีเออร์การ์ต (Soren Kierkegaard: 1813-1855) ซึ่งมองภาวะความเป็นมนุษย์อย่างปัจเจกบุคคลผู้ดำรงใน โศรกฏ ตัดสินใจเลือกทางเลือกเฉพาะตนในการดำรงอยู่ และรับผิดชอบใน ผลการเลือกของตนเอง เขาผลิตงานเขียนหลายเล่ม และถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ 42 ปี แต่โด่งดังขึ้นเมื่อนัก คิดชาวเยอรมัน ไฮเดกเกอร์ (Heidegger: 1889- 1976) หยิบยกงานเขียนของเขามาศึกษาในระยะเวลาต่อมา

นักปรัชญาในกลุ่มนี้ซึ่งโด่งดังเป็นที่รู้จักดี คือ ซ็อง ปอล ชาร์ตร (Jean Paul Sartre: 1905-1980) นักคิดนักเขียนชาวฝรั่งเศส ผู้มองความเป็น “คน” ในทำนองเดียวกับกีเออร์การ์ต ชาร์ตร กล่าวว่า อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม มนุษย์มีจิตสำนึกในการดำรงอยู่ของตนเองด้วยความรับผิดชอบ (responsibility) มนุษย์แท้จริงคือเสรีชน มนุษย์คือเสรีภาพ

สรุปว่า

1. ปรัชญาสารนิยม หรือสารัตถนิยม (Essentialism) เป็นปรัชญาที่เชื่อว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ความจริงทางธรรมชาติ
2. ปรัชญาสาขาสัจยิธานิยม หรือสัจนิยมวิทยา หรือนิรันตรนิยม (Perennialism) เป็นปรัชญาที่เชื่อว่าโลกนี้มีบางสิ่งที่มีคุณค่าถาวรไม่เปลี่ยนแปลง ที่เราควรอนุรักษ์และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังต่อไป
3. ปรัชญาพิพัฒนาการนิยม หรือพิพัฒน์นิยม หรือวิวัฒนาการนิยม (Progressivism) เป็นปรัชญาที่มีความเชื่อว่าการดำรงชีวิตที่ดี ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดที่ดีและการกระทำที่เหมาะสม
4. ปรัชญาสาขาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) เป็นปรัชญาที่เชื่อว่าการปฏิรูปสังคมเป็นหน้าที่ของสมาชิกของคนในสังคมทุกคนและการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้
5. ปรัชญาสาขาอัตถิภาวนิยม หรืออัตถนิยม หรือสภาวะนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญาที่เชื่อในความมีอยู่เป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนจะต้องกำหนดหรือแสวงหาสาระสำคัญ (essence) ด้วยตนเอง (พระมหาประภาส ปรีชาโน (แก้วเกตุพงษ์), *ปรัชญาตะวันตกกับมุมมองทางการศึกษา*, 2561)

ปรัชญาตะวันออกกับมุมมองทางการศึกษา

ปรัชญาความคิดขงจื้อ

ประเทศจีนเป็นหนึ่งในอารยธรรมโบราณที่เก่าแก่ที่สุดของโลก และเป็นประเทศเดียวที่มีการถ่ายทอด วัฒนธรรมตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสาย ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรม ดั้งเดิมของประเทศจีน สำนักปรัชญาขงจื้อกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงของโลกและสถานะทางประวัติศาสตร์ของ ประเทศจีนมีความสอดคล้องกัน ดังนั้น ขงจื้อจึงกลายเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมของโลก ปรัชญาของขงจื้อจึงกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของมวลมนุษยชาติ

ขงจื้อมีความคิดกว้างขวาง ทั้งเชิงวิชา และลึกซึ้ง ทฤษฎีปรัชญาของขงจื้อ คือ “ความเมตตากรุณา” “ความกตัญญู” “ขนบจารีตและประเพณี” “ความยุติธรรม” และ “ความซื่อสัตย์” การเมืองในอุดมคติของ

ของจื่อ คือ “การปกครองประเทศให้มีความสุข ทุกคนเปรียบเสมือนบุคคลในครอบครัว” ความคิดทางด้านการศึกษาคือ “ไม่ว่าใครก็สามารถรับการศึกษาได้” “การศึกษาตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน” และยังให้ความสำคัญกับสติปัญญาและคุณธรรมเป็นต้น ปรัชญาของขงจื่อจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและลึกซึ้งจนถึงปัจจุบัน

ความสำเร็จในการจัดเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์สมัยโบราณ

484 ปี ก่อนคริสต์ศักราช ขงจื่อได้กลับไปรัฐหลู่และได้ถูกยกย่องว่าเป็นคนเก่าคนแก่ของประเทศ ขงจื่อเป็นกวีล่องเรือของประเทศชาติ จึงคอยให้กำลังใจตัวเองและมุ่งมั่นบากบั่นเสมอมา แม้ว่าอายุจะมากจนถึงวัยชรา ขงจื่อก็ยังมุ่งมั่นจะจนลืมน้มน้ำกระทั้งรับประทานอาหาร มีความสุขจนลืมน้ำใจและทุ่มเทให้กับการศึกษาและจัดเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์สมัยโบราณให้เรียบร้อย ทำจนลืมน้ำใจตัวเองถึงวัยชราแล้ว

เดินทางท่องเที่ยวไปยังรัฐต่างๆ

ขงจื่อเดินทางท่องเที่ยวไปยังรัฐต่างๆด้วยตัวเองเมื่ออายุ 55 ปี เพื่อแสวงหาโอกาสที่จะได้เสนอข้อคิดเห็นทางการเมืองให้แก่รัฐต่างๆ คือ การปกครองด้วยคุณธรรม ระยะเวลา 14 ปีที่ขงจื่อได้เดินทางไปมาและพบกับบรรดาเจ้าผู้ครองรัฐต่างๆ ทั้ง 7 รัฐ ขงจื่อต้องประสบพบเจอกับความทุกข์ทรมาน และเมื่ออายุ 68 ปี ขงจื่อจึงเดินทางกลับมายังรัฐหลู่อีกครั้ง

เป็นข้าราชการเพื่อปกครองประเทศ

ขงจื่อเผชิญหน้ากับความสับสนวุ่นวายและความจริงทางสังคม ขณะที่บรรดาเจ้าผู้ครองรัฐต่างๆ ได้ยึดครองราชย์ ซึ่งการแก้ไขประคับประคองประเทศเป็นหน้าที่ของขงจื่อ ท่านจึงริเริ่มการปกครองด้วยคุณธรรม และพยายามปฏิรูปบ้านเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ตลอดระยะเวลา 4 ปี ที่ขงจื่อเป็นข้าราชการปกครองประเทศ ผลงานการปฏิบัติหน้าที่ของขงจื่อดีเยี่ยม ซึ่งนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

แบบอย่างการเรียนรู้ที่ดีและคุณค่า

ขงจื่อเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาขงจื่อ ตั้งแต่ราชวงศ์ช้าน และราชวงศ์ทั้งหมดในประวัติศาสตร์จีนต่างยกย่องให้ขงจื่อเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์เป็นเลิศ ก่อนเสียชีวิตขงจื่อไม่ได้คาดหวังไว้ว่าตัวเองจะมีเกียรติยศ ซึ่งต่อมาได้รับการแต่งตั้งบรรดาศักดิ์เป็นอาจารย์ผู้มีความรู้ความสามารถ และยังเป็นแบบอย่างผู้ที่ใช้ชีวิตด้านการเรียนที่ดีและคุณค่า ทั่วประเทศจีนยังสร้างศาลเพื่อให้ลูกหลานและลูกศิษย์ได้เคารพบูชา และยังสร้างศาลให้กับบุคคลที่ทำคุณงามความดีเช่นเดียวกับขงจื่อ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมความคิดแบบสังคมศักดินาตั้งแต่ต้นจนถึงจบของประเทศจีนในสมัยนั้นจึงมีความหมายว่าด้วยความเคารพและบูชาขงจื่อ

สัจธรรมของการชะตากรรม

ยุคชนชั้นผู้คนยังคงเข้าใจว่าชะตากรรมของมนุษย์ชาติถูกบงการจากสวรรค์ทั้งหมด ซึ่งสวรรค์มีอิทธิพลต่อชะตากรรมของมนุษย์ชาติและวิญญาณ และยังสามารถทำให้มนุษย์ชาติเคราะห์ร้ายหรือมีความสุขได้ ขงจื่อให้ความสำคัญกับมนุษย์ธรรม ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับหลักธรรมชาติแห่งสวรรค์ เหมือนคำที่ว่า “รู้จะทำไม่ได้แต่ก็ทำ” แต่ก็ยืนยันที่จะต่อสู้กับชะตากรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับวิญญาณ

มุมมอง

มุมมองของขงจื่อยังไม่มีรูปแบบและระบบที่สมบูรณ์ แต่เขาเชื่อว่าโลกมีการพัฒนา และยอมรับว่าโลกมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ควรดำรงอยู่โดยถ้อยสัตย์ และปรับตัวให้เข้ากับกฎหมาย สิ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองความคิดและวัตถุนิยม

วิธีการ

ขงจื้อมีข้อคิดในทางปฏิบัติสองทาง และมีการส่งเสริมในสิ่งที่แตกต่างกัน คือ ทศณคติที่เป็นกลางและเหมาะสม วิธีการแบบนี้คือการที่ขงจื้อวิจัยประวัติศาสตร์และสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นตามความจริง รวบรวมความคิดในภาพรวมเข้าด้วยกัน หลังจากวิเคราะห์รวบรวมเหตุผลพื้นฐานสิ่งต่างๆ หลายๆ ด้านที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง “การค้นพบที่ดี” และ “ความสำเร็จที่ดี” ของขงจื้อทำให้ได้รับการยกย่องจากเหมาเจ๋อตง

ญาณวิทยา

ปัญหาพื้นฐานของปรัชญาคือปัญหาความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่และความคิด แหล่งที่มาของปัญหาก็คือวิชาว่าด้วยความรู้ แม้ว่าขงจื้อจะกล่าวว่า “คนที่เกิดมารู้ทุกเรื่องเป็นผู้ที่มีญาณวิทยา” เขาไม่เคยคิดว่าทุกคนเกิดมาแล้วจะรู้ทุกเรื่อง และก็ไม่ยอมรับว่าตนเองเกิดมาก็รู้ทุกเรื่อง ในทางตรงกันข้าม เขายืนยันที่จะแสวงหาความรู้โดยเรียนศึกษาหาความรู้ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ความคิดเห็นทางการเมือง

ยุคชุนชิวสังคมเกิดความไม่สงบอย่างรุนแรง มีการล่งละเมิดการปฏิบัตินอกจากหน้าที่ ทำให้เกิดการจลาจลในประเทศ บรรดาประเทศต่างๆ จึงเข้ายึดดินแดนของเมืองอื่นรวมมาเป็นของตน สังหารบุคคลที่บุกรุกเพื่อขจัดความสับสนวุ่นวายของบ้านเมือง ต่อมาจึงมีการปฏิรูปสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยยึดตามหลัก “ความเมตตากรุณา” และ “การมีมารยาท” ขงจื้อได้เสนอความคิดเห็นและสนับสนุนการเมืองและให้การอบรมด้านจิตใจแก่นักการเมือง

ข้อเสนอทางการเมือง

ขงจื้อเป็นผู้ปกป้องรักษากฎเกณฑ์ คือ ถิ่วงศ์ตระกูลเป็นศูนย์กลางและมีสิทธิพิเศษ ในขณะเดียวกันยังคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชน และต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ทางสังคม ขงจื้อไม่ต้องการจะปฏิวัติกษัตริย์ แต่สิ่งที่ขงจื้อคาดหวังก็คือดำเนินการปกครองด้วยคุณธรรม และศีลธรรมเมื่อทำอะไรก็ต้องมีมารยาท ชักจูงให้ประชาชนทุกคนมีศีลธรรมและทำให้ทุกคนมีมารยาท

การอบรมด้านจิตใจของนักการเมือง

การดำเนินการปกครองด้วยคุณธรรมทำให้คนในประเทศเกิดความสามัคคี นับเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารคนในประเทศ ดังนั้น นักการเมืองจำเป็นต้องฝึกฝนตนทางด้านคุณธรรม ต้องมีพฤติกรรมที่ยังตรงยืนหยัดในหลักการ เลือกรับคนผู้มีคุณธรรม และเพียบพร้อมด้วยสติปัญญา มีความสามารถและทักษะที่ดี ขยันและมีจิตใจที่ซื่อสัตย์สุจริต

ความคิดทางจริยธรรม

บทบาทในชีวิตทางสังคมของขงจื้อ ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรมเป็นอย่างมาก เพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย และให้เกิดความกลมเกลียวในสังคม เขาจึงใช้หลัก “เมตตากรุณา” ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์ในการสร้างความเป็นระเบียบของสังคม

ปรัชญาความคิด

เมื่อเทียบกับปรัชญาสมัยใหม่ ปรัชญาความคิดของขงจื้อจะเรียบง่ายมากขึ้น รูปแบบระบบปรัชญาความคิดของคนคือการยึดเอา “ความเมตตา” เป็นสัญลักษณ์ แต่เมื่อเทียบกับความคิดของบุคคลร่วมสมัยจะเห็นว่าความคิดของขงจื้อมีความก้าวหน้ามากกว่า

ความจงรักภักดี

คนที่มีความจงรักภักดีคือคนที่มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ พยายามทำงานที่ได้รับมอบหมายให้ถึงที่สุด และยิ่งรวมไปถึงการแสดงความรักภักดีต่อกษัตริย์ ขงจื้อจึงเสนอข้อคิดเห็นว่า “ข้าราชการบริพารที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติตามบรรทัดฐานของประเพณี ข้าราชการบริพารรับใช้

พระมหากษัตริย์ด้วยความจงรักภักดี” ต้องป้องกันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดต่อพระมหากษัตริย์ กำจัดและโค่นล้มบรรพราช ซึ่งแตกต่างกับคนรุ่นหลังที่ว่า “ขุนนางจะต้องฟังคำสั่งของพระมหากษัตริย์” เป็นอย่างมาก

ความกตัญญู

สังคมทาส (奴隶社会) ปกครองรักษาการโดยความสัมพันธ์ทางสายเลือด ความกตัญญูเป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้านศีลธรรมจรรยา และเป็นศีลธรรมทางการเมือง หลังเข้าสู่สังคมศักดินา (封建社会) บทบาทสำคัญของกตัญญูคือมนุษย์ต้องมีศีลธรรมจรรยา ขงจื๊อกล่าวว่กตัญญูไม่เพียงเริ่มจากการเคารพปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ และยังต้องพูด ทำ และรับคำตักเตือนในสิ่งที่ทำผิดต่อพ่อแม่ ซึ่งต่อมาภายหลังมีความแตกต่างจากคำที่ว่า “พ่อจะต้องฟังคำสั่งของลูก” เป็นอย่างมาก

ความน่าเชื่อถือ

ความน่าเชื่อถือคือการซื่อสัตย์ไม่หลอกลวง มันไม่เพียงเป็นหลักในการคบหาเพื่อน ยังเป็นศีลธรรมข้อหนึ่งในการปกครองประเทศ คนที่ซื่อตรงจำเป็นต้องมีจิตใจที่ซื่อสัตย์ คำพูดจะต้องมีความน่าเชื่อถือ แต่การรักษาความน่าเชื่อถือจะต้องมีหลักการ และปฏิบัติควบคู่ไปกับศีลธรรมและสัจธรรม

ความยุติธรรม

ความยุติธรรมมีเหตุมีผล เดิมทีแสดงให้เห็นถึงความเป็นธรรม ขงจื๊อเคยอธิบายไว้ว่า ความยุติธรรมเป็นบรรทัดฐานของศีลธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ผู้คนยึดความยุติธรรมเป็นศูนย์กลาง เพียงเริ่มจากความยุติธรรม กล่าวหาญทำเรื่องที่มีความยุติธรรม แต่ขงจื๊อไม่ได้นำความยุติธรรมและผลประโยชน์แยกออกจากกันแต่ขอร้องให้ผู้คน เมื่อได้รับผลประโยชน์ก็ต้องคำนึงถึงความยุติธรรมก่อน

การให้อภัย

ผู้คนต่างมีความเห็นตรงกันว่า การให้อภัยคือการเอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่ออยู่ในสังคมจะต้องรู้จักเข้าสังคม สิ่งที่ดีว่าตนเองทำได้ บุคคลอื่นก็ทำได้ เรื่องที่ตนเองทำไม่ได้ก็ไม่ต้องโยนให้กับบุคคลอื่นทำ

การให้

ขงจื๊อส่งเสริมให้มีการให้ การปกครองประเทศควรมีจิตใจที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความอ่อนโยน มีจิตใจที่ดีงาม มีความเคารพประหยัด และมีความอดทน ควรสอนให้ผู้คนรู้ว่าเมื่อมีชื่อเสียง มีอำนาจควรพิจารณาถึงผู้อื่นก่อนแล้วค่อยคิดถึงตัวเอง เมื่ออยู่ในหน้าที่ก็ควรปฏิบัติตามกฎหมายของประชาชน และควรพิจารณาตัวเองก่อนแล้วค่อยคิดถึงคนอื่น

ความเชื่อ

ความเชื่อประกอบด้วย 2 ด้าน ประการแรก คือ ตนเองต้องมีลักษณะอาภักภักภักที่เอาจริงเอาจังเคร่งขรึม ประการที่สอง คือ ถ่อมตนยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และคล้อยตามไปกับผู้อื่น ซึ่งมันเป็นหนึ่งในจริยธรรมและศีลธรรมที่ขงจื๊อพยายามส่งเสริมเป็นอย่างมาก รวมถึงความอบอุ่น ความดี และประหยัดมัธยัสถ์ ซึ่งคนรุ่นหลังเรียกว่า “ ศีลธรรมทั้งห้า ”

ความเคารพ

ความเคารพประกอบด้วย 2 ด้าน ประการแรกคือจริงจังตั้งใจกับการงานและกิจการที่ทำ ประการที่สอง คือ ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความจริงใจ ทำอะไรต้องตั้งใจ เคารพความคิดของผู้อื่น ซึ่งเป็นทฤษฎีทางศีลธรรมที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศจีน การเคารพพ่อแม่ เคารพผู้อาวุโส เคารพเพื่อน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหลักที่ผู้คนจะต้องปฏิบัติตาม

ความคิดทางการศึกษา

ความคิดที่จะปกครองด้วยคุณธรรมจะเป็นจริงได้นั้น จะต้องปลูกฝังให้คนที่มีความรู้ความสามารถทางการเมือง มีความเพียบพร้อมด้านศีลธรรม ขงจื้อจึงริเริ่มการเรียนการสอนโดยไม่มีแบบแผน และริเริ่มสร้างโรงเรียนของตนเองก่อน ซึ่งในชีวิตของท่านได้สอนคนอย่างไม่รู้จักเบื่อหน่าย สะสมประสบการณ์ในการสอน และยังสร้างวิธีการ รูปแบบการเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก่อให้เกิดความคิดทางการศึกษาที่สมบูรณ์

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ขงจื้อเสนอการปกครองที่มีศีลธรรม ดังนั้น จึงสร้างโรงเรียนของเขาขึ้นมา เพื่อดำเนินการฝึกอบรมผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางการเมืองให้ปกครองประเทศด้วยศีลธรรม เมื่อผ่านการฝึกอบรมแล้วเหล่าบรรดานางได้นำสิ่งที่ขงจื้อได้สอนคือ “มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มีความเมตตาต่อประชาชน” ไปปฏิบัติใช้ในสังคมที่พออยู่พอกิน (小康社会) เพื่อสร้างโลกใหม่ที่ทุกคนเป็นเจ้าของ และสร้างความสามัคคีให้กับโลก

เนื้อหาการศึกษา

ขงจื้อฝึกและอบรมผู้ที่มีความสามารถให้ปกครองประเทศด้วยศีลธรรม ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติประจำตัวของแต่ละคนและมีความสามารถในการปกครองประเทศ การเรียนการสอนโดยยึดศีลธรรมเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะครอบคลุมไปด้วยศีลธรรม สติปัญญา ร่างกาย ดนตรี และคุณธรรมอันดี

วิธีการศึกษา

ขงจื้อสอนนักเรียนตามความสามารถของนักเรียน การเรียนหนังสือเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่นักเรียนทั้งสองฝ่าย ทั้งนักเรียนและครูผู้สอน ค่อยๆ โน้มน้าวให้การศึกษาเป็นไปตามลำดับขั้นตอน รู้เรื่องหนึ่งก็สามารถนำไปเชื่อมโยงถึงเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่องได้ เวลาที่นักเรียนต้องการที่จะพูด แต่ไม่สามารถพูดออกมาได้ เขาจึงคิดวิธีการสอนให้เชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์และรูปแบบการสอนที่สามารถยืดหยุ่นได้

วิธีการเรียน

ขงจื้อมีความกระตือรือร้นและชอบที่จะหาความรู้เป็นอย่างมาก แม้ว่าขงจื้อจะไม่มีอาจารย์สอนหนังสือ แต่ขงจื้อก็มีความรู้ความสามารถ ชาญฉลาด และมีความมุ่งมั่นเพื่อหาความรู้เป็นอย่างมาก จนกระทั่งล้มเหลว ขงจื้อมักจะแก้ไขปัญหาคือ ทบทวนความรู้เก่าเพื่อที่จะได้ความรู้ใหม่ นำความรู้ที่เรียนและความคิดของตนเองมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน และเป็นผู้ที่รู้เรื่องหนึ่งก็สามารถรู้ทะลุปรุโปร่งไปถึงเรื่องอื่นอีกมากมายหลายเรื่อง (สถาบันขงจื้อมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, *ปรัชญาความคิดขงจื้อ*, 2561)

เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับปรัชญาการศึกษาในกลุ่มอนุรักษนิยม

ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มแรกที่จะกล่าวถึงนี้ เรียกกันว่ากลุ่มอนุรักษนิยม (Conservative View) เพราะเป็นกลุ่มที่เน้นเนื้อหา เน้นมรดกทางวัฒนธรรมมากกว่ากิจกรรมและความรู้สมัยใหม่ ปรัชญาในกลุ่มนี้มี 2 สาขาใหญ่ๆ คือ สารัตถนิยม (Essentialism) และนิรันตรนิยม (Perennialism)

ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มอนุรักษนิยมนี้ มีลักษณะที่เด่น คือ การเน้นเนื้อหาหนัก เน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและค่านิยมมาก เน้นระเบียบวินัยมาก เน้นแบบแผนประเพณีมาก โดยเฉพาะปรัชญานิรันตรนิยมนั้นแม้จะมีลักษณะดังกล่าวอยู่บ้างแต่ไม่เน้นมาก แต่ไปเน้นเรื่องของเหตุผล สติปัญญามากเป็นพิเศษ

เมื่อจุดมุ่งหมายเป็นไปดังกล่าว กระบวนการของการศึกษาจึงมีลักษณะทำนองเดียวกับจุดมุ่งหมายคือ ปรัชญาสารัตถนิยม เน้นการบรรยาย อธิบายชี้แจงให้เข้าใจ ในขณะที่นิรันตรนิยมเน้นการอภิปรายถกเถียงเพื่อหาเหตุผลและฝึกฝนสติปัญญา

ส่วนการบริหารในแนวของสารัตถนิยมเป็นการบริหารแบบสั่งงานยึดตัวบทกฎหมาย แต่ในขณะที่นิรันตรนิยมนั้นเน้นการใช้กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติอย่างมีเหตุผล

แต่ถึงแม้ปรัชญาทั้งสองสาขานี้จะมีความแตกต่างกันไปบ้างแต่พื้นฐานก็เป็นไปในแนวเดียวกัน (ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 53, 64-65)

ส่วนเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับปรัชญาการศึกษากลุ่มอนุรักษนิยม จะเห็นได้ว่า ปรัชญาการศึกษาแบบสารัตถนิยม (Essentialism) และนิรันตรนิยม (Perennialism) มีจุดมุ่งหมายของการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา และกระบวนการของการศึกษา ที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับปรัชญาการศึกษาแนวพุทธมาก ดังจะเห็นได้จากการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นักรธรรม และธรรมศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั่นเอง ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะการศึกษาตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าเน้นพัฒนาลักษณะภายในของมนุษย์เป็นลำดับแรก หลังจากนั้นจึงจะให้ความสนใจพัฒนาภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับต่อมา กล่าวคือปรัชญาการศึกษาอนุรักษนิยมกับปรัชญาการศึกษาแนวพุทธนี้มีหลักการที่สอดคล้องกันในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เป็นหลัก โดยมีความเชื่อหลักว่าเมื่อมนุษย์มีเหตุผลหรือมีความสมบูรณ์ในตนเองแล้ว สังคมโดยรวมจะได้รับประโยชน์ไปด้วย ส่วนตามความเป็นจริง สังคมโดยรวมจะได้รับประโยชน์จริงหรือไม่ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิสูจน์กันต่อไป เพราะในที่สุดแล้ว การฝึกฝนมนุษย์ให้มีศักยภาพจนสมบูรณ์แบบนั้นก็ยังเป็นเรื่องยากอยู่ไม่น้อย เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีความแตกต่างกัน

เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับปรัชญาการศึกษากลุ่มเสรีนิยม

ปรัชญาการศึกษากลุ่มที่สองนี้เรียกว่า กลุ่มเสรีนิยม (Liberal Vies) เพราะเป็นกลุ่มที่ไม่ยึดติดกับเนื้อหาที่ตายตัว ไม่ยึดมั่นกับมรดกทางวัฒนธรรมมากเกินไป ไม่ยึดแบบแผนแน่นอนอย่างกลุ่มแรก แต่การศึกษาควรคำนึงถึงความรู้ใหม่ๆ ประสบการณ์ของผู้เรียน การเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นต้น (ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 67) ปรัชญาในกลุ่มนี้มี 3 สาขาใหญ่ๆ คือ พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ปรัชญาในกลุ่มเสรีนิยม (Liberal View) นี้พุ่งความสนใจไปที่ตัวบุคคลและสังคมมากยิ่งขึ้น เป้าหมายของการศึกษาควรจะเน้นที่ความเจริญทุกด้านของบุคคล (พิพัฒน์นิยม) และการพัฒนาทุกด้านของสังคม (ปฏิรูปนิยม) ลักษณะของการเรียนการสอนจึงหันมาเน้นที่เทคนิคและวิธีการต่างๆ มากยิ่งขึ้น วิธีการใหม่ๆ เช่น การสอนแบบโครงการ การสอนแบบแก้ปัญหา การพาผู้เรียนให้ไปรู้จักของจริง สภาพจริงและปัญหาที่แท้จริง จึงเป็นสิ่งสำคัญ

ปรัชญาในกลุ่มนี้มีบทบาทต่อสังคมมากยิ่งขึ้น ลักษณะของการบริหารมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น บทบาทของครู นักเรียน และผู้ปกครองมีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาในกลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันไปจากกลุ่มอนุรักษนิยมอยู่บ้าง แต่บางส่วนก็ยังมีลักษณะซ้ำซ้อนกันอยู่ (ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, 2552, หน้า 78-79)

ส่วนเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแนวพุทธกับปรัชญาการศึกษากลุ่มเสรีนิยม จะเห็นได้ว่า ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism) มีจุดมุ่งหมายของการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา และกระบวนการของการศึกษา ไม่แตกต่างกันมากนักกับปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ เพราะหลักการของปรัชญาเหล่านี้ล้วนมุ่งพัฒนาให้มนุษย์เข้าถึงอิสรภาพและเสรีภาพในตนเองและสังคมอย่างแท้จริง กล่าวคือปรัชญาการศึกษาตามแนวปรัชญาเหล่านี้เชื่อว่าการศึกษที่ดีต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้มนุษย์เข้าใจตนเองและไม่เอาเปรียบสังคมหรือคนอื่นได้แก่ ต้องเป็นคนไม่เห็นแก่ตัวและเสียสละเพื่อสังคมด้วย ดังนั้น การศึกษาตามแนวปรัชญาเหล่านี้จึงมุ่งให้มนุษย์อยู่กับความเป็นจริงในโลก มุ่งให้อยู่ในโลกอย่างรู้และเข้าใจตามความเป็นจริง และที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง

มนุษย์ในระบบปรัชญาการศึกษาเหล่านี้จะไม่เป็นภาระของผู้อื่นและสังคมที่อยู่ เพราะมนุษย์ได้เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเองแล้วนั่นเอง

บทที่ 7

สรุปสัมมนาปรัชญาการศึกษา

บทสรุปปรัชญาการศึกษาแนวตะวันตกและตะวันออก

ปรัชญาการศึกษาแนวสารัตถนิยม

ปรัชญาสารัตถนิยมจะเน้นในด้านการเรียนรู้ การสร้างวินัยในตนเอง ครูผู้สอนและผู้เรียน การรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ 1. การรับรู้ คือ การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุต่างๆ มาโดยผัสสะ 2. การเข้าใจ คือ ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในจิตของเรา ความเข้าใจนั้นต้องอาศัยการรับรู้ในการป้อนข้อมูลต่างๆ จากผัสสะ

ปรัชญาการศึกษาแนวนิรันตรนิยม

ปรัชญานิรันตรนิยมมุ่งให้ความรู้ที่เป็นนิรันดร์แก่ผู้เรียน และช่วยให้นำความรู้อื่นมาเชื่อมโยงประสานเป็นภาพรวม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์และเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้รู้จักกับผลงานอันล้ำค่าของนักปรัชญา เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดี ซึ่งผู้เรียนต้องใช้ปัญญาระดับสูงในการคิดและวิเคราะห์และวิชาอื่นๆ ไม่นำมารวมไว้ในหลักสูตร เพราะเป็นวิชาที่สอนเทคนิค การกระทำ เป็นการเน้นทักษะมากกว่าทฤษฎี

ปรัชญาการศึกษาแนวพัฒนาการนิยม

ปรัชญาพัฒนาการนิยมเชื่อว่าการศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่า การที่จะให้เด็กมาซึ่งความรู้ก็โดยการลงมือกระทำจริงๆ ที่จะก่อให้เกิดประสบการณ์กับผู้เรียน กิจกรรมการเรียนการสอนจึงมุ่งการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อมๆ กัน สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข และมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อมๆ กัน

ปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยม

ปรัชญาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าการศึกษาคือการจัดประสบการณ์ ที่ส่งเสริมให้นำความรู้มาช่วยแก้ปัญหา สังคมและสร้างสรรค์สังคมใหม่ เชื่อว่าการศึกษามีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก และเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจความต้องการของตนเอง สนองความสนใจด้วยการค้นคว้า การอภิปรายและแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสังคมวิธีการเรียนการสอนเป็นวิธีการแก้ปัญหาของสังคมโดยตรงอาศัยวิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการแบบโครงการ วิธีการของปรัชญา และวิธีการทางประวัติศาสตร์

ปรัชญาการศึกษาแนวอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาอัตถิภาวนิยม อัตถิภาวนิยมมาจากภาษากรีก อัต = ความเป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพความมีอยู่ ซึ่งนักปรัชญาไทยแปลว่าภาวะวาท หรืออัตถินิยม ซึ่งหมายถึง เรื่องที่กล่าว ความมีอยู่ของตนเองของมนุษย์ทั้งสิ้น และเมื่อเลือกกระทำหรือตัดสินใจแล้วก็ต้องรับผิดชอบในการเลือกกระทำหรือตัดสินใจนั้นๆ ด้วย ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ “เป็นแนวทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากกรอบแห่งวัฒนธรรมของสังคม”

ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาซึ่งได้แนวคิดมาจากพระพุทธศาสนา และปรัชญาการศึกษาอื่นๆ พุทธปรัชญาการศึกษา คือการพัฒนาขั้น 5 เพื่อให้ความโง่เขลาของผู้เรียนลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด และให้อยู่ในสังคมอย่างเป็นคนเก่ง คนดี และคนมีความสุขในโลกปัจจุบันและอนาคต และนำหลักเหตุและผลไปวิเคราะห์และอธิบายความจริงและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายในโลก ได้ชี้แนะให้ทราบว่าอะไรคือความเป็นเลิศ หรือความดีที่พึง

ปรารถนาในชีวิต และจะศึกษาปฏิบัติให้เป็นผลได้อย่างไร (Chanyanud Kaewsuksai, *สรุปย่อปรัชญาการศึกษา*, 2561)

ดังนั้น การจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จึงมีความสำคัญต่อระบบการศึกษา ดังนี้

(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ตามหลักปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

(2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ตามหลักปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

(3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น และทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ตามหลักปรัชญาการศึกษาพัฒนานิยม

(4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ตามหลักปรัชญาการศึกษาสังคมนิยมและสารัตถนิยม

(5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ ตามหลักปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

(6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ ตามหลักปรัชญาการศึกษาพัฒนานิยมและปฏิรูปนิยม (tanissara, *หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย*, 2561)

สรุปแล้ว การจัดการศึกษาไม่ว่าจะเป็นในยุคสมัยใด จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบริหารจัดการด้วยหลักคิดหรือแนวปรัชญาเป็นพื้นฐานเท่านั้นจึงจะมั่นคงได้ เพราะฉะนั้นแล้ว การจัดการศึกษาไม่ว่าจะในส่วนตัวกล่าวคืออนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา หรือแม้แต่การศึกษาตามอัธยาศัยที่หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ดำเนินงานอยู่ หากบอกไม่ได้ว่าบริหารจัดการการศึกษาในหน่วยงานหรือองค์กรของตนด้วยแนวคิดและปรัชญาการศึกษาแบบใดไม่ได้ ย่อมจะเป็นการเสี่ยงเป็นอย่างยิ่ง สืบเนื่องจากว่าการจัดการศึกษาไม่ว่าในระดับหรือเพื่ออะไรโดยไม่มีปรัชญาหรือแนวคิดทางการศึกษาเป็นแบบแผนแล้วย่อมทำให้ผลผลิตที่หน่วยงานหรือองค์กรผลิตออกมาอาจเป็นพิษภัยกับสังคมโดยรวมได้ เพราะผลลัพธ์หรือผลผลิตที่สถาบันการศึกษาผลิตออกมาไม่ตอบโจทย์ความมุ่งหวังของสังคมนั่นเอง ดังนั้น การดำเนินงานการศึกษาจึงหนีไม่พ้นปรัชญาการศึกษาทั้งหมดดังกล่าว โดยอาจเป็นปรัชญาการศึกษาแบบไหนก็ได้ที่เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่หน่วยงานหรือองค์กรต้องการ ด้วยในที่สุด สังคมก็จะได้รับประโยชน์จากผลผลิตที่หน่วยงานหรือองค์กรผลิตออกมา ซึ่งถ้าผลผลิตไม่เหมาะสมกับความต้องการของสังคม หน่วยงานทางการศึกษาก็จำเป็นต้องทบทวนถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดและปรัชญาทางการศึกษาที่ใช้อยู่ เพื่อจักได้นำไปสู่การพัฒนาผลผลิตเพื่อสังคมต่อไป

บรรณานุกรม

บทที่ 1

- โตมร ศุขปรีชา แปล, Susan Nieman เขียน. 2561. **เติบโตอย่างไรไม่เจ็บปวด Why Grow Up?**. กรุงเทพฯ : บริษัท ซอลท์ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ประภัสสร เหลี่ยมหมาด. 2561. **หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**. <https://prapatsorn19.wordpress.com>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2552. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจิตร ศรีสอ้าน. 2525. **ความพยายามในการแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมในมหาวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.
- วารินทร์ สีนสูงสุด. 2546. **การศึกษาความหมาย จุดมุ่งหมาย หน้าที่ ปรัชญา**. กรุงเทพฯ : สยามมิตรการพิมพ์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. 2555. **ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมิตร คุณานุกร. 2520. **หลักสูตรและการสอน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. 2561. **ปรัชญาทั่วไป**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อินถา ศิริวรรณ. 2544. **พื้นฐานการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สูตรไพศาล.
- อุดมพร อมรธรรม. 2559. **ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด.

บทที่ 2

- กิริติ บุญเจือ. 2521. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- คลังเอกสารกลาง กระทรวงศึกษาธิการ. 2561. **หลักคิดของปรัชญา**. <http://www.moe.go.th>. ข้อมูลเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2561.
- ประภัสสร เหลี่ยมหมาด. 2561. **หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษา : ปรัชญาการศึกษาของไทย**. <https://prapatsorn19.wordpress.com>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2552. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เมธี ปิณฑนันทน์. 2523. **ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- วิทย์ วิศทเวทย์. 2555. **ปรัชญาทรรศน์ : ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร. 2523. **ปรัชญาการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อรสา สุขเปรม. 2541. **การศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

บทที่ 3

จิราภรณ์ หอมกลิ่น. **ลักษณะการศึกษา.....ที่จะช่วยให้ทุกคนมีชีวิตที่ดี... มีความสุข.**

<http://www.kroobannok.com/blog/10118>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

เทอดศักดิ์ ไชยสมปาน. (2561). **ปัญหาการศึกษาไทยและแนวทางการแก้ไข.**

<https://kitkit5551974outlook.wordpress.com/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

ธนพัฒน์ เทพจันทร์. 2561. **การศึกษา.** <https://www.gotoknow.org/posts/378981>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

พนม พงษ์ไพบูลย์. 2533. **ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติ.** กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

รุ่ง แก้วแดง. (2544). **การปฏิวัติการศึกษาไทย.** กรุงเทพฯ: มติชน.

วิทย์ วิศทเวทย์. 2555. **ปรัชญาพรรณ : ปรัชญาการศึกษา.** กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย ต้นศิริ. 2561. **คำอธิบาย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 ระบบการศึกษา.**

<http://www.moe.go.th/hp-vichai/ex-prb05-3.htm>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

วิชัย ต้นศิริ. 2561. **คำอธิบาย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติการศึกษา และการปฏิรูปการศึกษาไทย.** <http://www.moe.go.th/hp-vichai/ex-prb01.htm>. เข้าถึงข้อมูล เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. 2560. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579.** กรุงเทพฯ : พรึทหวานกราฟฟิค จำกัด.

เลขา ปิยะอัจฉริยะ. 2561. **การเสวนาเรื่องยุทธศาสตร์และการจัดการความรู้พื้นฐานเพื่อการพัฒนาครู.** www.manager.co.th/Daily/Viewnews.aspx?. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

วราภรณ์ สามโกเศศ. 2561. **การแก้ปัญหาหนี้สินครู.** www.moe.go.th/websm/newsapr07. เข้าถึงข้อมูล เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). **สภาวะการขาดแคลนครูในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของ ประเทศไทย.** กรุงเทพฯ.พรึทหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี. (2561). **กระทรวงศึกษาธิการเสนอแนวทางครูสหกิจ.** www.moe.go.th/websm/newsFeb07. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2550. **การจัดการศึกษาเฉพาะทางในประเทศไทย ปี 2547-2548 : การผลิตบุคลากร.** กรุงเทพฯ : พรึทหวานกราฟฟิค.

สุวิมล อัมพร. 2561. **การศึกษาไทยในอนาคต.** <https://www.gotoknow.org/posts/475495>. เข้าถึงข้อมูล เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

อมรวิชช์ นาครทรรพ. (2561). **อมรวิชช์เสนอการพัฒนาครูเป็นยุทธศาสตร์แห่งชาติ.** <http://school.obec.go.th/kroosakon/news/view.php?no=107>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

บทที่ 4

- กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน FTA Watch. (2561). **ข้าหละมาายาคติ “ลิงคโปรโมเดล” ความสำเร็จราคาแพง.** <http://www.ftawatch.org/node/46028>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2561). **วิเคราะห์ 5 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการศึกษาไทย.** เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- จัสติน ยีฟู หลิน. (2561). **นโยบายรับมือวิกฤติเศรษฐกิจโลก.** ในนิตยสาร Development Outreach ฉบับเดือนธันวาคม 2552. <http://go.worldbank.org/926A0ZQH0>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- ซัชพันธุ์ ยิ้มอ่อน. (2561). **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในยุคหลังสมัยใหม่.** ใน วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์. ปีที่ 3; ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556. http://acad.vru.ac.th/Journal/journal%203-2/3_2_12.pdf. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- ธันว์ธิดา วงศ์ประสงค์. (2561). **อันดับด้านการศึกษาไทยในเวทีโลกและอาเซียนปี 2556.** <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/749>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- ประชาชาติธุรกิจ. (2561). **ลิงคโปรกว่าการเรียน ม.ปลายดีที่สุดในโลก เวียดนามแซงโค้งไทยอันดับ.** http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1447925897. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- พิรุณวรรณ กิตติคุณ. (2561). **สิกวณ ยู : ความสำเร็จของการสร้างชาติด้วยการเมือง.** www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/download/article/article_20150708093034.pdf. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- วันเพ็ญ แก้วสกุล. (20 กันยายน 2558). **สองมุมคิดวิกฤติการศึกษาไทย.** *กรุงเทพธุรกิจ*.
- สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา. **สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของอาเซียน.** โครงการกิจกรรมการเชื่อมโยงงานวิจัยกับภาคนโยบาย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (2555). **มาเลเซียกับความสำเร็จในการบริหารจัดการพหุสังคมและวัฒนธรรม : บทเรียนต่อจังหวัดชายแดนใต้.** prp.trf.or.th/trf-policy-brief/มาเลเซียกับความสำเร็จ/. www.itd.or.th/สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำ/. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). **สภาวิชาการการศึกษาไทยในเวทีโลก ปี 2557.** https://www.m-society.go.th/article_attach/12409/16721.pdf. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). **ทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12.** http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/P12/Book_Plan12.pdf. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- Causes of Economic Recession. (2561). **Here's the 11 Biggest Causes of a Recession.** http://useconomy.about.com/od/grossdomesticproduct/a/cause_recession.htm. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

Education Resources. (2561). **OECD data**. <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm#indicator-chart>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

Julia Kollewe. (2 5 6 1) . **Recession Britain: It's official**. *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/business/2009/jan/23/recession-uk-unemployment>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

Sonali Kholi. (2 5 6 1) . **Students in these countries spend the most time doing homework**. <http://qz.com/311360/students-in-these-countries-spend-the-most-time-doing-homework/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

บทที่ 5

ธนิตรา ศรีน้อย. 2561. **หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย**. <https://tanissara.wordpress.com>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

บรรจง จันทรส. 2522. **ปรัชญากับการศึกษา**. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ปกรณ ศิวะพรประเสริฐ. 2561. **ปรัชญาอินเดีย Indian philosophy**. <http://www.parst.or.th/philospedia/IndianPhilosophy.html>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. 2552. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี) แปล PHILIP STOKES เขียน. 2558. **100 คนคิดเรียงร้อยถ้อยปรัชญา** แปลจาก PHILOSOPHY 100 ESSENTIAL THINKERS. กรุงเทพฯ : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

สุนทร ณ รัชชี. 2537. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาวดี ขวัญม่วง. 2561. **ปรัชญาของ ดร.รารกฤษณ์**. http://bubeeja.blogspot.com/2014/01/blog-post_27.html. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สุภาวดี ขวัญม่วง. 2561. **ปรัชญาของสวามี รามกฤษณะ**. http://bubeeja.blogspot.com/2013/12/blog-post_23.html. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2545). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

Chef Loves. 2561. **ปรัชญาการศึกษาตะวันออก**. <https://www.gotoknow.org/posts/503137>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

Phachern Thammasarangkoon. 2561. **ปรัชญาตะวันออก : ปรัชญาจีน (Chinese Philosophy)**. <https://www.gotoknow.org/posts/621226>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

บทที่ 6

กวีวงศ์. (2550). **สรณิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยวิถีประชาธิปไตยและหัวใจเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ : บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด.

ธรรมปรโมทย์. (2549). **100 ปี พุทธทาส**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

_____. (2549). **ตามรอยพุทธทาส ฉบับสมบูรณ์ : ภาคชีวิตผลงาน หลักธรรม**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

ป.อ.ปยุตโต. **พระพุทธศาสนาและการนำธรรมมาพัฒนาหลักสูตร**. <http://www.payutto.net>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

พระมหาประภาส ปรีชาโน (แก้วเกตุพงษ์). **ปรัชญาตะวันตกกับมุมมองทางการศึกษา**. <http://oknation.nationtv.tv/blog/pmprapas/2017/04/09/entry-3>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2552. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตฺโต). (2546). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : กองทุน อริยมรรค. พินยา ว่องกุล. (2549). **พุทธทาส พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : สายธาร.

สุภาวดี ขวัญม่วง. 2561. **ท่านพุทธทาสภิกขุ**. http://bubeeja.blogspot.com/2013/02/blog-post_27.html. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สุภาวดี ขวัญม่วง. 2561. **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**. http://bubeeja.blogspot.com/2013/02/blog-post_27.html. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

สถาบันขงจื๊อมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. **ปรัชญาความคิดขงจื๊อ**. <http://www.ci.au.edu/th/index.php/about/2015-08-24-11-58-20>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

อรุณ แสงทอง. (2550). **ธรรมวาทีของท่านพุทธทาส**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : บุพนิมิต.

อินทุวรรณา เขยชื่นสกุล. (2552). **ท่านพุทธทาสกับอำนาจวัตถุนิยม**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

บทที่ 7

ธนิศรา ศรีน้อย. 2561. **หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของไทย**. <https://tanissara.wordpress.com>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2552. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Chanyanud Kaewsuksai. **สรุปย่อปรัชญาการศึกษา**. <http://chanyanudppam.blogspot.com/2015/09/1.html>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.

Seminar on

PHILOSOPHY OF EDUCATION